DR. SIGMUND FREUD

TEORIJA SEKSUALNOSTI

PREVELI:

Dr. GRUJA PETROVIĆ I SRĐA PRICA

ZAGREB 1934

UNIVERSUM — IZDAVAČKA KNJIŽARA

UNIV. MED.
Dr Grujo Petrović
ZAGREB

EROS
BIBLIOTEKA ZA
SEKSUALNA PITANJA

Dr. SIGMUND FREUD

PRILOZI

TEORIJI SEKSUALNOSTI

(TRI RASPRAVE)

PREVELI:

Dr. G. PETROVIĆ I S. PRICA

ZAGREB 1934

UNIVERSUM — IZDAVAČKA KNJIŽARA

Osim nemačkog originala izašla su do sada sledeća izdanja ovog dela: 1910 englesko; 1911 rusko; 1915 mađarsko; 1921 talijansko; 1923 francusko; 1923 špansko; 1924 poljsko.

Zadružna štamparija (B. Miletić), Berislavićeva ul. 10.

PREDGOVOR TREĆEM IZDANJU

Pošto sam jedan decenij posmatrao prijem i dejstvo ove knjige, hteo bih u ovom trećem izdanju staviti neke primedbe upravljene protiv zabluda i neispunjivih zahteva koji se postavljaju na nju. Treba, dakle, pre svega naglasiti da ovo izlaganje polazi u svemu iz svakodnevnog lekarskog iskustva, koje rezultati psihoanalitičkog ispitivanja treba da prodube i dadu mu naučnu bazu. Ove tri »rasprave o teoriji seksualnosti« ne mogu sadržavati ništa drugo nego samo ono što prisiljava da se psihoanaliza primi ili ono što nju može da potvrdi. Stoga je isključeno da će se one ikada dati proširiti u neku »teoriju seksualnosti«, a razume se da one prema nekim važnim problemima seksualnoga života uopšte ne zauzimaju stav. No stoga ne treba misliti da su ova neobrađena poglavlja velike teme autoru nepoznata, ili da ih je on zanemario kao nešto sporedno.

Međutim, zavisnost ovoga dela od psihoanalitičkih iskustava, koja su i dala pobudu da ga napišem, ne pokazuje se samo u izboru materijala nego i u njegovu rasporedu. Svuda je zadržan izvestan red prema instancama; akcidentalni momenti su istaknuti, dispozitivni su stavljeni u pozadinu, a ontogenetskom razvitku dato je prvenstvo pred filogenetskim. Ono što je akcidentalno ima naime glavnu ulogu u analizi, jer ona to skoro posve savladava; dispozitivna strana dolazi na videlo tek iza njega kao nešto što se budi doživljavanjem; ali njezina obrada prelazi daleko područje psihoanalize.

Sličan odnos postoji između ontogeneze i filogeneze. Ontogeneza se može smatrati kao ponavljanje filogeneze, ukoliko ta nije izmenjena novijim doživljavanjem. Filogenetska podloga javlja se iza ontogenetskoga procesa. No dispozicija je u osnovi baš talog nekoga ranijeg doživljavanja vrste, kome pridolazi novije doživljavanje pojedinca kao zbir akcidentanih momenata.

Pored potpune zavisnosti od psihoanalitičkog istraživanja, moram za karakteristiku ovoga mog rada naročito da istaknem principijelnu nezavisnost od biološkog istraživanja. Brižno sam izbegavao da naučna iskustva iz seksualne biologije ili od specijalnih vrsta životinja unosim u studij koji nam omogućuje izučavanje seksualne funkcije čoveka pomoću tehnike psihoanalize. Moj je cilj svakako bio da istražim koliko se u biologiji čovekovog seksualnog života može postići sredstvima psihološkog ispitivanja; mogao sam ukazati na veze i analogije koje su se pri tom ispitivanju javljale, ali se nisam dao zavarati, ako je psihoanalitička metoda u mnogim važnim tačkama dovodila do gledišta i rezultata koji su znatno otstupali od čisto biološki baziranih.

U ovom trećem izdanju dodao sam mnogo umetaka, ali nisam hteo da ih kao u prošlom izdanju označujem naročitim znakovima. — Naučni rad na našem području sad je usporio svoj napredak, ali su ipak neke nadopune ovog dela bile neophodne, ako sam hteo da ono ostane u vezi sa novijom psihoanalitičkom literaturom.

W i e n, oktobra 1914.

PREDGOVOR ČETVRTOM IZDANJU

Pošto su se stišali talasi rata, mogu sa zadovoljstvom da konstatujem da interes za psihoanalitičko istraživanje u naučnom svetu nije opao. Ipak svi delovi ove nauke nisu imali istu sudbinu. Čisto psihološke postavke i otkrića psihoanalize o nesvesnom, potiskivanju, o konfliktu koji vodi do bolesti, o diagnozama oboljenja, o mehanizmu nastajanja simptoma i dr. dobivaju sve veće priznanje i uvažavaju ih čak i principijelni protivnici. Onaj deo ove nauke pak koji graniči sa biologijom, a čiji su osnovi izneseni u ovom malom delu, još uvek nailazi na nesmanjene prigovore, pa su čak i neki od onih koji su se dugo intenzivno bavili psihoanalizom otpali zbog toga od nje i prišli novom shvatanju, po kome bi ulogu seksualnoga momenta u normalnom i bolesnom duševnom životu trebalo opet ograničiti.

Uprkos tome nikako ne mogu da pristanem na to, da bi ovaj deo psihoanalitičkog učenja mogao biti od stvarnosti koju treba ispitati mnogo više udaljen nego onaj prvi. Sećanje i stalno ponavljano ispitivanje kažu mi da je taj deo proizišao iz isto tako brižnog i objektivnog posmatranja, a objašnjenje onih disocijacija u javnom priznanju ne stvara nikakvih teškoća. Prvo, ovde opisane početke čovekovog seksualnog života mogu potvrditi samo oni istraživaoci koji imaju dovoljno strpljenja i tehničke veštine da analizom prodru do prvih godina pacijentovog detinjstva. Često za to nema ni mogućnosti, jer lekarski rad zahteva prividno brže uklanjanje bolesti. A drugi koji nisu lekari a bave se psihoanalizom nemaju uopšte pristupa na to po-

drukčje niti imaju mogućnosti da sebi stvore objektivan sud na koji ne bi uticale njihove nesklonosti i predrasude. Kad bi ljudi umeli da uče iz neposrednog posmatranja dece, uopšte ne bi bilo potrebno da se napišu ove tri rasprave.

Zatim moramo imati na umu da je jedan deo sadržaja ovoga dela, naime naglašavanje značenja seksualnog života za sve čovekove funkcije i ovde izneto proširenje pojma seksualnosti, oduvek davao najjače motive za otpor protiv psihoanalize. U potrebi za zvučnim krilaticama išlo se tako daleko, da se govori o »panseksualizmu« psihoanalize i da joj se besmisleno prigovara da ona »sve objašnjava seksualnošću«. Tome bismo se mogli čuditi, kad bismo mogli zaboraviti na delovanje afektivnih momenata koji čine da se stvari brkaju i zaboravljaju. Tako je već filozof Artur Schopenhauer pre drugo vremena istakao u kolikoj je meri delanje i nastojanje ljudi određeno seksualnim težnjama — u običnom smislu te reči, — a sad bi veliki deo čitatelja trebao da bude nesposoban da potpuno izbije sebi iz glave jednu tako važnu opomenu! Što se tiče »proširenja« pojma seksualnosti koje postaje nužno analizom dece i takozvanih perverznih, to bi se svi oni koji sa svog višeg stanovišta prezirno gledaju na psihoanalizu, morali setiti kako se proširena seksualnost psihoanalize poklapa sa Erosom božanskog Platona. (Vidi: Nachmansohn, Freuds Libidotheorie verglichen mit der Eroslehre Platos, Intern. Zeitschrift für Psychoanalyse, III., 1915.)

Wien, maja 1920.

I.

SEKSUALNE NASTRANOSTI[1])

Polne potrebe kod čoveka i životinje označuju se u biologiji pretpostavkom »polnoga nagona«. Pri tom se uzima analogija sa nagonom za hranjenje, sa glađu. U narodnom govoru nema izraza koji bi odgovarao reči »glad«; nauka za to upotrebljava izraz »libido«.[2])

Popularno mišljenje stvara sebi potpuno određene pretstave o prirodi i svojstvima tog polnog nagona. Njega tobože u detinjstvu nema, pojavljuje se tobože u doba i u vezi sa procesom sazrevanja za vreme puberteta, a ispoljava se u pojavama neodoljive privlačivosti koju vrši jedan pol na drugi, a njegov cilj je tobože polno sjedinjenje ili bar takve radnje koje njemu vode.

Imamo međutim mnogo razloga da u tim tvrdnjama vidimo veoma neispravnu sliku stvarnosti; pogledamo li ih bolje, tada se one pokazuju prepune zabluda, netačnosti i brzopletosti.

---

1) Podaci u prvoj raspravi uzeti su iz poznatih publikacija od Krafft-Ebinga, Molla, Moebiusa, Havelock-Ellisa, Schrenck-Notzinga, Löwenfelda, Eulenburga, I. Blocha, M. Hirschfelda i iz radova poslednjega koji su izašli u »Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen«. Pošto je na tim mestima navedena i ostala literatura o ovoj temi, mogao sam sebi da prištedim detaljnije dokaze. — Saznanja koja su dobivena psihoanalitičkim ispitivanjem invertiranih počivaju na saopštenjima I. Sadgera i na mom sopstvenom iskustvu.

2) Jedina reč u nemačkom jeziku, »Lust«, koja bi odgovarala ovome izrazu ima nažalost mnogo značenja i označuje isto tako osećaj potrebe kao i osećaj zadovoljenja.

Uvedemo li dva termina: osobu od koje proizlazi polna privlačivost nazovimo **seksualni objekt**, a radnju kojoj nagon teži **seksualni cilj**, tada nam naučno ispitano iskustvo pokazuje mnogobrojna otstupanja u pogledu na oboje, na seksualni objekt i na seksualni cilj, čiji odnos prema pretpostavljenoj normi zahteva detaljno ispitivanje.

1. OTSTUPANJA U POGLEDU SEKSUALNOG OBJEKTA

Popularna teorija polnoga nagona najlepše odgovara poetskoj fabuli o podeli čoveka na dve polovine — muškarce i žene — koje teže za tim da se opet sjedine u ljubavi. Radi toga deluje kao veliko iznenađenje, kad se čuje da ima muškaraca za koje seksualni objekt nije žena nego muškarac, a ženâ za koje seksualni objekt nije muškarac nego žena. Takve se osobe nazivaju kontraseksualci ili bolje rečeno invertirani, a sama činjenica **inverzija**. Takvih osoba ima vrlo mnogo, premda je vrlo teško tačno ustanoviti njihov broj.[1])

A. Inverzija

Vladanje invertiranih

Takve osobe vladaju se u različitim smerovima potpuno različito.

a) One su **apsolutno** invertirane, to jest njihov seksualni objekt može biti samo istoga pola, dok protivni pol nije za njih nikad predmet polne želje, nego ih ostavlja hladne ili kod njih čak izaziva seksu-

---

1) Uporedi o tim poteškoćama i o pokušaju da se ustanovi srazmera broja invertiranih rad M. Hirschfelda u »Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen«, 1904.

alnu odvratnost. Oni su tada, radi odvratnosti, kao muškarci nesposobni da vrše normalni polni akt, ili kod izvođenja toga akta nemaju uživanja.

b) Ako su amfigeno invertirani (psihoseksualno-hermafroditski), to jest njihov seksualni objekt može biti i jedan i drugi pol; inverzija dakle nema karakter isključivosti.

c) Ako su okasionalno invertirani, to jest pod nekim vanjskim okolnostima, među kojima su glavne — nepristupačnost normalnog seksualnog objekta i podražavanje, one mogu za seksualni objekt da uzmu osobu istoga pola i da u seksualnom aktu s njom osećaju zadovoljenje.

Nadalje, invertirani pokazuju različito držanje u vlastitom prosuđivanju osobina svog polnog nagona. Jedni inverziju smatraju posve razumljivom, kao što normalan čovek pravac svoga libida, i žučno zastupaju njihovu ravnopravnost. Drugi se međutim bune protiv svoje inverzije i osećaju je kao bolesnu prisilu.[1])

Dalje varijacije tiču se vremenskih odnosa. Svojstvenost inverzije kod individue datira ili od uvek, sve dok doseže njezino sećanje, ili je ona može da primeti tek u određeno vreme pre ili posle puberteta.[2]) Karakter ili ostaje čitavog života ili povremeno prestaje, ili pretstavlja jednu epizodu na putu normalnom razvitku. Može se prime-

---

1) To opiranje prisili inverzije, moglo bi dati uslove koji bi dopuštali da se utiče sugestivnim lečenjem ili psihoanalizom.

2) Sa više strana je s pravom naglašeno, da su autobiografski podaci invertiranih o vremenskom nastupu naklonosti ka inverziji nepouzdani, pošto su oni mogli iz svoga pamćenja da potisnu dokaze za svoje heteroseksualno osećanje. — Psihoanaliza je potvrdila ovu sumnju za slučajeve inverzije koji su joj postali pristupačni, i presudno izmenila njihovu anamnezu ispunivši detinjsku amneziju.

titi i neko periodično kolebanje između normalnog i invertiranog seksualnog objekta. Naročito su interesantni slučajevi u kojima se libido menja u smislu inverzije, pošto je doživljeno neko neugodno iskustvo sa normalnim sekkualnim objektom.

Ovi različiti redovi varijacija općenito postoje nezavisno jedni uz druge. O najekstremnijoj formi može se otprilike redovno uzeti, da je inverzija odavno postojala i da se osoba oseća jedno s njezinim osobinama.

Mnogi bi se autori ustručavali da ovde nabrojene slučajeve sažmu u jednu celinu i radije ističu razlike umesto onoga što je zajedničko ovim grupama, a što stoji u vezi sa njima omiljenim prosuđivanjem inverzije. Samo, ma kako to odvajanje bilo opravdano, ipak ne može da se ne vidi da se svi međustepeni mogu dobro ustanoviti, tako da se neki red nameće gotovo sam od sebe.

Shvatanje inverzije

Prva ocena inverzije sastojala se u shvatanju da je ona prirođeni znak nervozne degeneracije, a bila je u saglasnosti s tim što su lekari koji su je posmatrali naišli na nju najpre kod nervno obolelih ili kod onih koji su davali takav utisak. U ovoj su karakteristici sadržana dva podatka koja moramo da prosuđujemo nezavisno jedan od drugoga: prirođenost i degeneracija.

Degeneracija

Degeneracija podleže prigovorima koji se protive tome što se ova reč primenjuje gde treba i gde ne treba. Postao je pak običaj, da se svaka vrsta ispoljavanja bolesti, koja baš nije traumatičnog ili infekcioznog porekla, pripisuje degeneraciji. Magnanova podela degeneriranih čak je omogućila da najodličnija opšta struktura nervne funkcije ne treba da isključuje primenu pojma degeneracije. Pod takvim se

okolnostima može pitati, kakve uopšte još koristi i kakav novi sadržaj ima pojam »degeneracije«. Izgleda da je svrsishodnije da se o degeneraciji ne govori tamo:

1) — gde nema više teških otstupanja od norme;

2) — gde izgleda da sposobnost funkcije i eksistencije uglavnom nije teško povređena.[1])

Da invertirani nisu degenerirani u ovom pravom smislu, proizlazi iz više činjenica:

1 — Inverzija postoji i kod osoba koje inače ne pokazuju teška otstupanja od norme;

2 — Isto tako i kod osoba čija sposobnost funkcije nije poremećena, i koje se čak odlikuju visokim intelektualnim razvitkom i etičkom kulturom.[2])

3 — Kad se od pacijenta apstrahira ono što spada u delokrug lekarskog iskustva i kad se hoće da zauzme šire stanovište, nailazi se u dva pravca na činjenice koje ne dopuštaju da se inverzija shvati kao znak degeneracije.

a) Mora se obratiti pažnja na to da je inverzija bila česta pojava, skoro neka institucija kojoj su bile određene važne funkcije kod starih naroda na visokom stepenu njihove kulture;

b) ona se nalazi neobično rasprostranjena kod divljih i primitivnih naroda, dok je pojam degeneracije obično ograničen na visoki stepen civilizacije (I. Bloch). Čak i

---

1) Sa kakvim se rezervama treba postavljati diagnoza o degeneraciji i kako je njezino praktično značenje malo, može se videti iz izvoda Moebiusa (Über Entartung. Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens. Nr. III. 1900): »Ako dakle pregledamo široko polje degeneracije, koju ovde treba donekle osvetliti, tada odmah uviđamo da uopšte vrlo malo vredi diagnosticirati degeneraciju«.

2) Mora se priznati onima koji govore o »uranizmu« da su neki od najizrazitijih muškaraca, o kojima uopšte nešto znamo, bili invertirani, a možda čak i apsolutno invertirani.

među civilizovanim narodima Evrope klima i rasa imaju veliki uticaj na širenje i prosuđivanje inverzije.[1])

Prirođenost Prirođenost je, kao što je shvatljivo, utvrđena samo za prvu, najekstremniju klasu invertiranih, i to na osnovu uveravanja tih osoba, da se kod njih nikad u životu nije pokazivao koji drugi smer seksualnog nagona. Već sama pojava obeju ostalih klasa, specijalno treće, dade se teško spojiti sa shvatanjem prirođenog karaktera. Radi toga zastupnici ovog gledanja naginju tome, da grupu apsolutno invertiranih odvoje od svih ostalih grupa, što ima za posledicu odricanje shvatanja inverzije, koje bi općenito važilo. Prema tome bi inverzija u čitavom nizu slučajeva bila prirođena karakteristika, a u drugima bi ona mogla da nastane na neki drugi način.

Suprotnost ovom shvatanju jest drugo shvatanje, da je inverzija s t e č e n a karakteristika polnog nagona. Ono se oslanja na to, da se:

1 — kod mnogih (i apsolutno) invertiranih može dokazati da je u životu delovao neki rani seksualni utisak, čija je trajna posledica homoseksualna naklonost,

2 — da se kod mnogih drugih pokazuju vanjski uticaji života, koji je potstiču i sputavaju, a koji su doveli ranije ili kasnije do fiksiranja inverzije (isključivi snošaj s istim polom, zajednički život u ratu, detencija u zatvorima, opasnosti heteroseksualnog snošaja, celibat, polna slabost i t. d.),

---

[1]) U shvatanju inverzije treba odvajati patološko gledište od antropološkog. Taj je preobražaj zasluga I. B l o c h a (Beiträge zur Ätiologie der Psychopathia sexualis. 2. Teile 1902/3), koji je i kod starih kulturnih naroda izričito istaknuo postojanje inverzije.

3 — da inverzija može biti uklonjena hipnotičkom sugestijom, što bi kod prirođene inverzije bilo čudo.

Sa stanovišta ovog naziranja može se uopšte osporavati sigurnost pojave neke prirođene inverzije. Može se prigovoriti (Havelock Ellis), da bi jedno tačnije ispitivanje slučajeva koji dolaze u obzir za prirođenu inverziju verovatno isto tako pokazalo neki doživljaj iz ranog detinjstva, presudan za pravac libida, koji samo nije sačuvan u svesnom pamćenju, ali može da bude doveden u sećanje pomoću podesnog uticaja. Prema tim autorima, inverzija bi se mogla označiti samo kao jedna česta varijacija polnog nagona, koja može da bude određena većim brojem vanjskih životnih okolnosti.

Međutim tako prividno dobivenu sigurnost obara protivno opažanje, da mnoge osobe, kako se može dokazati, doživljavaju iste seksualne uticaje (pa i u ranoj mladosti: zavađanje, mutualnu onaniju), a da nisu tim postale invertirane niti su trajno ostale takove. Tako se došlo do mišljenja, da je alternativa prirođen — stečen, ili nepotpuna ili se ne može adekvatno primeniti na odnose koji postoje kod inverzije.

Objašnjenje inverzije

Suština inverzije nije objašnjena niti pretpostavkom da je inverzija prirođena, niti sa drugom, da je stečena. U prvom slučaju moralo bi se pokazati šta je na njoj prirođeno, ako već nećemo da budemo uz najprimitivnije objašnjenje, da neka osoba već od rođenja nasleđuje svoj seksualni nagon vezan s nekim određenim seksualnim objektom. U drugom se slučaju pita, da li su dovoljni raznoliki akcidentalni uticaji da objasne sticanje, a da se ne mora nešto svesti i na individuu. Poricanje ovog poslednjeg momenta nedopušteno je prema našim prethodnim izvodima.

Uvođenje pojma biseksualnosti

Od F r a n k L y d s t o n a, K i e r n a n a i C h e v a l i e r a došlo se za objašnjenje mogućnosti seksualne inverzije do mišljenja koje sadržava novo protivrečje prema popularnom mišljenju. Prema ovome čovek je ili muškarac ili žena. Međutim nauka zna za slučajeve u kojima izgleda da polne karakteristike ne postoje i u kojima je radi toga određivanje pola otežano, pre svega na području anatomije. Genitalije tih osoba sjedinjuju muške i ženske karakteristike (hermafroditizam). U retkim slučajevima izgrađena su obadva polna aparata jedan pored drugog (pravi hermafroditizam); u većini slučajeva postoji obostrana zakržljalost.[1])

No kod tih abnormaliteta značajno je, da oni, što se ne bi očekivalo, olakšavaju razumevanje normalnog. Izvesan stepen anatomskog hermafroditizma je naime normalan; kod svake normalne muške ili ženske individue postoje tragovi aparata drugog pola, koji ili bez funkcije postoje kao rudimentarni organi ili su čak tako preobraženi da su preuzeli druge funkcije.

Shvatanje, koje se nameće iz te već dugo poznate anatomske činjenice, jest, da je prvobitno postojala biseksualna sklonost koja se je tokom razvitka pretvorila u monoseksualnost sa malim ostacima zakržljalog pola.

Nije bilo čudo, da se je ovo shvatanje htelo da prenese na psihičko područje i da se inverzija sa svojim podvrstama shvati kao izraz nekog psihičkog hermafroditizma. Da bi pitanje bilo rešeno, bilo je potrebno još samo to da se inverzija redovno pojavljuje zajedno sa duševnim i somatičnim znakovima hermafroditizma.

---

1) Uporedi poslednje opsežne prikaze somatičnog hermafroditizma: T a r u f f i, Hermaphroditismus und Zeugungsunfähigkeit, nemačko izdanje od R. Teuschera, 1903, i radove N e u g e b a u e r a u više svezaka »Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen«.

Samo to prvo očekivanje je propalo. Ne sme se pretstavljati da je veza između pretpostavljenog psihičkog i dokazivog anatomskog hermafroditizma tako bliza. Šta se kod invertiranih nalazi, to je često izvesno smanjenje polnog nagona uopšte (Havelock Ellis) i laka anatomska zakržljalost organa. Često, ali nikako redovito, pa ni pretežno. Mora se dakle priznati, da su inverzija i somatički hermafroditizam uglavnom nezavisni jedno od drugoga.

Nadalje se polagala velika važnost na takozvane sekundarne i tercijalne polne karakteristike i naglašavala se njihova česta pojava kod invertiranih (H. Ellis). I u tom ima mnogo tačnoga, ali se ne sme zaboraviti, da se baš sekundarne i tercijalne polne karakteristike uopšte često pojavljuju kod drugog pola i tako se dade naslutiti hermafroditizam, a da se pri tom seksualni objekt ne pokazuje izmenjen u smislu kakve inverzije.

Psihički hermafroditizam postao bi očevidniji, kad bi se sa inverzijom seksualnog objekta paralelno preobrazile i ostale duševne osobine, nagoni i karakterne crte u takve koje su karakteristične za drugi pol. No takva karakterna inverzija može se sa nekom pravilnošću očekivati samo kod invertiranih žena, a kod muškaraca se sa inverzijom dade spojiti najpotpunija duševna muškost. Ako se hoće da ostane pri konstrukciji nekog duševnog hermafroditizma, mora se dodati, da njegova ispoljavanja na raznim područjima dopuštaju da se vidi samo mala obostrana uslovljenost. Isto uostalom važi i za somatički hermafroditizam; prema Halbanu[1]) su i pojedine organske zakržljalosti i sekundarne polne karakteristike u svojim pojavama prilično nezavisne jedne od drugih.

---

1) J. Halban, Die Entstehung der Geschlechtscharaktere. Archiv für Gynäkologie. Sv. 70, 1903. Vidi tamo i literaturu o tom predmetu.

Učenje o biseksualnosti izneo je u njegovoj najgrubljoj formi jedan zagovornik muških invertiranih: ženski mozak u muškom telu. Samo mi ne poznamo karakteristike nekog »ženskog mozga«. Zameniti psihološki problem sa anatomskim uzaludno je i nedopušteno. Pokušaj objašnjenja Krafft-Ebinga izgleda da je ekzaktnije shvaćen od Ulrichsovog, ali se u suštini od njega ne razlikuje. Krafft-Ebing misli da biseksualna osobina u sebi uključuje kod individue isto tako i muške i ženske moždane centre kao i somatičke polne organe. Ti se centri razvijaju tek u doba puberteta, najviše pod uplivom polnih žlezda koje su u osnovi od njih nezavisne. Ali o muškim i ženskim »centrima« važi isto što i o muškom i ženskom mozgu, a pri tom ne znamo ni to, da li možemo za polne funkcije da uzmemo određena mesta na mozgu (»centre«) kao na primer za govor.

Prema ovom razlaganju ostaju nam još uvek dva mišljenja; da i za inverziju dolazi u obzir biseksualna struktura, samo što mi ne znamo, u čem se izvan anatomske strukture sastoji to ustrojstvo, i da se radi o poremećenjima koja pogađaju polni nagon u njegovom razvitku.[1])

---

[1]) Prvi, koji je za objašnjenje inverzije uveo biseksualnost, bio bi (prema jednoj literarnoj vesti u 6. svesci »Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen«) E. Gley, koji je već u januaru 1884. objavio jedan članak (Les abérrations de l' instinct sexuel) u »Revue philosophique«. — Uostalom interesantno je, da mnogi autori, koji inverziju svode na biseksualnost, smatraju da ovaj moment ne važi samo za invertirane nego i za normalne, pa inverziju sledstveno shvaćaju kao rezultat razvojnog poremećaja. Tako već Chevalier (Inversion sexuele, 1893). Krafft-Ebing (Zur Erklärung der konträren Sexualempfindung, Jahrbücher für Psychiatrie und Neurologie XIII. Bd.) govori o tom, da postoji masa opažanja »iz kojih proizlazi bar virtualno postojanje ovog drugog centra (potčinjenog pola)«. Neki Dr. Arduin (Die Frauenfrage und die sexuellen Zwischenstufen) u drugom svesku »Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen« 1900, po-

Seksualni objekt invertiranih

Teorija psihičkog hermafroditizma pretpostavlja da je seksualni objekt invertiranog suprotan normalnom. Invertirani muškarac bi bio podložan kao žena čari koja izlazi iz muških osobina tela i duše, on bi se osećao sam kao žena i tražio bi muškarca.

Međutim ma kako da to važi za čitav niz invertiranih, ipak je daleko od toga da pokazuje opšti karakter inverzije. Nema sumnje, da je veliki deo muških invertiranih sačuvao psihički karakter muškosti, da u sebi nosi srazmerno malo sekundarnih karaktera drugog pola i da u svom seksualnom objektu traži zapravo ženske psihičke crte. Kad bi to bilo drukčije, bilo bi nerazumljivo zašto muška prostitucija, koja se nudi invertiranima — danas kao i u staro doba — kopira u čitavoj spoljašnosti oblačenje i ponašanje žena; to imitiranje bi inače moralo da vređa ideal invertiranih. Kod Grka, gde su među invertiranima bili muškarci sa najviše muškosti, jasno je, da ljubav muškarca nije raspaljivao muški karakter dečaka, nego njegova sličnost ženi kao i njegove ženske duševne osobine, sramežljivost, bojažljivost, osećanje potrebe za

stavlja tvrdnju: »da u svakom čoveku postoje muški i ženski elementi (uporedi taj godišnjak, sv. I, 1899: »Die objektive Diagnose der Homosexualität« od Dr. M. Hirschfelda. Str. 8—9 i sl.) samo — prema pripadnosti polu — jedni nesrazmerno jače razvijeni nego drugi, dok se radi o heteroseksualnim osobama . . .« — Za G. Hermana (Genesis, das Gesetz der Zeugung, 9. Bd. Libido und Mania, 1903) je sigurno, »da su u svakoj ženi sadržane muške, a u svakom muškarcu ženske klice i osobine« itd. — 1906. je W. Fliess (»Der Ablauf des Lebens«) sebi prisvajao pravo na ideju biseksualnosti (u smislu dvopolnosti). — Postavka o biseksualnosti kod ljudi smatra se u nestručnim krugovima za delo rano umrlog filozofa O. Weiningera, koji je tu ideju uzeo za osnov jedne prilično smušene knjige (Geschlecht und Charakter, 1903). Gornji dokazi mogu da pokažu kako je to neosnovano.

poukom i pomoći. Čim dečak postane zreo muškarac, on za muškarca prestaje da bude seksualni objekt i postaje možda sam ljubitelj dečaka. U tom slučaju dakle seksualni objekt nije, kao što u mnogim drugima, isti pol, već sjedinjenje obaju polnih karaktera, kao neki kompromis između uzbuđenja koje teži za muškarcem i uzbuđenja koje teži za ženom, sa jakim uslovom muškosti tela (genitalije), takoreći odražavanje sopstvene biseksualne prirode.[1])

Jasniji su odnosi kod žene, gde aktivno invertirani u sebi vrlo često nose somatičke i duševne karakteristike

---

[1]) Psihoanaliza doduše dosad nije dala puno objašnjenje o poreklu inverzije, ali je ipak otkrila psihički mehanizam njezinog nastajanja i znatno obogatila problematiku koja se odnosi na nju. Mi smo kod svih ispitanih slučajeva ustanovili, da su kasnije invertirani prošli u prvim godinama svoga detinjstva jednu fazu intenzivnog, ali kratkotrajnog fiksiranja na ženu (većinom na majku), iza čijeg savlađivanja identificiraju sami sebe sa ženom i uzimaju same sebe za seksualni objekt, t. j. traže, što proizlazi iz narcizma, mlade i sopstvenoj osobi slične muškarce, koje hoće da ljube tako kako je majka njih ljubila. Dalje smo vrlo često našli, da tobože invertirani nisu nikako bili neosetljivi prema ženskim dražima, već su uzbuđenje izazvano ženom stalno transponirali na muški objekt. Oni tako čitavog svog života ponavljaju mehanizam kojim je nastala njihova inverzija. Njihova neodoljiva težnja za muškarcem pokazuje se kao uslovljena njihovim neprestanim bežanjem od žene.

Psihoanatilitičko istraživanje najodlučnije se protivi pokušaju da se homoseksualci kao grupa naročite vrste odvoje od ostalih ljudi. Tim što studira i druga a ne samo manifestna seksualna uzbuđenja, ona doznaje da su svi ljudi sposobni da izabiru objekt istoga pola i da to i čine u podsvesti. Šta više vezivanja libidinoznih osećaja na osobe istog pola nemaju kao faktori u normalnom duševnom životu ništa manju ulogu, a kao motori oboljenja imaju veću, nego što imaju vezivanja libidinoznih osećaja na suprotni pol. Još više, izgleda da je za psihoanalizu osnovna stvar nezavisnost izbora objekta od pola objekta, sasvim slobodno ras-

muškarca, a od svog seksualnog objekta zahtevaju ženskost, premda bi se i ovde mogla pri bližem ispitivanju pokazati veća šarolikost.

Seksualni cilj invertiranih

Važna činjenica koje se trebamo držati jest da se seksualni cilj kod inverzije ne može nikako jedinstveno označiti. Kod muškaraca se snošaj per anum nipošto ne pokriva sa inverzijom; često je takođe masturbacija jedini cilj, a ograničenja seksualnog cilja — sve do običnog izliva osećaja — ovde su čak češća nego kod hetero-

---

polaganje sa muškim i ženskim objektima, kao što se to može videti u doba detinjstva, u primitivnim stadijima i u ranom istorijskom dobu; a tek iz toga se razvija, ograničenjem prema jednoj ili drugoj strani, i normalni i invertirani tip. U smislu psihoanalize, dakle, i isključivi seksualni interes muškarca za ženu jeste problem kojemu je potrebno objašnjenje, a nije nešto samo po sebi razumljivo, čemu treba uzeti za bazu neku u osnovi hemijsku privlačivost. Definitivno seksualno ponašanje odlučuje se tek iza puberteta, a rezultat je čitavog niza faktora koji se još ne daju pregledati, i delimično su konstitucionalne a delimično akcidentalne prirode. Sigurno da neki od ovih faktora mogu da postanu tako preveliki da na rezultat utiču u svom smeru. Ali se općenito množina presudnih momenata odražava u mnogostranosti ishoda u manifestnom seksualnom ponašanju ljudi. Kod invertiranih tipova moramo potpuno da priznamo primarnu vlast arhaičkih konstitucija i primitivnih psihičkih mehanizama. Važnost n a r c i s t i č k o g i z b o r a o b j e k t a i s t a l n o z a d r ž a v a n j e e r o t s k o g z n a č e n j a a n a l n e z o n e pokazuje se kao njihova bitna karakteristika. Međutim ništa se ne postizava, ako se najekstremniji invertirani tipovi na osnovu takvih konstitucionalnih osobina odvoje od ostalih. Šta se kod ovih smatra kao prividno dovoljan razlog dade se isto tako, samo u manjoj meri, dokazati i u konstituciji prelaznih tipova i kod očigledno normalnih. Razlike u rezultatima mogu biti kvalitativne prirode; analiza pokazuje da su razlike u uslovima samo kvantitativne prirode. Našli smo da je među akcidentalnim uticajima na izbor objekta važno

seksualne ljubavi. I kod žena su seksualni ciljevi invertiranih raznoliki; izgleda da među njima prvo mesto zauzima dodir sa sluzokožom usta.

Zaključak Mi doduše osećamo, da nismo u stanju da iz dosadašnjega materijala damo objašnjenje postanka inverzije koje bi zadovoljavalo; ali možemo primetiti, da smo pri ovom istraživanju došli do saznanja koje nam može biti značajnije od rešenja gornje zadaće. Doznali smo, da smo mi povezanost seksualnog nagona sa seksualnim objektom sebi pretstavljali pre-

---

zatajivanje (rana seksualna zastrašenost) i obratili smo pažnju na to, da važnu ulogu ima činjenica, da li postoje oba roditelja. Ako u detinjstvu nema jakog oca, to često pospešuje inverziju. Konačno je potrebno, da se inverzija seksualnog objekta pojmovno strogo deli od mešanja polnih karakteristika u subjektu. Neka je mera nezavisnosti i u ovoj relaciji očevidna.

Čitav niz važnih gledišta u pitanju inverzije izneo je Ferenczi u članku: Zur Nosologie der männlichen Homosexualität (Homoerotik) (Inter. Zeitschr. f. PsA., II, 1914). Ferenczi s pravom prigovara, da se pod naziv »homoseksualnosti«, kojeg on hoće da zameni boljim »homoerotika«, trpa mnoštvo vrlo različitih, i u organskom i u psihičkom pogledu nejednakih stanja, samo zato što ona imaju iste simptome kao i inverzija. On traži da se pravi oštra razlika bar između ova dva tipa: subjektnog homoerotičara, koji se oseća i vlada kao žena, i objektnog homoerotičara, koji je sasvim muški, a samo je ženski objekt zamenio sa objektom istoga pola. Prvog priznaje kao pravi »seksualni međustepen« u smislu Magnus Hirschfelda, a drugog označava — manje srećno — kao prisilnog neurotičara. Opiranje inverzionoj naklonosti kao što i mogućnost psihičkog uticaja dolazilo bi u obzir samo kod objektnog homoerotičara. No kad se ova dva tipa i priznaju, treba da dodamo da kod mnogih osoba nalazimo neku meru subjektne homoerotike pomešanu sa izvesnim delom objektne homoerotike.

Poslednjih godina su radovi biologa, u prvom redu radovi

više tesnom. Iskustvo iz slučajeva koji se smatraju abnormalnim uči nas, da tu između seksualnog nagona i seksualnog objekta postoji spoj koji možemo vrlo lako da previdimo pri jednoobraznosti seksualne strukture, gde izgleda da nagon već sam u sebi uključuje objekt. Tako smo upućeni da u našim mislima oslabimo vezu između nagona i objekta. Polni nagon je verovatno najpre nezavisan od svog objekta i svoj postanak svakako ne zahvaljuje njegovim dražima.

Eugena Steinacha, jako osvetlili organske uslove homoerotike kao i polnih karakteristika uopšte.

Uspelo je da se eksperimentalnim putem razne vrste sisavaca pretvore iz mužjaka u ženku i obratno, na taj način što su im se nakon kastracije nakalemile polne žlezde drugog pola. Pretvaranje pogađa manje više potpuno somatički karakter pola i psihoseksualno ponašanje (dakle subjektivnu i objektivnu erotiku). Kao nosilac ove sile koja određuje pol ne smatra se deo polnih žlezda koji stvara polne ćelije nego intersticijalno tkivo organa (»pubertetske žlezde«).

U jednom je slučaju uspeo i polni preobražaj jednog muškarca koji je tuberkuloznim oboljenjem izgubio jaja (mošnice). On se u polnom životu kao pasivni homoseksualac ponašao ženski i pokazivao vrlo jasno izražene sekundarne ženske polne karakteristike (u rastu kose, u rastu brade, nagomilavanju masti na dojkama i bedrima). Nakon nakalemljenja kriptoričkog čovečijeg jajeta on se počeo ponašati kao muškarac i upravljati svoj libido normalno na ženu. Istovremeno su iščezli somatički ženski karakteri. (A. Lipschütz, Die Pubertätsdrüse und ihre Wirkungen, Bern, 1919.)

Bilo bi neopravdano tvrditi da je tim lepim pokusom nauka o inverziji postavljena na novu bazu, i lakomisleno očekivati od nje odmah neki put za opšte »lečenje« homoseksualnosti. W. Fliess s pravom naglašava, da ova eksperimentalna iskustva ne pobijaju vrednost učenja o opštoj biseksualnoj dispoziciji kod viših životinja. Šta više, meni izgleda verovatno, da će rezultat takvih daljih ispitivanja dati direktnu potvrdu pretpostavljene biseksualnosti.

B. Životinje i polno nezreli kao seksualni objekti.

Dok se osobe čiji seksualni objekti ne pripadaju polu koji je za to normalno podesan, dakle invertirani, pokazuju posmatraču kao zbir inače možda vrednih individua, dotle se slučajevi u kojima su za seksualni objekt izabrane polno nezrele osobe (deca) pokazuju od početka kao pojedinačne nastranosti. Deca su samo izuzetno isključivi seksualni objekti; ona većinom tu ulogu dobivaju tada, kad neka individua koja je postala plašljiva i impotentna pristane na takav surogat, ili kad neki impulzivni (neodgodivi) nagon ne može na vreme da dođe ni do kakvog zgodnog objekta. Svakako to osvetljava prirodu polnog nagona, t. j. da on dopušta vrlo mnogo varijacija i otstupanja od svoga objekta, što bi glad, koja se svoga objekta mnogo energičnije drži, dopustila samo u krajnjem slučaju. Slična primedba važi za česti seksualni snošaj sa životinjama, osobito među seoskim stanovništvom, pri čem se na primer polna privlačnost ne obazire na granice vrsta.

Rado bi se htelo iz estetskih razloga te i druge teške nastranosti polnog nagona pripisati duševno bolesnima, ali to se ne može. Iskustvo uči, da se kod ovih poslednjih ne primećuju nikakvi drugi poremećaji polnog nagona nego kod zdravih, kod čitavih rasa i staleža. Tako se seksualna zloupotreba dece vrlo često događa kod učitelja i pazitelja, samo radi toga što se njima za to pruža najbolja prilika. Duševno bolesni pokazuju tu nastranost samo nešto pojačanu ili, što je osobito značajno, uzdižu je do isključivosti i stavljaju je na mesto normalnog seksualnog zadovoljenja.

Ovaj veoma značajan odnos seksualnih varijacija prema stepenima od zdravlja do duševne poremećenosti vrlo je interesantan. Ja smatram, da bi objašnjenje bilo kad bi se ukazalo na to, da su movensi polnog života oni movensi kojima i u normalnim slučajevima najteže upra-

vljaju više duševne delatnosti. Onaj ko je u makar kakvom pogledu duševno abnormalan, u socijalnom, u etičkom, taj je prema mom iskustvu redovno abnormalan i u svom seksualnom životu. No mnogi su abnormalni u seksualnom životu, a u svim ostalim tačkama odgovaraju prosečnosti, i učestvuju lično u ljudskom kulturnom razvitku, kome je još uvek seksualnost njegova slaba strana. Međutim kao najopštiji rezultat ovih ispitivanja mi bi istakli mišljenje da među velikim brojem uslova i kod neverovatno mnogo individua stoji u pozadini vrsta i važnost seksualnoga objekta. Kod seksualnog nagona je nešto drugo bitno i konstantno.[1])

2. OTSTUPANJA U POGLEDU SEKSUALNOG CILJA.

Kao normalni seksualni cilj važi sjedinjenje genitalija u aktu nazvanom obljuba, koji akt vodi stišanju seksualne napetosti i privremenom umirenju seksualnog nagona (zadovoljenje analogno zasićenju gladi). Ipak i kod najnormalnije seksualne radnje primećuju se još neke osobine čiji razvitak vodi ka nastranostima koje smo opisali kao perverzije. Kao privremeni seksualni cilj priznate su naime izvesne intermediarne veze (koje čine uvod u obljubu) sa seksualnim objektom, kao što je njegovo dodirivanje i posmatranje. Ove radnje s jedne strane same od sebe stvaraju zadovoljstvo, a s druge strane povećavaju razdraženost koja treba da traje do postignuća konačnog seksualnog cilja. Jedan od tih dodira, dodir obe-

---

[1]) Najveća razlika između ljubavnog života staroga sveta i našega jest u tome što antika daje važnost samome nagonu, a mi njegovom objektu. Stari su slavili nagon i bili su spremni da njim oplemene i beznačajan objekt, dok mi nagon sam po sebi potcenjujemo i opravdavamo ga samo preimućstvom objekta.

ju sluzokoža usnica, dobio je zatim kao poljubac visoku seksualnu vrednost kod mnogih naroda (među njima i kod najcivilizovanijih), mada telesni delovi koji tu dolaze u obzir ne pripadaju polnom aparatu nego služe kao ulaz u probavni kanal. Time je dat momenat, gde se normalnom seksualnom životu priključuju perverzije, a taj se momenat može primeniti i za njihovu podelu. Perverzije su ili a) anatomska prekoračenja telesnih delova, određenih za polno sjedinjenje ili b) zadržavanja na onim intermediarnim relacijama prema seksualnom objektu, koje se, u normalnim slučajevima, brzo prelaze na putu do konačnog seksualnog cilja.

a) Anatomska prekoračenja

Precenjivanje seksualnog objekta

Seksualni objekt, kao željeni cilj seksualnog nagona, dobija psihičko cenjenje koje se, skoro uvek, ne ograničava samo na njegove genitalije nego se prostire i na čitavo njegovo telo i ima tendenciju da obuhvati sve senzacije koje proizlaze od seksualnog objekta. Isto precenjivanje prostire se i na psihičku oblast i pokazuje se kao logička zaslepljenost (slabost prosuđivanja) obzirom na duševne radnje i savršenosti seksualnog objekta i kao slepa popustljivost njegovim nazorima. Potčinjenost ljubavi postaje na taj način važnim a možda i prapočetnim izvorom autoriteta.[1]) Ovo seksualno precenjivanje slabo se slaže sa ograničenjem seksualnoga cilja na

---

[1]) Ne mogu propustiti a da ne potsetim ovde na neograničenu popustljivost hipnotizovanog prema hipnotizeru, iz koje mogu naslutiti da je suština hipnoze nesvesno fiksiranje libida na osobu hipnotizera (pomoću masohističke komponente seksualnog nagona). — S. Ferenczi je spojio karakter sposobnosti za sugeriranje sa »roditeljskim kompleksom«. (Jahrbuch für psychoanalyt. und psychopathol. Forschungen I, 1909.)

sjedinjenje samih genitalija, i pomaže da se drugi delovi tela uzdignu do seksualnog cilja.[1])

Značaj momenta seksualnog precenjivanja dade se izučavati najpre kod čoveka, čiji je ljubavni život jedini postao pristupačan istraživanju, dok je ljubavni život žene uvijen neprozirnim velom, delimično zbog kulturne zaostalosti a delimično zbog konvencionalne ćutljivosti i neiskrenosti žena.[2])

Seksualna primena sluzokože usnica i ustiju

Primena ustiju kao seksualnog organa važi kao perverzija samo u slučaju dodira usana (jezika) jedne osobe sa genitalijama druge osobe, a ne smatra se kao perverzija kad se dodiruju sluzokože usnica obeju osoba. U poslednjem izuzetku leži priključenje normalnom. Onaj koji prezire druge načine kao perverzije, upotrebljavane valjda već u pradoba čovečanstva, taj oseća neko izrazito g a đ e n j e, koje ga štiti od prihvatanja takvog seksualnog cilja. Granica toga gađenja često je čisto konvencionalna; onaj koji sa žarom ljubi usne neke lepe devojke, možda će sa gađenjem upotrebiti njenu četkicu za zube, mada ne postoji razlog pretpostavci da je njegova usna šupljina, koja mu se ne gadi, čišća od devojčine usne šupljine. Ovde se obraća pažnja na momenat

---

1) Međutim mora se primetiti da seksualno precenjivanje nije kod svih mehanizama izbora objekta izgrađeno i da ćemo kasnije upoznati drugo i direktnije objašnjenje seksualne uloge drugih delova tela. Momenat »gladi nadraženja« koji su uveli H o c h e i I. B l o c h za objašnjenje prelaska seksualnog interesa sa genitalija i na druge delove tela, izgleda mi da ne zaslužuje to značenje. Različiti putevi koje libido menja odnose se od početka jedan prema drugom kao komunikacione cevi i mora se voditi računa o fenomenu kolateralnog strujanja.

2) Žena u tipičnim slučajevima nema »seksualnog precenjivanja« muškarca, ali to precenjivanje skoro uvek postoji prema detetu koje je rodila.

gađenja, koji se stavlja na put libidinoznom precenjivanju seksualnoga objekta, ali kojeg može savladati libido. U gađenju se može videti jedna od sila koje su proizvele ograničenje seksualnoga cilja. Te se sile redovno pred genitalijama zaustave. Bez sumnje mogu i same genitalije drugoga pola biti predmet gađenja, i to je karakteristično za sve histerične (osobito ženske). Jačina seksualnoga nagona rado se bavi savlađivanjem tog gađenja. (Vidi niže.)

Seksualna primena čmarnog otvora

Kod upotrebe čmara jasnije se vidi nego u prednjem slučaju, da je on kao seksualni cilj radi gađenja obeležen perverzijom. Neka mi se ne uzme kao pristrasna ova napomena, da obrazloženje tog gađenja, naime da taj deo tela služi ekskreciji i dolazi u dodir sa gadostima, ekskrementima — nije mnogo temeljitije od obrazloženja što ga daju histerične devojke za svoje gađenje od muških genitalija: da one služe izlučivanju mokraće.

Značenje drugih mesta tela

Seksualna uloga sluzokože čmara nije ograničena na snošaj među muškarcima i njeno pretpostavljanje nema ništa karakterističnog za osećaj invertiranih. Izgleda nasuprot da paedicatio muškarca zahvaljuje svoju ulogu sličnosti snošaja sa ženom, dok je međusobna masturbacija seksualni cilj koji najviše važi kod snošaja invertiranih.

Seksualno prekoračenje na druga mesta tela ne pruža u svim svojim varijacijama ništa principijelno novo i ne doprinosi ništa poznavanju seksualnog nagona, jer ono time izražava samo nameru da u svim pravcima ovlada seksualnim objektom. Pored seksualnog precenjivanja javlja se kod anatomskih prekoračenja još i jedan drugi mo-

menat, stran popularnom poznavanju. Izvesna mesta tela, kao sluzokoža ustiju i čmara, koja se u praksi stalno pojavljuju, zahtevaju da ih se smatra i postupa s njima kao sa genitalijama. Čućemo kako je taj zahtev opravdan razvitkom seksualnog nagona i kako je taj zahtev zadovoljen u simptomatologiji izvesnih bolesnih stanja.

Nepodesna zamena seksualnog objekta — fetišizam

Naročiti utisak čine oni slučajevi u kojima se seksualni objekt zamenjuje drugim predmetom koji je s njim u vezi, a pri tom je potpuno nepodesan da služi normalnom seksualnom cilju. Možda bismo obzirom na podelu bolje učinili, da smo ovu najinteresantniju grupu nastranosti seksualnoga nagona pomenuli kod otstupanja u pogledu seksualnog objekta, ali smo to odložili dok se upoznamo sa momentom s e k s u a l n o g p r e c e n j i v a n j a od kojeg zavise ove pojave, skopčane s odricanjem seksualnog cilja.

Zamena za seksualni objekt jest neki deo tela koji je obično slabo podesan za seksualne svrhe (noga, kosa) ili kakav mrtvi predmet koji je u uskoj vezi sa seksualnom osobom, a najbolje s njezinom seksualnošću (delovi odeće, belo rublje). Ova se zamena možda s pravom upoređuje sa fetišem u kojem divljak vidi svog utelovljenog boga.

Slučajevi u kojima se zahteva fetišistički uslov seksualnog objekta, da bi se mogao postići seksualni cilj, čine prelaz slučajevima fetišizma s odricanjem normalnog ili perverznog seksualnog cilja (određena boja kose, odelo, pa i same telesne mane). Nijedna približno patološka varijacija seksualnog nagona ne može za nas imati tolikog interesa kao ova, zbog osobitosti pojava koje ona izaziva. Izvesno slabljenje težnje za normalnim seksualnim ciljem izgleda da je u svakom slučaju potrebna pretpostavka

(eksekutivna slabost seksualnog aparata).[1] Nadovezivanje na normalno omogućeno je psihološki potrebnim precenjivanjem seksualnog objekta, koje neizbežno prelazi sve što je s njim asocijativno vezano. Stoga je izvestan stepen takvoga fetišizma redovno svojstven i normalnim ljubavima, naročito u onim stadijima zaljubljenosti kad normalni seksualni cilj izgleda nedostiživ ili njegovo ispunjenje onemogućeno.

»Nabavi mi maramu s njenih grudi,
Podvezicu mojoj ljubavnoj radosti!« (Faust)

Patološki slučaj nastaje tek tada, kad se težnja za fetišem fiksira i preko tog uslova i stavlja se na mesto normalnog cilja, dalje kad se fetiš rastavi od određene osobe i postane jedinim seksualnim objektom. To su opšti uslovi za prelaz samih varijacija polnog nagona u patološke nastranosti.

U izboru fetiša pokazuje se kako dalje deluje seksualni utisak dobiven najpre u ranom detinjstvu, što je prvi tvrdio B i n e t, a kasnije potvrdili mnogobrojni dokazi. To se može uporediti sa poslovičnom snagom stalnosti prve ljubavi kod normalnog (»on revient toujours à ses premiers amours«). Ovakav zaključak je naročito jasan kod slučajeva same fetišističke uslovljenosti seksualnog objekta. Značaj ranih seksualnih utisaka srešćemo još i na drugom mestu.[2])

---

1) Ta bi slabost odgovarala konstitucionalnoj pretpostavci. Psihoanaliza je dokazala kao akcidentalni uslov rano seksualno zastrašivanje koje odbija od normalnog seksualnog cilja i potstiče na njegovo zamenjivanje.

2) Dublje psihoanalitičko ispitivanje dovelo je do opravdane kritike B i n e t o v e tvrdnje. Sadržaj svih ovih posmatranja je prvi susret sa fetišem, u kojem fetiš ima već seksualni interes, a da se iz popratnih okolnosti ne može razumeti kako je do toga došlo. Osim toga svi ti »rani« seksualni utisci dešavaju se u doba posle pete, šeste godine, dok psihoanaliza sumnja, da li se patološka fiksiranja mogu tako kasno formirati. Međutim stvar

U drugim slučajevima simbolična misaona veza, koje dotični i nije svestan, dovela je do zamene seksualnog objekta sa fetišem. Putevi tih veza ne mogu se uvek sa sigurnošću dokazati (noga je prastari seksualni simbol, već u mitu[1]); krzno zahvaljuje svoju fetišku ulogu asocijaciji sa rutavošću mons veneris-a); izgleda ipak da ta simbolika nije uvek nezavisna od seksualnih doživljaja dečjeg doba.[2])

b) Fiksiranje prethodnih seksualnih ciljeva

Nastupanje novih namera

Svi spoljni i unutarnji uslovi, koji otežavaju postignuće normalnog seksualnog cilja ili ga udaljavaju (impotencija, dragocenost seksualnog objekta, opasnosti seksualnog akta), razume se da potpomažu sklonost da se ostane kod pripremnih radnji i da se iz njih stvore novi seksualni ciljevi koji mogu stupiti na mesto normalnih. Pri bližem ispitivanju uvek se pokazuje da su baš te, na izgled najčudnije namere, već nagoveštene i kod normalnog seksualnog procesa.

Opipavanje i gledanje

Neka izvesna mera opipavanja neizbežna je bar kod ljudi za postignuće normalnog seksualnog cilja. Opšte je poznato koliki izvor zadovoljstva pruža osećaj dodirivanja

stoji tako, da iza prvog sećanja pojave fetiša postoji jedna nestala i zaboravljena faza seksualnog razvitka, koja je zamenjena fetišem ili »prekrivajućim sećanjem« (»Deckerrinerung«), a čiji ostatak i trag pretstavlja fetiš. Preobražaj ove faze, koja se dešavala u prvim godinama detinjstva, u fetišizam, a i izbor samoga fetiša su konstitucionalno determinirani.

1) Analagno tome, cipela ili papuča simbol je ženskih genitalija

2) Psihoanaliza je ispunila jednu od postojećih praznina u shvatanju fetišizma, jer je obratila pažnju na značaj potisnute koprofilne radosti njuha pri izboru fetiša. Noga i kosa su predmeti koji imaju jak miris, a postali su fetiši posle ot-

kože seksualnog objekta s jedne strane, i do kolikog priliva novog uzbuđenja dovodi ono s druge strane. Stoga se ne može smatrati perverzijom produženo opipavanje, ako se seksualni akt zatim još uopšte vrši.

Slično je i sa gledanjem koje je u stvari izvedeno iz opipavanja. Optički utisak ostaje put kojim se najčešće izaziva libidinozno razdraženje i na koji računa prirodno odabiranje — ako je dozvoljen takav teleološki način posmatranja — time što ono iz seksualnog objekta stvara sebi lepotu. Zbog pokrivanja tela, što sa sobom donosi razvitak kulture, budna je seksualna radoznalost, koja teži da se seksualni objekt upotpuni otkrivanjem sakrivenih delova, a ta radoznalost može da skrene (»sublimira«) u umetničko, ako interes sa genitalija može da potpuno skrene na opštu razvijenost tela.[1]) Zadržavanje pri tom intermediarnom seksualnom cilju, u vidu seksualno obojenog gledanja, svojstveno je u izvesnoj meri većini normalnih, pa čak im daje mogućnost da izvesnu količinu svog libida uprave višim umetničkim ciljevima. Naprotiv, gledanje postaje perverzija a) ako se ograničava isključivo na genitalije, b) ako se spoji sa sa-

---

stranjenja osećaja mirisa (njuha) koji je postao odvratan. U perverziji fetišizma noge, samo je prljava i smrdljiva noga seksualni objekt. Drugi prilog objašnjenju fetišističkog preimućstva noge dobiva se iz infantilnih seksualnih teorija. (Vidi niže). Noga zamenjuje ženi teško prežaljeni penis. — U nekim slučajevima fetišizma noge dalo se dokazati da se je n a g o n g l e d a n j a, upravljen prvobitno na genitalije, želio odozdo približiti svome objektu, pa je, sprečen na svom putu, zadržao nogu ili cipelu za fetiš. ženske genitalije pretstavljene su pri tom kao muške analogno infantilnom iščekivanju.

[1]) Izgleda nesumnjivo da je pojam »lepoga« izrastao iz tla seksualnog razdraženja i da je prvobitno označavao isto što i seksualno razdraženje (»draži«). Utoliko je značajnije, da same genitalije, čiji prizor izaziva najjače seksualno razdraženje, nikad ne možemo naći »lepima«.

vlađivanjem gađenja (voyers: gledaoci funkcije ekskrecije), c) ako potiskuje normalni seksualni cilj umesto da ga priprema. To poslednje se jasno vidi u slučaju ekshibicionizma, gde neko pokazuje svoje genitalije, da bi mu za uzvrat bile pokazane genitalije drugoga[1]) — ako smem izvući zaključak iz više analiza.

Kod perverzije čija je težnja gledanje i pokazivanje sebe nastupa veoma značajna karakteristika, koja će nas intenzivnije zaposliti kod sledeće nastranosti. Naime pri tom je seksualni cilj izražen na dvojaki način, u aktivnom i pasivnom obliku.

Snaga, koja se suprotstavlja zadovoljstvu gledanja i koja ga eventualno i ukida, jeste stid (kao pre gađenje).

Sadizam i mazohizam Sklonost da se seksualnom objektu prični bol i njen pandan, te najčešće i najznačajnije perverzije, nazvao je Krafft-Ebing u njena obadva oblika, u aktivnom i pasivnom, sadizam i masohizam (pasivni oblik). Drugi autori daju prednost užoj oznaci: algolagnija, koji naziv naglašuje radost bola, svirepost, dok se kod naziva što ga je Krafft-Ebing izabrao stavlja u prvi plan radost pri svakoj vrsti poniženja i potčinjenosti.

Lako se može kod normalnog dokazati koren aktivne algolagnije, sadizma. Seksualnost skoro svih muškaraca pokazuje primesu agresije, sklonosti za savlađivanjem, čiji je biološki značaj možda u potrebi, da se otpor

[1]) Ova perverzija — kao što i većina drugih — otkriva analizi neočekivanu mnogostrukost svojih motiva i značenja. Ekshibiciona prisila na primer isto je tako jako zavisna od kompleksa kastracije; ona stalno naglašava integritet sopstvenih (muških) genitalija, a u ženskima ponavlja infantilno zadovoljenje nad pomanjkanjem uda.

seksualnog objekta savlada i drukčije a ne samim aktom namamljivanja. Sadizam bi tada odgovarao agresivnoj komponenti seksualnog nagona, koja je postala samostalna, preterana i pomeranjem postavljena na glavno mesto.

Pojam sadizma u jezičnoj upotrebi koleba se između čisto aktivnog, potom silovitog stava prema seksualnom objektu i između isključivog zadovoljenja njegovim potčinjavanjem i zloupotrebom. Strogo uzevši, samo poslednji, ekstremni slučaj može pretendovati na ime perverzije.

Na sličan način pojam masohizma obuhvata sve pasivne stavove prema seksualnom životu i seksualnom objektu, od kojih je najjači vezanost zadovoljenja sa podnošenjem fizičkog ili duševnog bola koji nam seksualni objekt zadaje. Masohizam kao perverzija izgleda mnogo više udaljen od normalnog seksualnog cilja nego njegov pandan; može se posumnjati, da li on ikada nastaje primarno, ili da li čak redovno ne nastaje preobražajem sadizma.[1]) Često se može videti, da masohizam nije ništa drugo nego produženje sadizma, obraćenog protiv sopstvene ličnosti koja pri tom najpre zamenjuje seksualni objekt. Klinička analiza ekstremnih slučajeva masohistične perverzije vodi do uzajamnog delovanja dugog reda

---

[1]) Moj sud o masohizmu mnogo su izmenila docnija razmišljanja, koja su se oslanjala na određene postavke o strukturi duševnog aparata i o vrstama nagona koji u njemu deluju. Došao sam do toga, da sam prihvatio jedan primarno-erogeni masohizam, iz kojeg se docnije razvijaju dve forme, feminini i moralni masohizam. Skretanjem u životu neupotrebljenog sadizma protiv sopstvene osobe nastaje sekundarni masohizam koji se pribraja primarnom. (V. »Das ökonomische Problem des Masochismus« Internat. Zeitschrift für Psyhoanalyse X 1924, (Celokupno izdanje sv. V.).

momenata koji uveličavaju i fiksiraju prvobitni pasivni seksualni stav. (Kompleks kastriranja, svesnost krivice.)

Bol koji je ovde savladan priključuje se gađenju i stidu koji su se suprotstavili libidu kao otpor.

Sadizam i masohizam zauzimaju naročito mesto među perverzijama, pošto suprotnost: aktivnost — pasivnost, koja njima služi kao podloga, spada među opšte karakteristike seksualnog života.

Bez svake sumnje nas kulturna istorija čovečanstva uči, da su svirepost i seksualni nagon prisno vezani, ali u objašnjenju te veze nismo došli dalje od naglašavanja agresivnog momenta libida. Prema nekim autorima je ova agresija, primešana seksualnom nagonu, u stvari ostatak kanibalističkih požuda, dakle saučesništvo aparata savlađivanja koji služi zadovoljenju druge, ontogenetski starije velike potrebe.[1]) Tvrdilo se takođe da svaki bol, sam za sebe, sadrži mogućnost osećaja zadovoljstva. Zadovoljićemo se sa utiskom da objašnjenje te perverzije nije ni u kom slučaju potpuno i da se možda tu sjedinjuje nekoliko duševnih težnji u jedan efekt.[2])

Najmarkantnija osobenost te perverzije je u tome, da njen aktivni i pasivni oblik redovno istovremeno nalazimo kod iste osobe. Onaj ko oseća zadovoljstvo da pričini bol u seksualnom odnosu, taj je sposoban i da uživa u bolu kojeg dobiva u vezi sa seksualnim odnosima. Sadist je uvek istovremeno i masohist, mada aktivna ili pasivna

---

1) Uporedi s time kasnije saopštenje o pregenitalnim fazama seksualnog razvitka kojim se ovaj nazor potvrđuje.

2) Iz ispitivanja, na koncu citiranog, za par suprotnosti: sadizam — masohizam, izvodi se specijalan položaj, koji se osniva na poreklu nagona, a tim se ističe između svih drugih »perverzija«.

strana perverzije može kod njega biti jače izražena i može pretstavljati njegovu pretežnu seksualnu delatnost.[1])

Tako vidimo da se javljaju izvesne naklonosti perverziji redovno kao parovi suprotnosti, što može obzirom na kasnije izloženi materijal imati veliki teoretski značaj.[2]) Dalje je očevidno da se eksistencija para suprotnosti: sadizam — masohizam ne može izvesti jednostavno iz primese agresije. Naprotiv imali bismo razloga, da ove istovremene suprotnosti dovedemo u vezu sa suprotnošću: žensko — muško, koja je sjedinjena u biseksualnosti, a za koju treba često u psihoanalizi upotrebiti izraze aktivan i pasivan.

3. O PERVERZIJAMA UOPŠTE

Varijacija i bolest

Lekari koji su najpre izučavali perverzije na izrazitim primerima i pod naročitim uslovima bili su naravno skloni da im pripišu karakter bolesti ili degeneracije, sasvim slično kao i kod inverzije. Međutim, ovde je to shvatanje lakše otkloniti nego tamo. Svakidašnje iskustvo je pokazalo, da većina tih prekoračenja, bar ona slabija, obično čine sastavni deo seksualnog života zdravih i da ih oni posmatraju kao i druge intimnosti. Gde su prilike osobito sklone, može takvu perverziju i normalni imati duže vremena na mesto normalnog seksualnog cilja ili pored njega. Kod svakog zdravog postoji makar kakav pridodatak normalnom seksualnom cilju koji možemo nazvati perverznim, a

---

1) Mesto mnogobrojnih dokaza za tu tvrdnju citiram samo jedno mesto iz Havelock Ellisa (Das Geschlechtsgefühl 1903): Svi poznati slučajevi sadizma i masohizma, čak i oni koje Krafft-Ebing citira, stalno pokazuju (kao što su već Colin, Scott i Féré dokazali) tragove obeju grupa pojava kod jedne te iste individue«.

2) Up. docniju napomenu o »ambivalenciji«.

ta sama općenitost dovoljna je da pokaže necelishodnost loše primene imena perverzije. Baš na području seksualnog života nailazimo na naročite, zasada stvarno nerešive poteškoće, ako hoćemo povući oštru granicu između samih varijacija fizioloških i bolesnih simptoma.

Kod nekih od tih perverzija svakako je kvalitet novog seksualnog cilja takav da zahteva naročitu pažnju. Neke se perverzije udaljuju sadržinom tako daleko od normalnog da ih moramo proglasiti »bolesnim«, a naročito one u kojima seksualni nagon u savlađivanju otpora (stid, gađenje, groza, bol) vrši čudne funkcije (lizanje izmeta, skrnavljenje lešina). Ipak ni u tim slučajevima ne smemo sa sigurnošću očekivati, da ćemo kod tih osoba otkriti i druge teške abnormalnosti ili duševno obolele. Ni tu ne možemo preći preko činjenice, da se osobe, koje se inače normalno ponašaju, u oblasti samog sksualnog života, pod vlašću najneobuzdanijeg nagona, raskrinkaju kao bolesnici. Naprotiv očevidna abnormalnost u drugim odnosima života obično uvek pokazuje kao pozadinu abnormalno seksualno ponašanje.

U većini slučajeva možemo kod perverzije naći karakteristike bolesti ne u sadržini novog seksualnog cilja nego u njegovom odnosu s normalnim. Ako se perverzija ne pojavljuje p o r e d normalnoga (seksualnog cilja i objekta), gde je povoljne okolnosti podupiru, a nepovoljne sprečavaju ono što je normalno, nego ako perverzija u svim prilikama potiskuje i zamenjuje normalu; u i s k l j u č i v o s t i i f i k s i r a n j u perverzije dakle najčešće vidimo opravdanje, da je prosuđujemo kao bolesni simptom.

Duševno učešće kod perverzija

Možda se baš kod najodvratnijih perverzija mora priznati najjače psihičko učešće u preobražaju seksualnog nagona. Tu se izvršio duševni rad kojemu se ne može poreći vrednost idealiziranja nagona i uprkos njegovog groznog

uspeha. Svemoć ljubavi ne pokazuje se možda nigde jače nego u tim svojim nastranostima. Najviše i najniže u seksualnosti je svuda najprisnije povezano (»od neba preko zemlje do pakla«).

Dva rezultata

Pri izučavanju perverzije uvideli smo, da seksualni nagon mora da vodi borbu protiv otpora nekih duševnih sila, među kojima se najjasnije ističu stid i gađenje. Dopušteno je verovati, da te sile učestvuju u tom, da se nagon veže unutar granica koje važe kao normalne, a ako se one razviju u individui pre nego što je seksualni nagon dostigao svoju potpunu jačinu, onda su one bile te koje su ga uputile u smeru njegovog razvitka.[1])

Dalje smo primetili, da neke ispitane perverzije postaju razumljive jedino onda kada se nađe zajedno više motiva. Moraju da budu složene, čim dozvoljavaju analizu — rasčlanjivanje. Iz toga možemo naslutiti, da i sam seksualni nagon nije možda nešto jednostavno, već da je sastavljen iz komponenata koje se u perverzijama od njega opet odvajaju. Klinika bi nam tako obratila pažnju na s t a p a n j a, koja su izgubila svoj izraz u jednoobličnom normalnom ponašanju.[2])

---

1) One snage — gađenje, stid, moralnost — koje sprečavaju seksualni razvitak, moramo smatrati s druge strane kao istorijski talog spoljašnjih zapreka, koje je seksualni nagon doživeo u psihogenezi čovečanstva. Opaža se da se one svojevremeno pojavljuju u razvitku pojedinca spontano na poticaj vaspitanja i uticaja.

2) Uzgred napominjem o postanku perverzije, da imamo razloga smatrati, da je pre njezinog fiksiranja, posve slično kao i kod fetišizma, postojala neka primesa normalnog seksualnog razvitka. Analitičko ispitivanje moglo je dosada pokazati u pojedinim slučajevima, da i perverzija pretstavlja zaostatak razvitka Edip-kompleksa, nakon čijeg se potiskivanja opet javlja sklonost prema najjačoj komponenti seksualnog nagona.

4. SEKSUALNI NAGON KOD NEUROTIČARA

Psihoanaliza Važan prilog poznavanju seksualnog nagona kod osoba koje su u najmanju ruku blizu normalnima dobivamo iz izvora do kog se može doći samo jednim određenim putem. Postoji samo jedno sredstvo da se dobiju temeljita i ispravna razjašnjenja o polnom životu takozvanih psihoneurotičara (histerija, prisilna neuroza, pogrešno nazvana neurastenija, sigurno i dementia praecox i paranoia), ako ih naime podvrgnemo psihoanalitičkom ispitivanju kojim se služi način lečenja uveden od J. Breuera i mene 1893, a koji je tada nazivan »katartičnim«.

Moram unapred naglasiti, odnosno iz drugih publikacija ponoviti, da su, ukoliko dopiru moja iskustva, seksualne pogonske sile osnova tih psihoneuroza. To ne mislim možda tako, da bi energija seksualnog nagona doprinela silama koje podržavaju bolesne pojave (simptome), nego hoću naročito da ustvrdim da je taj udeo seksualnog nagona jedini konstantni i najvažniji izvor energije za neurozu, tako da se seksualni život odnosnih osoba ispoljava isključivo, pretežno ili delimično u tim simptomima. Simptomi su, kao što sam to na drugom mestu rekao, seksualna delatnost bolesnika. Dokaz za ovu tvrdnju dalo mi je to što je u poslednjih dvadeset i pet godina sve više rastao broj psihoanaliza histeričnih i drugih nervoznih, o čijim sam pojedinačnim rezultatima dao, a još ću i dati, iscrpan izveštaj na drugim mestima.[1])

Psihoanaliza otstranjuje simptome histeričnih pod pretpostavkom da su oni zamena — u neku ruku transkripcija — za jedan niz osećajnih duševnih procesa, želja

---

1) Ova je tvrdnja upotpunjena, a ne oslabljena, ako je preinačim ovako: Nervozni simptomi imaju svoj osnov s jedne strane u zahtevu libidinoznih nagona, a s druge strane u prigovoru kojeg postavlja Ja, reakcija protiv tih nagona.

i težnji, kojima je zbog naročitog psihičkog procesa (potiskivanja) onemogućeno oslobođenje kroz svesnu psihičku delatnost. Te misli, zadržane u nesvesnom stanju, teže nekom izrazu koji bi odgovarao vrednosti njihovog osećaja, nekom odlivu, i kod histerije ga nalaze u procesu konverzije, u somatičkim fenomenima — baš u histeričnim simptomima. Pri pravilnom, pomoću naročite tehnike izvedenom preobražaju simptoma u svesne, osećajne pretstave, možemo najtačnije da upoznamo prirodu i poreklo nesvesnih psihičkih formacija.

Rezultati psihoanalize

Na taj način došlo se do iskustva, da simptomi pretstavljaju zamenu za one težnje koje svoju snagu crpe iz izvora seksualnog nagona. S tim stoji u potpunoj saglasnosti ono što znamo o karakteru histeričnih, koje smo uzeli kao tipičan primer za sve psihoneurotičare, o njihovom karakteru pre oboljenja i o povodima za oboljenje. Kod histeričnog karaktera može se primetiti izvesno seksualno potiskivanje koje prelazi normalnu meru, porast otpora protiv seksualnog nagona, što je nama poznato kao stid, gađenje i moral, neko kao instinktivno bežanje od intelektualnog zanimanja sa seksualnim problemom, što u izrazitim slučajevima ima za posledicu da je seksualno neznanje sačuvano čak i u godinama posle postignute polne zrelosti.[1])

Ta karakterna crta, bitna za histeriju, pri grubom posmatranju često je pokrivena drugim konstitucionalnim faktorom histerije, prejakom razvijenošću seksualnog nagona; ali psihološka analiza uvek zna to otkriti i rešiti protivrečnu zagonetnost histerije ustanovljenjem

---

1) Studien über Hysterie. 1895. (Bd. I der Gesamtausgabe). J. Breuer kaže o svojoj pacijentkinji kod koje je najpre primenio katartičnu metodu: »Seksualni moment bio je strašno nerazvijen«.

para suprotnosti prevelike seksualne potrebe i suviše daleko doteranog seksualnog odbijanja.

Povod oboljenju histerično disponirane osobe nastaje, kad ozbiljno nastupi realni seksualni zahtev usled napredujućeg sopstvenog sazrevanja ili usled vanjskih životnih okolnosti. Između navaljivanja nagona i opiranja seksualnog odbijanja stavlja se kao izlaz bolest, koja ne rešava konflikt, nego traži da mu izbegne preobražajem libidinoznih težnji u simptome. Samo je prividni izuzetak, kad neka histerična osoba, na primer jedan muškarac, oboli zbog banalnog duševnog potresa ili zbog nekog konflikta u čijem središtu nije seksualni interes. Psihoanaliza tada može redovno dokazati, da je oboljenje omogućila seksualna komponenta konflikta, tako što je sprečila da se duševni procesi normalno reše.

Nuoroza i perverzija

Veliki deo prigovora protiv ovih mojih izlaganja može se objasniti time, što se seksualnost, iz koje ja izvodim psihoneurotične simptome, dade pomešati sa normalnim seksualnim nagonom. Ali psihoanaliza nas uči još nečemu. Ona pokazuje, da simptomi ne nastaju nipošto samo na račun takozvanog normalnog seksualnog nagona (barem ne isključivo ni pretežno), nego da su konvertirani izraz nagona, koji bi se označio kao p e r v e r z n i (u najširem smislu), kad bi se bez odvraćanja od svesti mogao ispoljiti direktno u fantaziji i delima. Simptomi se dakle stvaraju delimično na račun abnormalne seksualnosti; n e u r o z a j e t a k o r e ć i n e g a t i v p e r v e r z i j e.[1])

---

1) Čisto svesne fantazije perverznih, koje oni pod povoljnim okolnostima pretvaraju u delo, sumanute ideje gonjenja paranoika koje oni projiciraju u neprijateljskom smislu na druge, i nesvesne fantazije histeričnih koje psihoanaliza otkriva iza njihovih simptoma, slažu se u sadržini do najmanjih sitnica.

Seksualni nagon psihoneurotičara upoznaje nas sa svim nastranostima koje smo izučavali kao varijacije normalnog i ispoljavanja bolesnog seksualnog života.

a) Kod svih neurotičara (bez izuzetka) nalaze se u nesvesnom duševnom životu pokreti inverzije, fiksiranje libida na osobe istog pola. Bez detaljnijeg ispitivanja nemoguće je tačno oceniti značaj toga momenta u stvaranju slike bolesti; mogu samo potvrditi, da nesvesna sklonost inverziji nikada ne manjka i da pruža najveće usluge naročito u objašnjenju muške histerije.[1])

b) Kod psihoneurotičara mogu se dokazati u nesvesnom kao stvaraoci simptoma i sve sklonosti za anatomska prekoračenja, među njima naročito često i intenzivno one koje traže da sluzokoža ustiju i čmara vrši ulogu genitalija.

c) Među stvaraocima simptoma psihoneuroza vrlo vidnu ulogu igraju parcijalni nagoni koji se pojavljuju većinom u parovima suprotnosti, a koje smo upoznali kao nosioce novih seksualnih ciljeva: nagon zadovoljstva gledanja i ekshibicija, te aktivni i pasivni nagon svireposti. Poslednje je neophodno potrebno za razumevanje bolne prirode simptoma i skoro redovno delimično određuje socijalno ponašanje bolesnika. Zbog ove povezanosti libida sa svirepošću događa se preobražaj ljubavi u mržnju, nežnih afekata u neprijateljske, a to je karakteristično za mnoge neurotične slučajeve, a kako izgleda za paranoiu uvek.

---

[1]) Psihoneuroza udružuje se vrlo često i sa očevidnom inverzijom, pri čem je heteroseksualna struja pala kao žrtva potpunog potiskivanja. — Zbog ispravnosti moram saopštiti da sam najpre dobio potstrek od W. Fliessa u Berlinu, čije su mi privatne izjave obratile pažnju na potrebnu općenitost inverzione sklonosti kod psihoneurotičara, pošto sam to ja u pojedinim slučajevima otkrio. — Ova nedovoljno ocenjena činjenica morala bi presudno da utiče na sve teorije o homoseksualnosti.

Ovi rezultati postaju još interesantniji zbog nekih naročitih osobina.

α) Kada se u nesvesnom nailazi na takav nagon koji je sposoban za parenje sa nekom suprotnošću, tada se redovno pokazuje da je i ta suprotnost aktivna. Tu dakle svaku »aktivnu« perverziju prati njezina pasivna suprotnost; onaj ko je u podsvesti ekshibicionist, taj je istovremeno i voyer, a kod onog ko pati od posledica potiskivanja sadističkih afekata nalazi se neki drugi dodatak simptomima iz izvora masohističke sklonosti. Svakako zaslužuje mnogo pažnje potpuna saglasnost sa ponašanjem odgovarajućih »pozitivnih« perverzija. Ipak u slici bolesti jedna ili druga od suprotnih sklonosti igra pretežnu ulogu.

β) U jednom izrazitijem slučaju psihoneuroze retko nailazimo na jedan jedini razvijeni perverzni nagon, nego se nalaze u većem broju, a obično i tragovi svih; ali je pojedini nagon u svom intenzitetu nezavisan od razvijenosti drugoga. I tu nam izučavanje pozitivnih perverzija daje tačnu pretstavu njegovog pandana.

5. PARCIJALNI NAGONI I EROGENE ZONE

Izvedemo li zaključak iz onoga što smo saznali pri ispitivanju pozitivnih i negativnih perverzija, onda nam je jasno da one zavise od niza »parcijalnih nagona«, a ti opet nisu primarni već dozvoljavaju dalje raščlanjivanje. Pod »nagonom« ne možemo pre svega razumeti ništa drugo nego psihičku reprezentantu jednog neprekidno tekućeg intrasomatičnog izvora nadražaja, za razliku od »nadražaja«, koji se stvara pojedinim vanjskim pobudama. Nagon je tako jedan pojam za ograničenje duševnog od telesnog. Najjednostavnija i najbliža pretpostavka o prirodi nagona bila bi, da on sam za sebe nema kvaliteta, nego dolazi u obzir u duševnom životu samo kao mera

radnih pretenzija. Ono čim se nagoni međusobno razlikuju i od čega dobivaju svoje specifično obeležje leži u njihovoj vezi sa svojim somatičnim izvorima i ciljevima. Izvor nagona je nadražajni proces u jednom organu, a najbliži je cilj nagona otstranjenje tog organskog nadražaja.[1])

Dalja prethodna pretpostavka u nauci o nagonima, koja nam se nameće, kazuje nam, da organi tela šalju nadražaje triju vrsta koji su osnovani na diferencijama hemijske prirode. Jednu vrstu tih nadražaja označujemo kao specifično seksualnu, a dotični organ kao »erogenu zonu« određenog seksualnog parcijalnog nagona.[2])

Kod onih perverznih sklonosti, koje pripisuju seksualni značaj usnoj šupljini i otvoru čmara, uloga erogene zone odmah je jasna. One se u svakom pogledu ponašaju kao deo seksualnog aparata. Kod histerije postaju ovi delovi tela i na njih nadovezani sluzokožni traktusi na sličan način sedištem novih senzacija i inervacionih promena — šta više sedištem procesa koji se mogu uporediti sa erekcijom — kao i same genitalije pod nadražajima normalnih polnih procesa.

Značaj erogenih zona kao sporednih aparata i surogata genitalija najjasnije se ispoljava od svih psihoneuroza kod histerije, ali time još ne tvrdimo da su one manjega značaja kod drugih oblika oboljenja. Tu se samo teže prepoznaju, jer kod tih (prisilna neuroza, paranoia) stvaranje simptoma odigrava se u onim regijama dušev-

---

1) Nauka o nagonima je najznačajniji ali i najnepotpuniji deo psihoanalitičke teorije. U mojim docnijim radovima izneo sam dalje priloge nauci o nagonima (»Jenseits des Lustprinzips«, 1921, »Das Ich und das Es«, 1923; Bd. VI der Gesamtausgabe).

2) Ovde nije lako opravdati pretpostavke koje crpimo iz izučavanja određene klase neurotičnih oboljenja. S druge strane nemoguće je nešto temeljito kazati o nagonima, ako ne napomenemo te pretpostavke.

nog aparata koje leže više udaljeno od centara za upravljanje tela. Kod prisilne neuroze više je upadljiv značaj onih impulsa koji stvaraju nove seksualne ciljeve i koji izgledaju nezavisni od erogenih zona. Kod zadovoljstva gledanja i ekshibicije oko predstavlja erogenu zonu, kod svirepe i bolne komponente seksualnog nagona koža je preuzela istu ulogu, koža koja se na naročitim mestima tela diferencirala u čulni organ i sluzokožu, dakle erogena zona κατ' ἐξοχήν[1]).

6. OBJAŠNJENJE PRIVIDNE PRETEŽNOSTI PERVERZNE SEKSUALNOSTI KOD PSIHONEUROZA

Pređašnjim izlaganjem možda je krivo osvetljena seksualnost psihoneurotičara. Dobio se je utisak kao da se psihoneurotičari u svom seksualnom ponašanju u osnovi jako približuju perverznim i da se toliko više udaljuju od normalnih. Vrlo je mogućno da konstitucionalna dispozicija ovih bolesnika, osim prevelike mere seksualnog potiskivanja i osim premoćne jačine seksualnog nagona, sadržava još i neobičnu sklonost perverziji u najširem smislu; ali ipak ispitivanje lakših slučajeva pokazuje, da poslednja pretpostavka nije bezuslovno potrebna, ili da se barem pri prosuđivanju bolesnih efekata mora odbiti delovanje jednog faktora. Kod većine psihoneurotičara nastupa oboljenje tek posle doba puberteta pod zahtevom normalnog seksualnog života. Protiv njega je prvenstveno upravljeno potiskivanje. Ili se pojave kasnija oboljenja, pošto je libidu onemogućeno zadovoljenje normalnim putem. U oba slučaja libido se ponaša kao reka čije je korito zakrčeno; ona ispunjava kolateralne puteve koji su dotada možda bili prazni. Stoga može i

[1]) Ovde moramo da se setimo M o l l o v o g izlaganja, koji deli seksualni nagon u nagon kontrektacije i detumescencije. Kontrektacija znači potrebu dodirivanja kože.

prividno tako jaka (svakako negativna) perverziona sklonost psihoneurotičara biti kolateralno uslovljena, u svakom slučaju mora biti kolateralno pojačana. Činjenica je, da se seksualno potiskivanje mora priračunati kao unutarnji momenat onim vanjskim momentima koji, kao ograničenje slobode, nepristupačnost normalnog seksualnog objekta, opasnosti normalnog seksualnog akta itd., izazivaju perverzije kod onih osoba koje bi inače ostale normalne.

U pojedinim slučajevima neuroze to se dešava različito: jedanput je merodavan prirođeni stepen perverzne sklonosti, drugi put njezino kolateralno pojačanje zbog potiskivanja libida od normalnog seksualnog cilja i seksualnog objekta. Nepravilno bi bilo konstruirati kontrast tamo gde postoji kooperacioni odnos. Najveće će uspehe neuroza imati tada kad konstitucija i doživljaji deluju u istom pravcu. Izrazitoj konstituciji možda neće biti potrebna pomoć uticaja života; veliki potres u životu možda će izazvati neurozu i kod prosečne konstitucije. Isti nazori važe uostalom jednako i za etiološki značaj prirođenog i akcidentalno doživljenog i na drugim područjima.

Dajemo li prednost pretpostavci da među osobitosti psihoneurotične konstitucije ipak spada naročito razvijena sklonost perverzijama, onda nam se otvara mogućnost da razlikujemo mnogostrukost takve konstitucije prema prirođenoj pretežnosti ove ili one erogene zone, ovog ili onog parcijalnog nagona. Da li perverzna sklonost dobija naročiti odnos u izboru oblika bolesti — to nije ispitano kao i mnogo štošta na tom polju.

7. UKAZIVANJE NA INFANTILIZAM SEKSUALNOSTI

Dokazom da su perverzne sklonosti stvaraoci simptoma kod psihoneuroza na izvanredan se način povećao broj onih ljudi koje možemo uračunati među perverzne.

Ne samo da sami neurotičari pretstavljaju mnogobrojnu klasu ljudi, nego moramo uzeti u obzir da neuroze vode, počevši od svih svojih ispoljavanja neprekidnim nizom, do zdravlja. Moebius je mogao opravdano kazati: svi smo mi pomalo histerični. Zbog izvanredno velike raširenosti perverzija prisiljeni smo stoga na pretpostavku da i sklonost perverzijama nije retka osobina već mora da bude deo normalne konstitucije.

Čuli smo da je sporno da li perverzije vode poreklo od prirođenih uslova ili nastaju slučajnim doživljajem, kao što je Binet dokazao za fetišizam. Sada možemo odlučiti da je osnova pervezijama svakako nešto prirođeno, ali nešto što je svima ljudima prirođeno, a što se može da menja samo u svom intenzitetu i da čeka na uticaje života da ga uzdignu na površinu. Radi se o prirođenim konstitucionalnim korenima seksualnog nagona, koji se u jednom nizu slučajeva razvijaju u stvarnog nosioca seksualne delatnosti (perverzni), a drugi put dožive nedovoljno potčinjavanje (potiskivanje), tako da stranputicom bolesnih simptoma privuku znatan deo seksualne energije k sebi; dok u najpovoljnijim slučajevima uspešnim ograničenjem i drugom preradom nastaje između oba ekstrema takozvani normalni seksualni život.

Moramo nadalje kazati, da pretpostavljena konstitucija koja sadrži klice svih perverzija može da se vidi samo kod deteta, mada kod njega svi nagoni mogu nastupiti samo slabijim intenzitetom. Naslućujemo li tako formulu da su neurotičari zadržali infantilno stanje svoje seksualnosti ili da su se vratili na njega, onda ćemo našu pažnju obratiti seksualnom životu deteta i sledićemo uticaje koji vladaju procesom razvitka dečije seksualnosti do njenog izlaza u perverziju, neurozu ili u normalan seksualan život.

II
INFANTILNA SEKSUALNOST

Zanemarivanje infantilnog

Popularno je mišljenje o seksualnom nagonu da njega u detinjstvu nema i da se budi tek u doba života nazvanom pubertet. To nije prosta zabluda, nego je to šta više zabluda koja ima teške posledice, jer je uglavnom ona kriva za naše sadašnje nepoznavanje temeljnih odnosa seksualnog života. Temeljito izučavanje seksualnih pojava u detinjstvu otkrilo bi nam verovatno bitne crte seksualnog nagona, odalo bi njegov razvitak i pokazalo njegovu složenost iz različitih izvora.

Značajno je da su autori, koji su se bavili objašnjavanjem svojstava i reakcija odraslih individua, poklanjali mnogo više pažnje onom pradobu ispunjenom životom predaka, pa su nasleđu pripisivali mnogo više uticaja nego onom pradobu koje spada u individualnu eksistenciju osobe, naime detinjstvu. Naprotiv, čovek bi mislio, da je uticaj ovog perioda života lakše razumljiv i da bi imao pravo da se uzima više u obzir nego nasleđe.[1]) U literaturi doduše nailazimo ovde onde na koju belešku o ranoj seksualnoj delatnosti kod male dece, o erekcijama, masturbaciji, pa čak i koitusu sličnim radnjama, ali sve to uvek kao izuzetni događaj, kao kuriozum ili kao zastrašujući primeri prerane pokvarenosti. Koliko ja znam, nijedan autor nije jasno spoznao postojanje i zakonitost seksualnog nagona u detinjstvu, a u mnogobrojnim de-

[1]) Čak je i nemoguće tačno poznavanje udela nasleđa, ako pre nismo uvažili udeo detinjstva.

lima o razvitku deteta obično se ćutke prelazi preko poglavlja »Seksualni razvitak«.[1])

---

1) Meni je samom izgledala gornja tvrdnja tako smela, da sam preduzeo ponovno ispitivanje i pregled literature. Rezultat tog ispitivanja bio je, da je moje mišljenje ostalo nepromenjeno. Naučna obrada i telesnih i duševnih fenomena seksualnosti u detinjstvu još se nalazi u početnom stadiju. Jedan autor, S. Bell (A preliminary study of the emotion of love between the sexes. American Journal of Psychology, XIII, 1902) izjavljuje: I know of no scientist, who has given a careful analysis of the emotion as it is seen in the adolescent. — Somatička ispoljavanja seksualnosti iz doba pre puberteta naišla su na pažnju samo u vezi sa pojavama degeneracije i kao znak degeneracije. — Poglavlje o ljubavnom životu dece nedostaje u svim prikazima psihologije toga doba, koje sam ja čitao, u tako poznatim delima Preyera, Baldwina (Die Entwicklung des Geistes beim Kinde und bei der Rasse, 1898), Péreza (L'enfant de 3—7 ans, 1894), Strümpella (Die pädagogische Pathologie, 1899), Karl Groosa (Das Seelenleben des Kindes, 1904), Th. Hellera (Grundriss der Heilpädagogik, 1904), Sullya (Untersuchungen über die Kindheit, 1897), i kod drugih. Najbolji utisak o sadašnjem stanju na tom području dobiva se iz časopisa »Die Kinderfehler« (počevši od god. 1896). — Dobiva se ipak ubeđenje, da je eksistencija ljubavi u dečije doba već otkrivena. Pérez se zalaže za nju; kod K. Groosa (Die Spiele des Menschen, 1899) pominje se kao opšte poznato »da su neka deca vrlo rano pristupačna seksualnom životu i da prema drugom polu osećaju žudnju za dodirivanjem« (s. 386); u opažanjima S. Bella najraniji slučaj pojave polne ljubavi (sex-love) odnosi se na jedno dete od tri godine. — Uporedi s tim još i Havelock Ellisa, Das Geschlechtsgefühl (prevod Kurelle), 1903, Dodatak II.

Gornje mišljenje o literaturi dečije seksualnosti ne važi više nakon izlaska velikog dela Stanley Halla (Adolescence, its psychology and its relations to physiology, antropology, sociology, sex, crime, religion and education. Two volumes, New York, 1908). — Nedavno izašla knjiga A. Molla, Das Sexualleben des Kindes, Berlin 1909, ne daje povoda ni za kakvu modifikaciju. Naprotiv vidi: Bleuler, Sexuelle Abnormitäten der Kinder. (Jahrbuch der schweizerischen Gesellschaft für Schulgesundheitspflege, IX, 1908.) — Knjiga gospođe Dr. H. v. Hug-Hellmuth, Aus dem Seelen-

Infantilna amnezija

Razlog tome značajnom zanemarivanju tražim delom u konvencionalnim obzirima, o kojima autori vode računa usled sopstvenog vaspitanja, a delom u psihičkom fenomenu koji dosada nije objašnjen. Tu mislim na neobičnu amneziju, koja pokriva prve godine života većine ljudi (ne svih!) do njihove šeste ili osme godine života. Dosada nam nije palo na um da se čudimo toj amneziji; ali imali bismo za to dosta razloga. Obavešteni smo naime da smo u tim godinama — iz kojih nam je u uspomeni ostalo jedino nekoliko nerazumljivih delića sećanja — živo reagirali na utiske, da smo znali izraziti bol i radost na ljudski način, da smo pokazivali ljubav, ljubomoru i druge strasti koje su nas tada jako potresle, čak da smo davali i izjave koje su odrasli shvatili kao dobar dokaz pravilnog shvatanja i kao početak moći prosuđivanja. A o svemu tome mi sami kad odrastemo ništa ne znamo. Zašto naše pamćenje zaostaje tako jako za našim drugim duševnim delatnostima? Imamo čak razloga da verujemo, da ono ni u jedno doba života nije sposobnije za primanje i reprodukciju nego što je baš u godinama detinjstva.[1])

S druge strane moramo pretpostaviti ili se možemo uveriti psihološkim ispitivanjem drugih o tome, da su isti utisci koje smo zaboravili ipak ostavili najdublje tragove u našem duševnom životu i da su postali presudni za čitav naš docniji razvitak. Ne može se dakle nikako govoriti o stvarnom propadanju dečijih utisaka, nego samo o amneziji sličnoj onoj koju opažamo kod neurotičara u kasnijim

---

leben des Kindes, 1913, vodi dovoljno računa o dosad zanemarenom seksualnom faktoru.

1) Jedan od problema vezanih sa najranijim sećanjima detinjstva pokušao sam da rešim u raspravi »Über Deckerinnerungen« (Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie, VI, 1899). (Uporedi »Zur Psychopatologie des Alltagslebens«, IV. Kap. Bd. IV der Gesamtausgabe).

doživljajima, a čija je suština u samom uzdržavanju od svesti (potiskivanju). Koje pak sile dovode do potiskivanja dečijih utisaka? Ko bi rešio taj problem, objasnio bi i histeričnu amneziju.

Ipak nećemo propustiti, a da ne istaknemo, da eksistencija infantilne amnezije stvara novu mogućnost upoređenja između duševnog stanja deteta i duševnog stanja psihoneurotičara. Jedno smo upoređenje već ranije imali, kad nam se nametala formula da je seksualnost psihoneurotičara zadržala dečiji stepen ili da se je vratila na nj. Možda će se na kraju i sama infantilna amnezija dovesti u vezu sa seksualnim porivima detinjstva!

Uostalom, više je nego obična igra dosetljivosti, kad se dovodi u vezu infantilna amnezija s histeričnom. Histerična amnezija koja služi potiskivanju može se objasniti jedino okolnošću da individuum ima već izvesnu količinu tragova sećanja kojima ne može svesno raspolagati, a koje sad pomoću asocijacije privlače sebi ono na šta svest deluje odbijajućim snagama potiskivanja.[1]) Može se reći da bez infantilne amnezije ne bi bilo ni histerične amnezije.

Ja, dakle, držim da je infantilna amnezija kriva što uopšte ne poklanjamo važnosti dečijem periodu u razvitku seksualnog života, jer ona za svakog pojedinca iz njegovog detinjstva pravi neko p r e i s t o r i j s k o doba i prekriva mu početke njegovog sopstvenog polnog života. Pojedini posmatrač sam ne može ispuniti tako nastalu prazninu našeg znanja. Ja sam već 1896 god. naglasio značaj dečijih godina u postanku izvesnih važnih, od polnog života zavisnih fenomena i otada nisam prestao da ističem infantilni momenat u seksualnosti.

---

[1]) Mehanizam potiskivanja može se razumeti samo onda, kad se uzmu u obzir obadva procesa koja se uzajamno potpomažu. Za upoređenje može služiti način kako se turist penje na vrh velike piramide u Gizehu; s jedne strane ga guraju, a s druge ga vuku.

PERIOD LATENTNE SEKSUALNOSTI U DETINJSTVU I NJEGOVI PREKIDI

Izvanredno česti nalazi navodno nepravilnih i izuzetnih seksualnih poriva u detinjstvu, kao i otkriće dotle nesvesnih sećanja iz detinjstva neurotičara, dozvoljava nam da izradimo otprilike sledeću sliku o seksualnom držanju u dečije doba:[1])

Izgleda sigurno da novorođenče donosi sa sobom klice seksualnih poriva, koje se jedno vreme dalje razvijaju, a zatim podležu sve jačem potlačivanju, koje opet može da bude prekidano pravilnim navalama seksualnog razvitka, a može se i zadržati izvesnim individualnim svojstvima. O pravilnosti i periodičnosti tog oscilatornog procesa u razvitku ne znamo ništa sigurno. Ipak izgleda da seksualni život dece dolazi većinom do izražaja oko treće ili četvrte godine u obliku koji daje mogućnost za posmatranje.[2])

---

1) Poslednji materijal dade se upotrebiti zbog opravdane pretpostavke da se dečije godine kasnijih neurotičara ne razlikuju bitno od dečijih godina kasnije zdravih, već jedino u pogledu intenziteta i jasnoće.

2) Za moju tvrdnju o ponašanju infantilne seksualne funkcije daje moguću anatomsku analogiju nalaz B a y e r a (Deutsches Archiv für klinische Medizin, Bd. 73), da su unutarnji polni organi (uterus) novorođenih po pravilu veći nego kod starije dece. Međutim, shvaćanje o ovoj involuciji posle rođenja, što je H a l b a n ustanovio i za druge delove genitalnog aparata, nije sigurno potvrđeno. Po H a l b a n u (Zeitschrift für Geburtshilfe und Gynäkologie, LIII, 1904) ovaj je proces nazadovanja svršen nakon nekoliko sedmica ekstrauterinog života. — Autori, koji intersticijalni deo polne žlezde smatraju za organ koji određuje pol, došli su anatomskim ispitivanjem do toga, da govore o infantilnoj seksualnosti i o dobu latentne seksualnosti. O pubertetnoj žlezdi citiramo iz knjige L i p s c h ü t z a, koju smo spomenuli na . . . strani: »Mnogo je bliže stvarnosti, kad se kaže da sazrevanje polnih oznaka, koje se događa u pubertetu, ima svoj osnov samo u toku događaja koji je u to doba jako ubrzan, a koji je započeo mnogo ranije — po našem shvatanju već u embrionalnom životu« (s. 169). — »Š t o

Seksualne smetnje Za vreme ovog perioda totalne ili samo parcijalne latentnosti izgrađuju se one duševne sile koje će kasnije kao smetnje stati na put seksualnom nagonu i kao brane suziti njegov pravac (gađenje, osećaj stida, idealni estetski i moralni zahtevi). Dobiva se utisak da je kod deteta iz kulturnih krugova izgradnja tih brana delo vaspitanja, i nema sumnje da vaspitanje tome mnogo doprinosi. U stvari je taj razvitak organski uslovljen, hereditarno fiksiran i javlja se katkad bez ikakve pomoći vaspitanja. Vaspitanje ostaje posve u određenom okviru svoje moći, ako se ograniči na to, da izvuče ono što je organski dato, pa da to izrazi malo dublje i jasnije.

Stvaranje reakcije i sublimacija Kojim se sredstvima postižu te konstrukcije toliko značajne za kasniju ličnu kulturu i normalnost? Verovatno na račun samih infantilnih seksualnih poriva, čiji priliv nije prestao ni u ovo doba latentnosti, ali čija se energija — pot-

---

se dosad označavalo jednostavno kao pubertet, verovatno je samo druga velika faza puberteta koja nastupa u polovici drugog decenija... Dečije doba, računajući od rođenja pa do početka druge velike faze puberteta, može se označiti kao intermediarna faza puberteta«. (s. 170). — Ovu saglasnost između anatomskog nalaza i psihološkog posmatranja, koju je istakao Ferenczi u svom referatu (Int. Zeitschr. f. Psychoanalyse VI, 1920), ometa podatak da »prvi vrhunac« razvitka seksualnog organa pada u rano embrionalno doba, dok rano dečije razviće seksualnog života treba da bude u trećoj ili četvrtoj godini života. Potpuna istovremenost anatomskog formiranja sa psihičkim razvitkom nije, naravno, neophodna. Potrebna ispitivanja vršena su na čovekovim polnim žlezdama. Pošto životinje nemaju latentnog doba u psihološkom smislu, bilo bi važno znati da li se anatomski nalazi, na osnovu kojih autori pretpostavljaju dva vrhunca seksualnog razvitka, mogu dokazati i kod drugih viših životinja.

puno ili većim delom — odvodi od seksualne primene i upotrebljava u druge svrhe. Kulturni istoričari su, izgleda, složni u pretpostavci da se odvraćanjem pogonske snage sa seksualnih ciljeva i svraćanjem na druge ciljeve, procesom koji zaslužuje naziv sublimacije, dobivaju snažne komponente za sve kulturne funkcije. Mi bismo još dodali, da taj isti proces igra ulogu u razvitku pojedinog individua i stavili bismo njegov početak u latentni seksualni period detinjstva.[1])

Možemo nešto naslutiti i o mehanizmu takve sublimacije. Seksualni porivi dečijih godina bili bi s jedne strane neprimenjivi, pošto su funkcije oplođenja odložene, što je glavna karakteristika latentnog perioda; s druge strane oni bi bili perverzni, tj. proizlazili bi od erogenih zona i bili bi nošeni nagonima, koji bi mogli izazvati samo osećaj nezadovoljstva u razvitku individua. Zato ti porivi izazivaju duševne protusnage (reakcione porive) koje za uspešno potlačivanje tog nezadovoljstva izgrađuju gore pomenute psihičke brane: gađenje, stid i moral[2])

Izbijanja latentnog doba

Ne varajući se o hipotetičnoj prirodi i nedovoljnoj jasnoći naših pogleda u procese dečijeg perioda latentnosti i odgađanja, vratićemo se stvarnosti i reći, da takva primena infantilne seksualnosti pretstavlja ideal vaspitanja od kojeg razvitak pojedinca obično nekoliko, a često i osetno, otstupa. S vremena na vreme probija jedna količina seksual-

1) Naziv »latentni seksualni period« uzimam takođe od W. Fliessa.

2) U tom slučaju vrši se sublimacija seksualnih pogonskih snaga putem stvaranja reakcije. Opšte uzevši, možemo razlikovati sublimaciju i stvaranje reakcije kao dva različita procesa. I sublimacija može da se vrši drugim i prostijim mehanizmima.

nog ispoljavanja koja je izmakla sublimaciji, ili se seksualna delatnost održava u čitavom periodu latentnosti sve do pojačane pojave seksualnog nagona u pubertetu. Vaspitači, ukoliko uopšte obraćaju pažnju na dečiju seksualnost, vladaju se upravo tako, kao da dele naše mišljenje o stvaranju moralnih obrambenih sila na račun seksualnosti i kao da znaju da seksualna delatnost sprečava vaspitanje deteta, jer proganjaju sva seksualna ispoljavanja deteta kao »grehe«, a da ne mogu protiv njih mnogo uraditi. Mi pak imamo mnogo razloga da se zainteresujemo tim fenomenima, kojih se vaspitanje plaši, jer očekujemo od njih razjašnjenje o prvobitnoj formaciji seksualnog nagona.

ISPOLJAVANJA INFANTILNE SEKSUALNOSTI

Sisanje prsta i slično

Iz razloga koje ćemo kasnije objasniti, uzećemo kao tipičan primer ispoljavanja infantilne seksualnosti sisanje prsta i sl., čemu je mađarski dečiji lekar Lindner posvetio jednu odličnu studiju.[1])

Sisanje prsta nastupa već kod dojenčeta i može da se produži do godina zrelosti ili da se zadrži čak i kroz ceo život; ono se sastoji u ritmički ponavljanom dodirivanju i sisanju ustima (usnicama), pri čemu je isključena svrha uzimanja hrane. Za objekt se uzima ili jedan deo same usnice ili jezik ili ma koje mesto kože koje se može doseći — čak i velikih prst na nozi — i sišu se. Nagon hvatanja koji pri tome nastupa ispoljava se u istovremenom ritmičkom čupkanju ušne resice, a može se u istu svrhu upotrebiti koji deo druge osobe (većinom njezino uho). Sisanje pruža takvo uživanje, da ono potpuno zaokuplja pažnju i vodi ili do sna ili čak i do motorične reak-

---

1) U »Jahurbuch für Kinderheilkunde«, N. F. XIV. 1879.

cije neke vrste orgazma.[1]) Često se sisanje kombinira dodirivanjem i trljanjem nekih osetljivih delova tela, prsiju, spoljnih genitalija. Tim putem mnogo dece dolazi od sisanja do masturbacije.

Sam L i n d n e r jasno je spoznao i bez ustezanja naglasio seksualnu prirodu ove delatnosti. U dečijoj sobi sisanje se često stavlja na ravnu nogu s ostalim »nepristojnostima« deteta. Mnogobrojni dečiji lekari i lekari za nervne bolesti podigli su vrlo energičan prigovor protiv tog shvatanja, što verovatno proizlazi iz zamenjivanja »seksualnog« sa »genitalnim«. Ovo protivrečje postavlja nas pred teško i neizbežno pitanje, po kojem ćemo opštem karakteru prepoznati seksualna ispoljavanja deteta. Mislim da nam povezanost pojava, koje možemo psihoanalitičkim ispitivanjem da promatramo, daje pravo da sisanje prsta shvatimo kao seksualno ispoljavanje i da baš na njemu izučavamo bitne crte infantilne seksualne delatnosti.[2])

Autoerotizam

Dužnost nam je da podrobnije ispitamo taj primer. Kao najjaču karakteristiku te seksualne delatnosti ističemo da se taj nagon ne upravlja prema drugim osobama; on se zadovoljava na sop-

---

1) Već se tu pokazuje da je seksualno zadovoljenje najbolje sredstvo za spavanje, i to važi za ceo život. Najveći broj slučajeva nervozne nesanice svodi se na seksualno nezadovoljenje. Poznato je da nesavesne dadilje decu koja se deru uspavljuju trljanjem genitalija.

2) Godine 1919 u Neurol. Zentralbl. Nr. 20 pod naslovom »Das Lutscherli« objavio je neki Dr. G a l a n t priznanje jedne odrasle devojke koja nije prestala s tim dečijim seksualnim delanjem, i zadovoljenje sisanjem opisuje kao potpuno analogno seksualnom zadovoljenju, naročito poljupcem ljubljenoga. »Svi poljupci nisu sisanje: ne, ne, nikako ne svi! Ne može se opisati kakva ugodnost prolazi čitavim telom pri sisanju; čovek prosto nije na ovom svetu,

stvenom telu, on je autoerotičan, da se izrazimo tim srećnim nazivom uvedenim od Havelock Ellisa.[1])

Jasno je dalje da je radnja deteta koje siše određena traženjem zadovoljstva koje je već bilo doživljeno, a sad je došlo u sećanje. U najprostijem slučaju ono nalazi zadovoljenje u ritmičkom sisanju nekog mesta kože ili sluzokože. Lako je pogoditi kojim je povodom dete došlo do iskustva o tom zadovoljstvu, koje sad žudi da ponovi. Već u prvoj i za život najvažnijoj delatnosti deteta, sisanju na majčinoj dojci (ili na njenim surogatima) moralo je ono osetiti to zadovoljstvo. Rekli bismo da su dečije usne imale ulogu erogene zone, a draženje tople struje mleka bio je svakako razlog za osećaj zadovoljstva. U početku je zadovoljenje erogene zone sigurno bilo povezano sa zadovoljenjem potrebe ishrane. Seksualna se delatnost prvo naslanja na jednu od funkcija koje služe održanju života, a tek kasnije ona postaje samostalna. Ko vidi kako zasićeno dete klone sa prsiju, kako sa crvenim obrazima i blaženim osmehom pada u san, taj mora priznati da mu ta slika ostaje merodavna za izraz seksualnog zadovoljenja u kasnijem životu. Samo što se potreba za ponavljanjem seksualnog zadovoljenja odvaja od potrebe uzimanja hrane, odvajanje koje je neizbežno čim se pojave zubi a hrana nije više isključivo sisana već i žvakana. Dete se za sisanje ne služi tuđim objektom nego nađe sopstveni deo kože zato što je to udobnije, zato što ono tako postane nezavisno od spoljnjeg sveta kojim ono još

---

on je potpuno zadovoljan i savršeno srećan. To je krasan osećaj; ništa se ne želi nego samo mir, mir kojeg ne sme ništa da remeti. To je prosto neizrecivo lepo: ni spomena o kakvoj patnji, kakvom bolu i ah, čovek se nalazi na nekom drugom svetu«.

[1]) H. Ellis je svakako termin »autoerotičan« odredio nešto drukčije: kao uzbuđenje koje nije izazvano spolja, nego proističe iz same unutrašnjosti. Za psihoanalizu nije bitna geneza, već odnos prema objektu.

ne vlada, i zato što na taj način stvara sebi drugu erogenu zonu, ma da manje vrednu. Niža vrednost tog drugog mesta ponukaće ga kasnije da traži istoimene delove, usne druge osobe. (Mogli bismo mu podmetnuti izraz: »Šteta što ne mogu samog sebe poljubiti«.)

Ne sišu prst sva deca. Pretpostavljamo da do toga dolaze ona deca kod kojih je erogeni značaj usne zone konstitucionalno pojačan. Zadrži li se to, onda će ta deca kao odrasli biti gurmani poljupca, naginjaće perverznim poljupcima, ili će kao ljudi imati jak motiv za pijanstvo i pušenje. Pridruži li se tome potiskivanje, onda će osećati gađenje od jela i proizvodiće histerično bljuvanje. Zbog zajednice usne zone preći će potiskivanje i na nagon hranjenja. Mnoge moje pacijentice sa poremećajima apetita, histeričnim globusom, stezanjem u vratu i bljuvanjem energično su sisale prst u detinjstvu.

Na sisanju prsta upoznali smo već tri bitne karakteristike ispoljavanja infantilne seksualnosti. Ono nastaje oslanjanjem na jednu od funkcija tela, važnih po život; ono ne poznaje seksualni objekt, autoerotično je; a njegov je seksualni cilj pod vlašću neke erogene zone. Naglasimo odmah da ove karakteristike važe skoro kod svih ostalih delatnosti infantilnog seksualnog nagona.

SEKSUALNI CILJ INFANTILNE SEKSUALNOSTI

Karakter erogenih zona

Iz primera sisanja prsta može se štošta izvesti za određivanje erogene zone. Ona je neko mesto kože ili sluzokože, na kojem draženja izvesne vrste izazivaju osećaj zadovoljstva određenog kvaliteta. Nema sumnje da su draži koje stvaraju zadovoljstvo vezane uz naročite uslove; ti su nam uslovi nepoznati. Među njima mora ritmičan karakter igrati neku ulogu; tu se nameće analogija sa golicanjem. Iz-

gleda manje sigurno da li smemo karakter pomoću draži izazvanog osećanja zadovoljstva označiti kao »naročiti«, gde bi ta naročitost zadržavala u sebi baš seksualni momenat. U stvarima zadovoljstva i nezadovoljstva tumara psihologija još u tolikom mraku, da će najopreznija pretpostavka biti ujedno i najpreporučljivija. Možda ćemo kasnije naići na razloge koji izgleda kao da potpomažu naročiti kvalitet osećaja zadovoljstva.

Pojedina mesta tela naročito su pogodna za erogenu zonu. Postoje predestinovane erogene zone, kao što pokazuje primer sisanja prsta. A isti nas primer uči da ma koje drugo mesto kože ili sluzokože može da posluži kao erogena zona, mora dakle već prethodno imati neku sklonost tome. Kod stvaranja osećaja zadovoljstva više znači kvalitet draži nego osobina dotičnog mesta tela. Dete koje siše traži po svom telu i bira neko mesto za sisanje koje posle navikom dobije prednost; ako slučajno pri tome naiđe na koje predestinirano mesto (bradavica dojke, genitalije), onda naravno ono dobije prednost. Potpuno analogno svojstvo pomeranja vraća se u simptomatologiji histerije. Kod te neuroze potiskivanje pogađa najčešće same genitalne zone, a ove ustupaju nadražljivost ostalim, inače u zrelom životu potisnutim erogenim zonama koje se tada vladaju kao genitalije. Ali sem toga može isto kao i kod sisanja ma koje drugo mesto tela biti sposobno za nadražaj kao genitalije i postati erogena zona. Erogene i histerogene zone pokazuju iste karakteristike.[1])

Infantilni seks. cilj

Seksualni cilj infantilnog nagona sastoji se u tome da izaziva zadovoljenje pogodnim draženjem kako bilo izabrane erogene zone. Ovo zadovoljenje mora biti ranije doživljeno, da bi ostavilo

[1]) Dalja razmišljanja i iskorišćavanje drugih opažanja dovode do toga, da osobinu erogenosti pripisujemo svim mestima tela i unutarnjim organima. Uporedi s tim niže o narcizmu.

za sobom potrebu za njegovim ponavljanjem i možemo očekivati, da je priroda našla sigurne naprave da doživljaj zadovoljenja ne prepušta slučaju.[1]) Postupak koji ispunjava ovu svrhu kod usne zone već smo upoznali — to je istovremena vezanost tog mesta tela sa uzimanjem hrane. Srešćemo i druge slične naprave kao izvore seksualnosti. Stanje potrebe za ponavljanjem zadovoljenja pokazuje se dvojako: naročitim osećanjem napetosti, koja sama po sebi ima više karakter nezadovoljstva, i centralno uslovljenim, u perifernu erogenu zonu projiciranim osećajem svrbeža ili draženja. Zato se seksualni cilj može i tako formulisati, da je stvar u tome, da se projicirani osećaj draži u erogenoj zoni zameni onim spoljnim nadražajem koji uništava osećaj razdraženosti na taj način što izaziva osećaj zadovoljenja. Ova spoljna draž sastojaće se većinom u manipulaciji koja je analogna sisanju.

U potpunoj je saglasnosti sa našim fiziološkim znanjem, ako se dešava da se potreba i periferno pojavi stvarnom promenom na erogenoj zoni. Samo to donekle neobično deluje, pošto izgleda da jedan nadražaj da bi ga nestalo, zahteva drugi nadražaj na istom mestu.

MASTURBATORSKA ISPOLJAVANJA SUKSUALNOSTI[2])

Može nas samo veoma obradovati kad vidimo da nemamo više mnogo važnoga da naučimo iz seksualne delatnosti deteta, čim nam je nagon na jednoj jedinoj ero-

---

[1]) U biološkom pretresanju teško se može izbeći da se ne služimo teleološkim načinom mišljenja, premda znamo da u pojedinim slučajevima nismo sigurni da ne dođemo u zabludu.

[2]) Uporedi s time vrlo obimnu ali u svojim pogledima mahom neorijentisanu literaturu o onaniji, npr. Rohleder, Die Masturbation, 1899. i dalje drugu svesku »Diskussionen der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung«, »Die Onanie«, Wiesbaden 1912.

genoj zoni postao razumljiv. Najjasnije razlike tiču se potrebnog postupka za zadovoljenje, što se kod usne zone sastoji u sisanju prsta i sl., i koji se mora zameniti drugim mišičnim akcijama i to prema položaju i sastavu drugih zona.

Delatnost čmarne zone

Čmarna zona pogodna je zbog svog položaja da posreduje pri prislanjanju seksualnosti na druge funkcije tela, slično kao i usna zona. Moramo pretstaviti da je prvobitni erogeni značaj tog mesta tela veoma velik. Psihoanalizom se saznaje s izvesnim iznenađenjem kakvi se sve preobražaji normalno dešavaju sa seksualnim pobudama koje odavde izlaze i kako često ova zona u životu zadržava znatan deo genitalne nadraživosti.[1]) Tako česta poremećenja u crevima u dečije doba prouzrokuju da ova zona ne oskudeva u intenzivnim uzbuđenjima. Crevni katari u najnežnije doba prave »nervoznim«, kako se obično izražava; pri kasnijem neurotičnom oboljenju oni vrše određeni uticaj u simptomatskom izrazu neuroze, kojoj stavljaju na raspoloženje čitavu skalu crevnih poremećaja. Obzirom na erogeni značaj crevnog izlaza, zadržan makar u preobraženom obliku, ne smemo ismejavati ni hemoroidalne uticaje, na koje je starija medicina polagala veliku važnost u objašnjenju nervoznih stanja.

Deca, koja iskorišćuju erogenu nadražljivost čmarne zone, prokazuju se time što zadržavaju izmet dok on svojim nagomilavanjem ne pokrene žestoke kontrakcije mišića i pri prolazu kroz čmar može da vrši jako nadraženje na sluzokožu. Pri tom pored bolnog mora nastati i osećaj slasti. Najbolji je predznak kasnije neobičnosti i nervoze, ako se dojenče tvrdoglavo opire ispražnjenju creva,

---

1) Uporedi članke »Charakter und Analerotik« i »Über Triebumsetzungen insbesondere der Analerotik« (Gesamtausgabe, Bd. V).

kad ga postavljaju na noćni sud, dakle kada to zahteva onaj koji ga neguje, već to ostavlja da učini kad njemu bude volja. Naravno njemu nije važno što će uprljati svoj ležaj; ono se brine samo da ne izgubi zadovoljstvo pri defekaciji. Vaspitači opet tačno naslućuju, kad takvu decu koja »obustavljaju« te funkcije nazivaju rđavom.

Sadržina creva, koja se kao nadražajno telo za seksualno osetljivu površinu sluzokože ponaša kao preteča drugog organa koji ima da stupi u akciju tek posle dečije faze, sem toga za dojenče ima drugi važni značaj. Ona se očevidno smatra jednim delom sopstvenog tela, pretstavlja prvi »poklon« čijim se otuđivanjem izražava popustljivost, a uskraćenjem prkos malog bića protiv svoje okoline. Iz »poklona« kasnije on dobija značenje »deteta« koje se prema infantilnoj seksualnoj teoriji začima jelom a rađa kroz crevo.

Zadržavanje fekalnih masa, koje je dakle prvobitno hotimično da bi se iskoristilo u svrhu masturbatorskog draženja čmarne zone ili da se upotrebi u relaciji prema negovateljima, jest uostalom jedan od korena obstipacije tako česte kod neuropata. Ceo značaj čmarne zone ogleda se potom u činjenici da se retko naiđe na neurotičara koji ne bi imao svoje naročite skatološke običaje, ceremonije i tome slično, a koje oni drže u strogoj tajnosti.[1])

Pravo masturbatorsko draženje čmarne zone pomoću prsta, izazvano centralno uslovljenim ili perifernim svrbežom, nije nipošto retkost kod starije dece.

---

[1]) Lou Andreas-Salomé, u svojoj raspravi (»Anal« und »Sexual«, Imago IV, 1916), koja vanredno produbljuje naše razumevanje značenja analne erotike, izveo je, da je za ceo razvitak deteta merodavna istorija prve zabrane koju ono doživljuje, zabrane koja ne dopušta zadovoljstva prouzrokovana usled analne delatnosti i njenih produkata. Malo biće mora radi toga najpre da oseti okolni svet neprijateljski raspoložen prema njegovim nagonskim porivima, da nauči svoje sopstveno biće odvajati od tog tuđeg bića,

Delatnost genitalne zone

Među erogenim zonama dečijeg tela nalazi se jedna koja svakako ne igra prvu ulogu i ne može biti ni nosilac najstarijih seksualnih pobuda, ali je određena za velike stvari u budućnosti. Ona se i kod muškog i kod ženskog deteta dovodi u vezu sa puštanjem mokraće (glavić muškog polnog uda, klitoris); kod prvog uvučena je u sluzokožnu kesu tako da mu ne može manjkati nadražaj sekretima što može rano raspiriti seksualnu razdraženost. Seksualne delatnosti ove erogene zone, koja pripada pravim polnim organima, jesu početak kasnijeg »normalnog« polnog života.

Zbog anatomskog položaja, preplavljenosti sekretima, pranja i ribanja radi telesne nege i izvesnih akcidentalnih nadražaja (kao kretanje crevnih parazita kod devojčica) dete već kao dojenče neizbežno mora primetiti osećaj zadovoljstva kojeg je ovo mesto tela sposobno dati i mora se buditi potreba za ponavljanjem tog zadovoljstva. Pregledamo li sumu postojećih naprava i pomislimo li da mere za čistoću ne mogu drukčije delovati nego što deluje sama nečistoća, onda se skoro ne možemo odupreti shvatanju, da onanija dojenčeta, koju retko koja individua izbegne, učvršćava budući primat te erogene zone u polnoj delatnosti. Akcija koja otstranjuje nadraženje i izaziva zadovoljenje sastoji se od dodira i trljanja rukom ili od pritiska rukom ili sastavljenim stegnima koji je svakako već reflektorno razvijen. Poslednja metoda mnogo je češća kod devojčica. Kod dečaka nam preimućstvo ruke poka-

---

i tada se događa prvo »potiskivanje« njegovih mogućnosti zadovoljstva. Od tada »analno« postaje simbol za sve ono što treba odbaciti, što treba od života odvojiti. Kasnije zahtevanom potpunom odvajanju analnih i genitalnih procesa opiru se bliske anatomske i funkcionalne analogije i odnosi između obeju. Genitalni aparat ostaje u neposrednoj blizini kloake, »šta više kod žene joj ga kloaka čak samo iznajmila«.

zuje, koliku važnost ima nagon za potčinjavanjem u muškoj seksualnoj delatnosti.[1])

Jasnoći samo može koristiti, ako navedem, da se moraju razlikovati tri faze infantilne masturbacije. Prva pripada dobi dojenčeta, druga kratkom vremenu procvata seksualne delatnosti oko četvrte godine života, a tek treća faza odgovara pubertetskoj onaniji koja se često jedina smatra za onaniju.

Druga faza dečije masturbacije

Izgleda da onanija dojenčeta nestaje posle kratkog vremena, ali njeno neprekidno produživanje do puberteta može pretstavljati prvo veliko otstupanje od poželjnog razvitka kulturnog čoveka. Jedanput u godinama posle doba dojenja, obično pre četvrte godine, ponova se budi seksualni nagon genitalne zone i tada traje jedno vreme do ponovnog suzbijanja ili se produžuje bez prekida. Ali mogućne okolnosti su veoma mnogobrojne i mogu se objasniti samo tačnim raščlanjivanjem pojedinih slučajeva. Sve pojedinosti ove d r u g e infantilne seksualne delatnosti ostavljaju najdublje (nesvesne) tragove utisaka u sećanju osobe, određuju razvitak njenog karaktera, ako ostaje zdrava, a simptomatiku njene neuroze, ako posle puberteta oboli.[2]) U poslednjem se slučaju ova seksualna perioda zaboravlja, svesna sećanja, koja bi bila dokaz te periode, pomeraju se; — već sam pomenuo da bih ja i normalnu i

---

[1]) Neobične tehnike u vršenju onanije u kasnijim godinama čini se da ukazuju na uticaj nadvladane zabrane onanije.

[2]) Zašto se osećaj krivice neurotičara redovno nadovezuje na onanističku delatnost, većinom iz doba puberteta, koje se čovek seća, kako je to B l e u l e r nedavno izneo, očekuje još iscrpno analitičko objašnjenje. Najosnovniji i najvažniji faktor te uslovljenosti bila bi svakako činjenica, da onanija pretstavlja ekzekutivu čitave infantilne seksualnosti i zato može da preuzme taj osećaj krivice koji joj pridolazi.

infantilnu amneziju doveo u vezu sa infantilnom seksualnom delatnošću. Psihoanalitičkim ispitivanjem uspeva se, da zaboravljeno postaje ponovo svesnim i time da se otstrani prisila koja izlazi iz nesvesnog psihičkog materijala.

Povratak masturbacije dojenčeta

Seksualna nadraženost dojenčeta vraća se u označenim godinama detinjstva ili kao centralno uslovljena draž golicanja, koja vodi onanističkom zadovoljenju, ili kao poluciji sličan proces, koji analogno poluciji zrelog doba postiže zadovoljenje bez pomoćne akcije. Poslednji je slučaj običan kod devojčica, a češći je u drugoj polovini detinjstva; njegova uslovljenost nije sasvim razumljiva i izgleda da često — ali ne redovno — ima za pretpostavku period ranije aktivne onanije. Simptomatika ovih seksualnih ispoljavanja siromašna je; još nerazvijeni polni aparat većinom označuje aparat mokrenja, slično kao neki njegov zamenik. Većina takozvanih bolesti mokraćnog mehura u ovo doba su seksualne smetnje; enuresis nocturna odgovara poluciji, ako ne pretstavlja epileptički napad.

Za ponovnu pojavu seksualne delatnosti merodavni su unutrašnji razlozi i spoljašnji povodi, a njih možemo videti iz formacije simptoma u slučajevima neurotičnih oboljenja i sa sigurnošću otkriti psihoanalitičkim ispitivanjem. O unutrašnjim razlozima govorićemo kasnije; slučajni spoljašnji povodi dobijaju u to doba veliki i trajni značaj. Prvi je uticaj zavođenja, koje dete tretira prevremeno kao seksualni objekt i koje ga uči u izrazitim okolnostima zadovoljenju genitalne zone, a dete je posle obično prisiljeno da to onanistički ponavlja. Taj uticaj može dolaziti od odraslih ili od druge dece; ne mogu priznati da sam u svojoj raspravi 1896 god. »Ueber die Aetiologie der Hysterie« precenio učestanost ili značenje istog, prem-

da još tada nisam znao, da su i normalne individue u svom detinjstvu mogle imati iste doživljaje i zbog toga sam više cenio zavođenje nego faktore seksualne konstitucije i razvitka.[1]) Samo je od sebe razumljivo, da nije potrebno zavođenje da bi se probudio seksualni život deteta, da se to buđenje vrši i spontano iz unutrašnjih razloga.

Polimorfno perverzna podloga

Poučno je, da dete može pod uticajem zavođenja postati polimorfno perverznim i da se može navesti na sva moguća prekoračenja. To pokazuje da ono po sebi već ima svojstvenost za to u svom ustrojstvu; izvođenje nailazi na slab otpor stoga što se duševne brane protiv seksualnih prekoračenja, stid, gađenje i moral, ili još nisu pojavile ili su tek u razvitku, već prema starosti deteta. Dete se tu ponaša kao prosečna nekulturna žena kod koje se zadržala ista polimorfno perverzna podloga. Ona može pod običnim uslovima ostati seksualno normalna, a pod vodstvom veštog zavodnika dobiće volju za sve perverzije i zadržaće ih za svoju seksualnu delatnost. Istu polimorfnu, dakle infantilnu podlogu iskorišćuje bludnica u svom zanatu, a i kod ogromnog broja prostituisanih žena, i onih kojima se mora priznati sklonost za prostituciju, iako su izbegle tome pozivu, nemoguće je najzad ne uvideti, da je jednaka podloga za sve perverzije opšte ljudska i prvobitna.

---

[1]) Havelock Ellis donosi u dodatku svoje studije »Geschlechtsgefühl« (1903) mnogo autobiografskih izveštaja od osoba koje su kasnije ostale pretežno normalne, o njihovim prvim seksualnim pobudama u detinjstvu i o povodima tih pobuda. Naravno da ti izveštaji pate od nedostataka zato što ne sadržavaju preistorijsko vreme polnog života, koje je pokriveno infantilnom amnezijom, a može da se nadopuni samo psihoanalizom neurotične individue. Ipak su i pored toga ti izveštaji dragoceni u mnogom pogledu, i obaveštavanja slične vrste dovela su me do u tekstu pomenute modifikacije mojih etioloških pretpostavki.

Parcijalni nagoni

Inače uticaj zavođenja ne pomaže nam da otkrijemo početne odnose seksualnog nagona, već nam muti naš pogled na njega, pošto prevremeno dovodi detetu seksualni objekt za kojim infantilni seksualni nagon ispočetka ne pokazuje potrebe. Ipak moramo priznati da i dečiji seksualni život, i pored sve prevlasti erogenih zona, pokazuje komponente za koje od početka dolaze u obzir druge osobe kao seksualni objekti. Takve su prirode nagoni zadovoljstva gledanja, ekshibicionizma i svireposti, koji se pojavljuju donekle nezavisno od erogenih zona, a koji tek kasnije stupaju u bliži odnos sa genitalnim životom, ali se već u dečije doba mogu primetiti kao samostalne žudnje, od početka odvojene od erogene seksualne delatnosti. Malo dete je pre svega bestidno i pokazuje u izvesnim ranim godinama nedvosmisleno uživanje u razotkrivanju svog tela sa naročitim isticanjem polnih delova. Pandan te sklonosti koja važi kao perverzna, naime znatiželja da se vide genitalije drugih osoba, manifestuje se verovatno tek u nešto kasnijim godinama detinjstva, kad je zapreka osećaja stida postigla već izvesni razvitak. Pod uticajem zavođenja može perverzija gledanja da dođe do velikog značaja za seksualni život deteta. Ipak iz svojih istraživanja dečijih godina, kod zdravih kao i kod neurotično obolelih, moram zaključiti, da nagon gledanja kod deteta može nastupiti kao spontano seksualno ispoljavanje. Mala deca, čija je pažnja jedanput svraćena na sopstvene genitalije — većinom masturbatorski — običavaju da dalje napreduju bez tuđe pripomoći i razvijaju živ interes za genitalije svojih suigrača. Pošto se prilika za zadovoljenje te znatiželje većinom pruža samo pri zadovoljenju obeju ekskrementalnih potreba, takva deca postaju voyer-i, strastveni gledaoci ispražnjenja mokraće i izmeta kod drugih. Nakon nastupanja potiskivanja te sklonosti, znatiželja da se vide tuđe geni-

talije (istog ili drugog pola) ostaje kao žudnja koja muči, a kod nekih neurotičnih slučajeva daje najjaču pogonsku snagu za stvaranje simptoma.

Sa još većom nezavisnošću od ostalih seksualnih delatnosti, vezanih uz erogene zone, razvija se kod deteta komponenta svireposti u seksualnom nagonu. Svirepost je uopšte bliska dečijem karakteru, jer se prepreka, koja pred bolom zadržava nagon za potčinjavanjem, dakle sposobnost sažaljenja, stvara srazmerno kasno. Kao što je poznato, temeljita psihološka analiza tog nagona nije još uspela; možemo uzeti da pobuda za svirepost potiče iz nagona za potčinjavanjem i da se pojavljuje u ono doba seksualnog života dok genitalije nisu još preuzele svoju kasniju ulogu. Ona sad vlada jednom fazom seksualnog života, koju ćemo kasnije opisati kao pregenitalnu organizaciju. Deca, koja se odlikuju naročitom svirepošću sa životinjama i drugovima, obično s pravom pobuđuju sumnju, da kod njih nastaje intenzivna i prevremena seksualna delatnost od erogenih zona, a i pri jednovremenoj ranoj zrelosti svih seksualnih nagona izgleda da je erogena seksualna delatnost ipak primarna. Kad nastane prepreka sažaljenja, nastaje opasnost da se ta veza svirepih i erogenih nagona, koja je postignuta u detinjstvu, pokaže kasnije u životu nerazrešivom.

Nakon ispovesti Jean Jacques Rousseau-a, svim vaspitačima poznato je bolno nadraženje kože na stražnjici kao koren pasivnog nagona svireposti (masohizma). Oni su s pravom odatle izveli zahtev, da telesno kažnjavanje, koje većinom pogađa te partije tela, treba da izostane kod sve dece, kod koje može kolateralnim putem da bude libido potisnut kasnijim zahtevima kulturnog vaspitanja.[1])

---

[1]) Za gornje tvrdnje o infantilnoj seksualnosti ja sam godine 1905 bio ovlašten uglavnom rezultatima psihoanalitičkog ispitivanja odraslih. Tada se direktno posmatranje dece nije moglo u

INFANTILNO SEKSUALNO ISTRAŽIVANJE

Nagon za saznanjem

U isto vreme, kada nastaje doba prvog procvata seksualnog života kod deteta, od treće do pete godine, pojave se kod njega i počeci one delatnosti koju pripisujemo nagonu za saznanjem i istraživanjem. Nagon za saznanjem ne može se pripisati elementarnim nagonskim komponentama, niti isključivo podrediti pod seksualnost. Njegovo delanje odgovara s jedne strane sublimiranom načinu osvajanja, a s druge strane radi sa energijom zadovoljstva gledanja. Međutim su njegovi odnosi prema seksualnom životu naročito značajni, jer smo iz psihoanalize saznali da nagon za saznanjem kod dece nenadano rano i neočekivano intenzivno biva upravljen na seksualne probleme, a možda se čak kroz njih i budi.

Zagonetka Sfinge

Ne teoretski već praktični interesi pokreću kod deteta rad na istraživanju. Opasnost njegovim životnim uslovima doživelim ili

---

punoj meri iskoristiti i davalo je samo neke tragove i značajne potvrde. Od tada je uspelo da se pomoću analize pojedinačnih slučajeva nervoznog oboljenja u nežnom dečijem dobu dobije mogućnost direktnog proučavanja infantilne psihoseksualnosti. Sa zadovoljstvom mogu da ukažem na to, da je direktno posmatranje potpuno potvrdilo zaključke psihoanalize i time dalo dobar dokaz pouzdanosti te metode istraživanja. — »Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben« (Bd VIII der Gesamtausgabe) naučila nas je osim toga nečem novom, što se nije očekivalo od psihoanalize, npr. došlo se je do seksualne simbolike, to jest prikazivanja seksualnoga pomoću objekata i odnosa koji nisu seksualni, sve do tih prvih godina savlađivanja govora. Dalje sam bio upozoren na nedostatak gornjeg prikaza, koji, u interesu preglednosti pojmovnog lučenja obeju faza autoerotizma i objektne ljubavi, njih opisuje i kao vremenski odvojene. Ali iz citiranih se analiza vidi (kao i iz saopštenja Bellovih), da su deca od treće do četvrte godine sposobna za vrlo jasan izbor objekta koji je praćen jakim afektima.

iščekivanim dolaskom novog deteta, strah od gubitka staranja i ljubavi, koji je skopčan s tim događajem, čine da dete postane zamišljeno i oštroumno. Prvi problem kojim se ono zanima, odgovarajući tom procesu buđenja, nije pitanje razlike polova, već zagonetka: otkud dolaze deca? U jednom izobličenju, koje lako možemo okrenuti, to je zagonetka koju je postavljala sfinga u Tebi. Šta više činjenicu dvaju polova dete uzima ispočetka bez protivljenja i razmišljanja. Muškom je detetu samo po sebi razumljivo, da kod svih osoba pretpostavlja genitalije kao svoje koje poznaje, i nemoguće mu je da zamisli nepostojanje takvih genitalija kod drugih. Tog se ubeđenja dečko energično drži i tvrdoglavo ga brani od skorih protivurečnosti opažanja i napušta ga tek posle teških unutrašnjih borbi (kastracioni kompleks). Stvaranje zamene za taj izgubljeni penis kod žene igra veliku ulogu u strukturi raznih perverzija.[1]

Kompleks kastracije i zavist zbog penisa

Pretpostavka istih (muških) genitalija kod svih ljudi je prva od čudnovatih i sudbonosnih infantilnih seksualnih teorija. Detetu malo koristi, ako biološka nauka daje za pravo njegovoj predrasudi i mora da prizna ženski klitoris kao pravu zamenu penisa. Mala devojčica ne pada u slična odvraćanja, kad vidi drukčiji sklop dečakovih genitalija. Ona je odmah spremna da ga prizna i počinje da zavidi na penisu, što postiže vrhunac u sudbonosnoj želji da i ona bude dečko.

---

1) Imamo pravo da govorimo o kompleksu kastracije i kod žena. Muška i ženska deca stvaraju teoriju da je prvobitno i žena imala penis kojeg je kastracijom izgubila. Definitivno stečeno ubeđenje da žena nema penisa prouzrokuje kod muške individue često trajno omalovažavanje drugog pola.

Teorija rađanja Mnogi ljudi se jasno sećaju kako ih je u doba pre puberteta zanimalo pitanje otkud dolaze deca. Anatomska rešenja su tada glasila sasvim različito; ona dolaze iz prsiju, ili se iseku iz tela, ili se otvara pupak da bi ih propustio.[1]) Odgovarajućeg istraživanja ranih dečijih godina retko se ko seća bez pomoći analize; ono je davno podleglo potiskivanju, ali su njegovi rezultati bili potpuno jedinstveni. Deca se dobivaju na taj način da se nešto naročito jede (kao u priči), a rađaju se kroz crevo kao i izmet. Te dečije teorije potsećaju na uređenje u životinjskom carstvu, specijalno na kloaku onih tipova koji su na nižem stepenu od sisavaca.

Sadističko shvatanje polnog snošaja Postanu li deca u tako nežno doba gledaoci polnog snošaja odraslih, za što priliku daje ubeđenje velikih da malo dete ne može da razume ništa seksualno, onda deca moraju da shvate seksualni akt tako, da je on neka vrsta zlostavljanja ili nasilja, dakle da je nešto sadističko. Psihoanaliza nas uči, da takav rani dečiji utisak mnogo doprinosi dispoziciji za kasnije sadističko pomeranje seksualnog cilja. Dalje se deca mnogo bave problemom, u čemu se sastoji polno općenje ili, kako to oni shvaćaju, brak, i traže rešenje tajne većinom u vezi sa funkcijom mokrenja i izbacivanja izmeta.

Tipičan neuspeh dečijeg seksualnog istraživanja Općenito se može reći o dečijim seksualnim teorijama, da su one odraz sopstvene seksualne konstitucije deteta i da i pored grotesknih zabluda dokazuju više razumevanja za seksualne procese nego što bismo očekivali od stvaralaca tih teorija. Deca opažaju promene bremenitosti kod majke i znaju da ih tačno objasne;

[1]) Bogatstvo je sesksualnih teorija u kasnijim dečijim godinama mnogo veće. U tekstu su navedeni od toga samo neki primeri.

bajka o rodi često se priča pred slušaocima koji prema njoj imaju duboko ali često nemo poverenje. Pošto pak dečijim seksualnim istraživanjem ostaju nepoznata dva elementa, uloga oplodnog semena i eksistencija ženskog polnog otvora — one tačke naime koje su kod infantilne organizacije još zaostale —, ostaje trud infantilnih istraživača redovno neplodan i svršava odricanjem koje često ostavlja trajno oštećenje nagona za saznanjem. Seksualno istraživanje tih ranih dečijih godina vrši se uvek odvojeno; ono znači prvi korak samostalnom orijentiranju u svetu i izaziva jako otuđenje deteta od osoba njegove okoline koje su ranije uživale njegovo potpuno poverenje.

FAZE RAZVITKA SEKSUALNE ORGANIZACIJE

Istakli smo dosad kao karakteristike infantilnog seksualnog života, da je on bitno autoerotičan (nalazi objekt na sopstvenom telu), da su njegovi pojedini parcijalni nagoni uglavnom nepovezani i jedan od drugog nezavisno teže da dođu do zadovoljstva. Početak razvitka čini takozvani normalni seksualni život odraslih, u kojem je zadovoljstvo stupilo u službu funkcije razmnažanja, a parcijalni nagoni pod vladavinom jedne jedine erogene zone sačinjavaju čvrstu organizaciju za postignuće seksualnog cilja na tuđem seksualnom objektu.

Pregenitalne organizacije Izučavanje smetnja i poremećaja u tom toku razvitka pomoću psihoanalize dozvoljava nam da upoznamo početke i prethodnike te organizacije parcijalnih nagona koji takođe daju jednu vrstu seksualnog režima. Preko ovih faza seksualne organizacije normalno se glatko prelazi, a da se od njih opažaju samo neki znakovi. Samo u patološkim slučajevima postaju aktivne i pristupačne grubom posmatranju.

Organizacije seksualnog života, u kojima genitalne zone još nisu dobile prevlast, nazivaćemo pregenitalne. Dosad smo upoznali dve, koje izgledaju kao povratak u rana životinjska stanja.

Prva takva pregenitalna seksualna organizacija jest oralna, ili ako hoćemo, kanibalistička. Seksualna delatnost tu još nije odvojena od uzimanja hrane, među njima još se nisu diferencirale suprotnosti. Objekt jedne delatnosti je objekt i druge, seksualni cilj sastoji se u sjedinjenju objekta, a to je prethodnik onoga, što će kasnije, kao identifikovanje, imati veoma značajnu psihičku ulogu. Kao ostatak te fiktivne, patologijom primorane organizacione faze, možemo smatrati sisanje prsta, u kojem je seksualna delatnost, oslobođena od hranjenja, napustila tuđi objekt radi objekta na sopstvenom telu.[1])

Druga pregenitalna faza je sadističko-analna organizacija. Ovde je suprotnost koja se provlači kroz seksualni život već razvijena; ali se ona još ne može nazvati muško i žensko, već se mora nazvati aktivno i pasivno. Aktivnost proizlazi iz nagona za potčinjavanjem u telesnoj muskulaturi, a kao organ sa pasivnim seksualnim ciljem važi erogena sluzokoža creva; za obe težnje postoje objekti, ali oni nisu istovetni. Pored toga deluju i drugi parcijalni nagoni na autoerotični način. U toj fazi dakle već se može dokazati sek-

---

[1]) Uporedi o ostacima te faze kod odraslih neurotičara rad Abrahama, Untersuchungen über die frühesten prägenitale Entwicklungsstufe der Libido (Intern. Zeitschr. f. Psychoanalyse IV, 1916). U jednom kasnijem radu (Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido, 1924) podelio je Abraham ovu oralnu kao i kasniju sadističko-analnu fazu u dve podvrste za koje je karakteristično različito ponašanje prema objektu.

sualna polarnost i tuđi objekt. Još nedostaje organizacija i potčinjenost pod funkciju razmnožavanja.[1])

Ambivalencija Ovaj oblik seksualne organizacije može se održati kroz ceo život i privući trajno u sebe veliki deo seksualne delatnosti. Prevlast sadizma i uloga čmarne zone kao kloake daju ovom obliku izrazito arhaično obeležje. Dalja je karakteristika, da su nagonski parovi suprotnosti skoro na isti način razvijeni, a to se ponašanje označava vrlo zgodnim izrazom a m b i v a l e n c i j a, koji je izraz uveo B l e u l e r.

Pretpostavka pregenitalne organizacije seksualnog života osniva se na analizi neuroza i nezavisno od njihovog poznavanja jedva da se može uvažiti. Možemo očekivati, da će produženi analitički trud pružiti dalja otkrića o sklopu i razvitku normalne seksualne funkcije.

Da bismo upotpunili sliku infantilnog seksualnog života, moramo dodati, da se često ili redovno već u dečijim godinama vrši izbor objekta, što smo uzeli kao karakteristično za razvojnu fazu puberteta, na taj način, da su sve seksualne težnje upravljene na jednu jedinu osobu na kojoj žele postići svoj cilj. To je tada najjače približenje definitivnom obliku seksualnog života koje je moguće u dečije doba posle puberteta. Razlika od poslednjeg je još samo u tome, da je sjedinjenje parcijalnih nagona i njihova potčinjenost pod primat genitalija u detinjstvu nemoguće ili je samo vrlo nepotpuno izvršeno. Stvaranje te vladavine u službi razmnožavanja je dakle poslednja faza koju prolazi seksualna organizacija.[2])

---

[1]) A b r a h a m nas upozorava (u poslednjoj pomenutoj raspravi), da čmar postaje iz p r a - u s t a embrionalnih stanja, što izgleda kao biološki prethodnik psihoseksualnog razvitka.

[2]) Ovo sam izlaganje sam kasnije (1923) izmenio utoliko, što sam posle dveju pregenitalnih organizacija u dečijem razvitku

Izbor objekta u dve etape Možemo kazati da je tipično za izbor objekta, da se on vrši u dve etape, u dva maha. Prva etapa počinje između druge i pete godine, a zaustavlja se ili nazaduje u vreme latentnosti; ona se odlikuje infantilnom prirodom svojih seksualnih ciljeva. Druga počinje sa pubertetom i određuje definitivan oblik seksualnog života.

Činjenica, da se izbor objekta vrši u dve etape, koja se u suštini reducira na dejstvo vremena latentnosti, biće vrlo značajna za poremećaj tog završnog stanja. Rezultati infantilnog izbora objekta ističu se u kasnije vreme; oni ili ostaju zadržani kao takvi ili za vreme puberteta dobiju novu snagu. Zbog razvitka potiskivanja, koji leži između obeju faza, ti su rezultati neupotrebljivi. Njihovi seksualni ciljevi su ublaženi i pretstavljaju sad ono što možemo nazvati strujanje nežnosti seksualnog života. Tek psihoanalitičko ispitivanje može dokazati, da se iza te nežnosti, poštivanja i cenjenja sakrivaju stare, sad neupotrebljive seksualne težnje infantilnih parcijalnih nagona. Izbor objekta za vreme puberteta mora se odreći infantilnih objekata i kao čulno strujanje početi iznova. Nepodudaranje dvaju strujanja ima često za posledicu, da jedan od ideala seksualnog života, naime sjedinjenje svih želja u jednom objektu, ne može da se postigne.

---

uvrstio i treću fazu, koja već zaslužuje ime genitalne faze i pokazuje seksualni objekt i izvesnu meru konvergencije seksualnih težnji na taj objekt, ali se u jednoj bitnoj tačci ipak razlikuje od definitivne organizacije polne zrelosti. Ona poznaje naime samo jednu vrstu genitalija i to muške. Zato sam je nazvao falični (phallus) stepen organizacije (Die infantile Genitalorganisation. Intern. Zeitschr. f. Psychoanalyse, IX, 1923; Gesamtausgabe Bd. V.) Njen biološki prethodnih je, prema Abrahamu, indiferentno, za oba pola jednako genitalno ustrojstvo embriona.

IZVORI INFATILNE SEKSUALNOSTI

U nastojanju da sledimo poreklo seksualnog nagona, našli smo dosad da seksualno uzbuđenje nastaje: a) kao kopiranje jednog zadovoljenja, doživljenog u vezi sa drugim organskim procesima, b) shodnim perifernim nadraženjem erogenih zona, c) kao izraz nekih u svom poreklu nepotpuno razumljivih »nagona«, kao što je nagon gledanja i nagon svireposti. Psihoanalitičko ispitivanje kasnijeg doba koje zahvata u detinjstvo, kao i istovremeno posmatranje deteta, deluju dakle zajedno, da bi nam otkrili još druge redovne izvore seksualnog uzbuđenja. Posmatranje detinjstva ima tu slabu stranu, da obrađuje objekte koji se lako mogu krivo tumačiti, a psihoanaliza je otežana tim, što samo velikim stranputicama može da dođe do svojih objekata i do njihovog rešenja; u saradnji ipak dostižu te metode dovoljan stepen sigurnosti saznanja.

Pri ispitivanju erogenih zona našli smo da ova mesta kože pokazuju samo naročito pojačanje neke vrste nadraživosti, koja je inače u izvesnom stepenu svojstvena celoj površini kože. Nećemo se dakle iznenaditi, kad doznamo da se izvesnoj vrsti opšteg nadraženja kože može pripisati vrlo jasno erogeno dejstvo. Među njima ističemo pre svega toplotne nadražaje; možda se tako priprema i naše razumevanje terapeutskog dejstva toplih kupki.

Mehanički nadražaji

Nadalje ovde moramo dodati stvaranje seksualnog nadraženja ritmičkim mehaničkim potresima celog tela, u kojima moramo da razlikujemo tri vrste nadražajnog dejstva: dejstvo na čulni aparat vestibularnog nerva, dejstvo na kožu i na duboke delove (mišići, zglobovi). Zbog ovde nastalih osećaja zadovoljstva — vredi istaknuti, da možemo duže

upotrebljavati izraze »seksualna nadraženost« i »zadovoljenje« ne razlikujući ih, a to nam nameće dužnost da kasnije potražimo objašnjenje; — to je dakle dokaz za zadovoljstvo izazvano mehaničkim telesnim potresima, zbog kojeg deca toliko vole pasivne igre skopčane sa gibanjem, kao što su ljuljanje i letenje, i uvek traže da se te igre ponavljaju.[1]) Kao što je poznato, ljuljanje se redovno upotrebljava za uspavljivanje nemirne dece. Potresi pri vožnji kolima i kasnije železnicom deluju tako fascinirajući na stariju decu, da barem svi dečaci jednom požele da postanu u životu kondukteri i kočijaši. Događajima na železnici oni obično obraćaju osobito veliki tajanstveni interes, i oni u doba delatnosti mašte (kratko vreme pre puberteta) čine jezgru izrazite seksualne simbolike. Prisila takvog povezivanja vožnje železnicom sa seksualnošću, proizlazi očito iz karaktera zadovoljstva osećaja kretanja. Pridruži li se tome i potiskivanje, koje mnogo od dečijih preimućstava pretvara u suprotnost, onda će te osobe, kad budu u razvitku ili kad budu odrasle, reagirati tako da će im biti zlo pri ljuljanju i njihanju, ili će biti strašno isrcpljene prilikom vožnje železnicom, ili će biti sklone napadima straha pri vožnji, a od ponavljanja mučnog doživljaja štitiće se strahom od železnice.

Tu se priključuje — još nerazumljivo — činjenica, da pri susretu straha i mehaničkog potresa nastaje teška histeriformna traumatična neuroza. Može se u najmanju ruku pretpostaviti, da ti utisci, koji u malom intenzitetu postaju izvor seksualnih uzbuđenja, ako deluju u prevelikoj meri, izazivaju duboko rastrojstvo seksualnog mehanizma ili hemizma.

---

1) Neke se osobe mogu sećati, da su pri ljuljanju osetili udar kretanja vazduha na genitalijama kao prvo seksualno zadovoljstvo.

Mišićna delatnost Poznato je, da je velika mišićna delatnost potreba za dete, iz čijeg zadovoljenja ono crpi osobito zadovoljstvo. Da li ovo zadovoljstvo ima veze sa seksualnošću, da li ono sâmo pretstavlja seksualno zadovoljenje ili može da postane povod za seksualno uzbuđenje, to se sve može podvrći kritičkom prosuđivanju, koje se naravno može još kako protiviti pređašnjoj pretpostavci, da je zadovoljstvo pri osećajima pasivnih pokreta seksualne prirode ili da deluje tako kao seksualno uzbuđenje. Međutim je činjenica, da veliki broj osoba tvrdi da su prve znakove uzbuđenja doživeli na svojim genitalijama pri hrvanju i natezanju sa svojim drugovima, u kojoj situaciji osim opšteg mišićnog naprezanja deluje i neprestani dodir sa kožom protivnika. Sklonost za mišićnu borbu sa određenom osobom, kao u kasnijim godinama za borbu rečima (»ko se voli, zadirkuje se«), spada među dobre predznake izbora objekta upravljenog na tu osobu. U pospešivanju seksualnog uzbuđenja mišićnom delatnošću možemo prepoznati jedan od izvora sadističkog nagona. Za mnoge individue infantilna veza između hrvatnja i seksualnog uzbuđenja određuje kasniji preimućstveni pravac njihovog polnog nagona.[1])

Aktivni procesi Ostali izvori seksualnog uzbuđenja deteta podležu manjoj sumnji. Lako je i istovremenim posmatranjem i kasnijim ispitivanjem ustanoviti, da svi intenzivniji afektivni procesi, čak i sama strašljiva uzbuđenja prelaze na seksualnost, što

---

1) Analiza slučajeva neurotičnog poremećaja hoda i straha od prostora, uklanja svaku sumnju o seksualnoj prirodi zadovoljstva kretanja. Kao što je poznato, moderno se kulturno vaspitanje služi izobilno sa sportom, da bi odvratilo omladinu od seksualne delatnosti; tačnije rečeno, zamenjuje seksualni užitak sa zadovoljstvom kretanja i potiskuje seksualnu delatnost na njenu autoerotičnu komponentu.

uostalom doprinosi razumevanju patogenog dejstva takvih osećajnih gibanja. Kod školskog deteta strah od ispita, napetost pri teškom zadatku, postaju značajni za prodor seksualnih ispoljavanja kao i u odnosu prema školi, ukoliko pri takvim prilikama često nastaje nadražaj koji prisiljava na dodirivanje genitalija, ili nastaje proces sličan poluciji sa svim posledicama koje vode izopačenju. Ponašanje dece u školi, koje zadaje dosta zagonetki učiteljima, zaslužuje uopšte da se dovede u vezu sa proklijalom seksualnošću te dece. Afekti po sebi neprijatni, kao strahovanje, groza, trepet, deluju seksualno uzbudljivo čak i u zrelo doba života kod velikog broja ljudi, i to objašnjava zašto mnoge osobe prosto love priliku takvih senzacija, samo ako izvesne sporedne okolnosti (što pripadaju iluzornom svetu, čitanju, pozorištu) ublažuju ozbiljnost osećaja nezadovoljstva.

Ako bi se moglo pretpostaviti, da i intenzivno bolni osećaji imaju slično erogeno dejstvo, samo ako je bol nekom sporednom okolnošću ublažen ili držan malo udaljeno, onda bi u tom odnosu bio jedan od glavnih korena masohistično-sadističnog nagona čiji mnogostruki sklop tako možemo postepeno da upoznamo.[1])

Intelektualni rad

Najzad je jasno, da koncentracija pažnje na neki intelektualni posao i duhovna napetost uopšte kod svih mladih pa i zrelijih osoba ima za posledicu seksualno uzbuđenje, što je jedini opravdani osnov za inače tako sumnjivo izvođenje nervoznih poremećaja od duhovnog »prenapornog rada«.

Pregledamo li sad ove nepotpune i sve nenabrojene probe i nagoveštenja o izvorima dečijeg seksualnog uzbuđenja, onda se mogu naslutiti ili saznati sledeće opće-

---

1) (Takozvani »erogeni« masohizam).

nitosti: izgleda, da se izdašno brinulo za to, da bi se proces seksualnog uzbuđenja — čija nam je suština tek sad postala upravo zagonetna — otpočeo i stavio u pokret. Za to se brinu pre svega više ili manje direktno svi nadražaji senzibilnih površina — koža i čulni organi, — najneposrednije pak nadražajna dejstva na izvesna mesta nazvana erogenim zonama. Pri tim izvorima seksualnog uzbuđenja merodavan je kvalitet nadraženja, mada nije potpuno ravnodušan ni momenat intenziteta (kod bola). Osim toga u organizmu postoje nastrojenja, koja imaju za posledicu da seksualno uzbuđenje nastaje kao sporedno dejstvo pri dugom nizu unutrašnjih procesa, čim intenzitet tih procesa prelazi izvesnu kvantitativnu granicu. Ono što smo nazvali parcijalnim nagonima seksualnosti izvodi se direktno iz tih unutrašnjih izvora seksualnog uzbuđenja ili se sastavlja iz prinosa tih izvora i erogenih zona. Moguće je da se ništa značajnije ne dešava u organizmu, što ne bi dalo jednu komponentu za uzbuđenje seksualnog nagona.

Izgleda mi sad nemoguće, da učinim ova opšta pravila jasnijim i sigurnijim, a zato su odgovorna dva momenta: prvo, novost celog načina posmatranja, a drugo, okolnost da nam je suština seksualnog uzbuđenja skroz nepoznata. Ipak se ne bih odrekao dveju primedaba, koje obećavaju da će daleko proširiti naš vidik:

Različite seks. konstitucije

a) Kao što smo već ranije videli mogućnost da je mnogostrukost prirođene seksualne konstitucije uslovljena različitim razvitkom erogenih zona, onda to isto možemo pokušati i obzirom na direktne izvore seksualnih uzbuđenja. Možemo pretpostaviti, da ti izvori, istina, daju prilive kod svih individua, ali ne kod svih osoba jednako jako, i da će u izrazitom razvitku pojedinih izvora seksual-

nog uzbuđenja biti dalji prinos za diferenciranje različitih seksualnih konstitucija.[1])

Putevi uzajamnog delovanja

b) Pošto napuštamo slikoviti način izražavanja kojeg smo se do sada držali, ukoliko smo govorili o »izvorima« seksualnog uzbuđenja, možemo doći do mišljenja, da svi putevi, koji vode s drugih funkcija na seksualnost, moraju biti prohodni i u obrnutom pravcu. Ako je na primer obema funkcijama zajednička svojina usne zone razlog tome, da pri hranjenju nastaje seksualno zadovoljstvo, onda isti momenat posreduje u razumevanju poremećaja ishrane, ako su erogene funkcije zajedničke zone poremećene. Ako znamo i to da koncentracija pažnje može izazvati seksualno uzbuđenje, onda možemo lako pretpostaviti, da delovanjem istim putem, samo u obrnutom pravcu, stanje seksualne uzbuđenosti utiče na raspolaganje sa pažnjom. Veliki deo simptomatologije neuroza, koje izvodim iz poremećaja seksualnih procesa, izražava se u poremećajima drugih neseksualnih funkcija, i to dosad neobjašnjeno dejstvo postaje manje zagonetno, čim ono pretstavlja samo pandan onih uticaja pod kojima stoji produkcija seksualnog uzbuđenja.

Međutim isti putevi, kojima seksualni poremećaji prelaze na ostale telesne funkcije, moraju i u zdravlju da služe jednoj drugoj važnoj delatnosti. Njima se vrši privlačenje seksualne pogonske snage drugim neseksualnim ciljevima, dakle sublimiranje seksualnosti. Moramo zaključiti s priznanjem, da o ovim svakako postojećim putevima, koji su verovatno prohodni u oba pravca, još vrlo malo znamo.

---

1) Neizbežan je zaključak iz gornjih izlaganja, da se svakoj individui mora pripisati oralna, analna i mikciona erotika itd. i da konstatacija odgovarajućih duševnih kompleksa ne znači još ni abnormalnost ni neurozu. Razlike koje dele normalnog od abnormalnog mogu biti samo u relativnoj jačini pojedinih komponenata seksualnog nagona i u primeni koju oni uzimaju u toku razvitka.

III.

PREOBRAŽAJI PUBERTETA

Nastupanjem puberteta počinju promene koje treba da pretvore infantilni seksualni život u njegov konačni normalni oblik. Seksualni nagon bio je dosad pretežno autoerotičan, a sada nalazi seksualni objekt. Dosad se ispoljavao u pojedinačnim nagonima i erogenim zonama, koji su jedni od drugih nezavisno tražili izvesno zadovoljenje kao jedini seksualni cilj. Sada se postavlja novi seksualni cilj u čijem postignuću učestvuju svi parcijalni nagoni, dok se erogene zone potčinjavaju primatu genitalne zone.[1]) Pošto novi seksualni cilj upućuje oba pola na vrlo različite funkcije, sada se razilazi seksualni razvitak polova. Razvitak kod muškarca je dosledniji i pristupačniji našem razumevanju, dok kod žene nastupa neka vrsta nazadovanja. Normalnost seksualnog života sada se ispoljava u tačnom poklapanju dveju struja upravljenih na seksualni objekt i seksualni cilj, nežne i čulne struje, od kojih prva obuhvata sve što je preostalo od infantilnog ranog cvetanja seksualnosti. To je kao probijanje tunela s obe strane.

Novi seksualni cilj kod muškarca sastoji se u ispražnjenju polnih produkata; on nije nipošto stran ranijem cilju postignuća zadovoljstva, naprotiv najveća količina zadovoljstva vezana je s tim završnim aktom seksualnog

---

1) Šematski prikaz u tekstu želi da istakne diferencijacije. Koliko se infantilna seksualnost izborom objekta i razvitkom falične (fallus) faze približuje definitivnoj seksualnoj organizaciji vidi o tome str. 75.

procesa. Seksualni se nagon sada stavlja u službu funkcije razmnažanja; on postaje takoreći altruističan. Da bi ova promena uspela, mora se pri njenom toku voditi računa o prvobitnim nastrojenjima i svim osobinama nagonâ.

Kao i u svakoj drugoj prilici kada se u organizmu dešavaju nove veze i sklapanja u komplikovane mehanizme, i tu postoji prilika za bolesne poremećaje izostankom novog poretka. Sve bolesne poremećaje polnog života s pravom možemo smatrati preprekama razvitka.

PRIMAT GENITALNE ZONE I PRETHODNO ZADOVOLJSTVO

Izlaz i krajni cilj opisanog toka razvitka sad su nam jasni. Posredujući prelazi su još u mnogome nejasni; tu će nam ostati više nego jedna zagonetka.

Ono što je najupadljivije kod pubertetskih procesa uzima se za njihovu suštinu: manifestan porast spoljnih genitalija, na kojima se latentna perioda detinjstva izražava sprečavanjem raščenja. Istovremeno je razvitak unutrašnjih genitalija toliko napredovao, da one sada daju polne produkte, odnosno mogu preduzeti stvaranje novog živog bića. Tako se stvorio jedan jako komplikovani aparat koji čeka da se upotrebi.

Taj aparat treba da se stavi u pogon nadražajima i tako možemo opaziti, da ga nadaražaji mogu zahvatiti na tri razna načina: iz vanjskog sveta nadraživanjem nama već poznatih erogenih zona, iz unutrašnjosti organizma, još neispitanim putem, i najzad iz duševnog života koji pretstavlja sklonište spoljnih utisaka i prijemnu stanicu unutrašnjih uzbuđenja. Na sva tri puta izaziva se jedno isto, naime stanje koje se označuje kao »seksualna uzbudljivost«, a koje se manifestuje dvojakim znacima, duševnim i somatičkim. Duševni znak se sastoji u naročitom

osećanju napetosti vrlo ekspanzivnog karaktera; među mnogobrojnim telesnim znacima na prvom mestu stoji niz promena na genitalijama, koje promene imaju nesumnjivi smisao spremnosti i pripreme za seksualni akt. (Erekcija muškog uda, vlaženje vagine.)

Seksualna napetost

Karakteru napetosti seksualne uzbuđeno- bilo koliko teško toliko i značajno za shvasti pridružuje se jedan problem čije bi rešenje tanje seksualnih procesa. I pored svih različitih mišljenja koja o tome vladaju u psihologiji, ja moram ostati kod tvrdnje, da osećaj napetosti mora imati neprijatan karakter. Za mene je presudno, da takav osećaj nosi u sebi težnju za promenom psihičke situacije i deluje prisilno, a to je potpuno strano suštini osećanog zadovoljstva. Računamo li pak napetost seksualne uzbuđenosti među neprijatne osećaje, onda se sukobljavamo sa činjenicom, da se ta napetost nesumnjivo prijatno oseća. Napetosti izazvanoj seksualnim procesima svuda se pridružuje zadovoljstvo; čak i u pripremnim promenama genitalija očita je neka vrsta osećaja zadovoljenja. U kakvoj su vezi neprijatna napetost i taj osećaj zadovoljstva?

Sve što je u vezi sa problemom zadovoljstva i nezadovoljstva dodiruje jedno od najbolnijih mesta današnje psihologije. Pokušaćemo, da iz uslova datog slučaja naučimo ono što je moguće, a da izbegnemo da se približimo problemu u celini.[1]) Pogledajmo najpre na način na koji se erogene zone prilagođavaju novom poretku. Njima pripada važna uloga u nastupanju seksualne uzbuđenosti. Seksualnom objektu možda najudaljenija zona, oko, dolazi u prilikama traženja objekta najčešće u položaj da

---

1) Uporedi pokušaj rešenja tog problema u uvodnim napomenama moga članka »Das ökonomische Problem des Masochismus« 1924 (Intern. Zeitschr. f. PsA., X; Gesamtausgabe Bd. V).

bude nadraženo onim naročitim kvalitetom uzbuđenja čiji povod na seksualnom objektu označavamo kao lepotu. Zato se prednosti seksualnog objekta i zovu »draži«. Ovim je draženjem s jedne strane već skopčano zadovoljstvo, a s druge strane ima za posledicu pojačanje seksualne uzbudljivosti ili izazivanje iste, ako je još nema. Pridolazi li tome još i uzbuđenje neke druge erogene zone, na primer ruke koja pipa, onda je efekt isti: s jedne strane osećaj zadovoljstva, koji se brzo pojačava zadovoljstvom pripremnih promena, a s druge strane dalje pojačanje seksualne napetosti koja uskoro prelazi u jasnu neprijatnost, ako joj se ne dozvoli da izazove dalje zadovoljstvo. Providniji je možda drugi slučaj, kada se dodirom draži erotome još i uzbuđenje neke druge erogene zone, na primer koža ženine sise. Već sam dodir izaziva osećaj zadovoljstva, ali je istovremeno pogodniji ma od čega da budi seksualnu razdraženost, koja traži veće zadovoljstvo. Kako se dešava da osećano zadovoljstvo izaziva potrebu za većim zadovoljstvom, to je baš problem.

Mehanizam prethodnog zadovoljstva

Međutim je uloga koja pripada erogenim zonama jasna. Što važi za jednu, važi za sve. Sve se upotrebljava za to, da prikladnim njihovim nadraživanjem daju izvesnu količinu zadovoljstva, od kojeg opet proizlazi porast napetosti, a ona ima da proizvodi motoričnu energiju potrebnu za dovršenje seksualnog akta. Pretposlednji deo tog akta opet je shodno nadraživanje neke erogene zone, same genitalne zone glans penisa, pomoću najprikladnijeg objekta sluzokože vagine, a zadovoljstvo, koje se dobija pri tom uzbuđenju, sada reflektornim putem pruža motornu energiju koja vrši izlučivanje polnih tvari. To poslednje zadovoljstvo je po svom intenzitetu najjače, od ranijih različito u svom mehanizmu. Ono je izazvano skroz olakša-

njem, ono je potpuno zadovoljenje i s njim se privremeno gasi napetost libida.

Izgleda mi opravdano da prema razlici suštine zadovoljstva nadraženjem erogenih zona i zadovoljstva pri ispražnjenju seksualnih tvari odredim i posebna imena. Prvo se zgodno može označiti kao prethodno zadovoljstvo (Vorlust) nasuprot završnom zadovoljstvu ili užitku zadovoljenja seksualne delatnosti. Prethodno zadovoljstvo je onda ono isto što je već mogao pružiti i infantilni seksualni nagon, premda u manjoj meri; završno zadovoljstvo je novo, dakle verovatno u vezi s onim uslovima koji su nastali tek sa pubertetom. Formula za nove funkcije erogenih zona glasila bi: one se upotrebljavaju zato da bi se sa stanjem pre zadovoljstva, koje je dobiveno kao i u infantilnom životu, omogućilo izazivanje većeg užitka zadovoljenja.

Nedavno sam mogao objasniti drugi primer iz sasvim druge oblasti duševnog zbivanja, gde se takođe može postići veći efekt zadovoljstva pomoću manjeg osećaja zadovoljstva, koje pri tome deluje kao mamac. Tamo se pružila mogućnost da se više približim suštini zadovoljstva.[1])

Opasnosti prethodnog zadovoljstva

Veza stanja pre zadovoljstva sa infantilnim seksualnim životom jasna je zbog patogene uloge koju ono može imati. Iz mehanizma kojim se vrši prethodno zadovoljstvo očito nastaje opasnost za postignuće normalnog seksualnog cilja, a ta opasnost pojavljuje se tada, kad je na nekom mestu pripremnih seksualnih procesa prethodno zadovoljstvo suviše veliko, a njegov udeo u napetosti su-

1) Vidi moju studiju objavljenu 1905 godine »Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten«. (Band IX. der Gesamtausgabe.) Tehnikom šale dobiveno prethodno zadovoljstvo upotrebljava se zato da oslobodi veće zadovoljstvo ukinućem unutrašnjih smetnji.

više malen. Tada otpada pogonska snaga; da bi se produžio seksualni proces, ceo se put skrati, a odnosna pripremna akcija stupa na mesto normalnog seksualnog cilja. Taj štetni slučaj, po iskustvu, uslovljen je time, što je dotična erogena zona ili odgovarajući parcijalni nagon već u infantilnom životu u prevelikoj meri doprineo dobivanju zadovoljstva. Pridolaze li tome momenti koji pomažu fiksiranje, onda lako nastaje prisila za kasniji život koja se protivi uvrštenju takvog prethodnog zadovoljstva u novu povezanost. U stvari takav je mehanizam mnogih perverzija koje pretstavljaju zadržavanje kod pripremnih aktova seksualnog procesa.

Neuspeh funkcije seksualnog mehanizma krivicom prethodnog zadovoljstva izbegne se najlakše, ako je za primat genitalne zone već u infantilnom životu stvoren preduslov. Izgleda da su učinjene pripreme zaista u drugoj polovici detinjstva (od osme godine do puberteta). Genitalne zone se već u tim godinama vladaju na sličan način kao za vreme zrelosti, one postaju sedištem senzacija nadražaja i pripremnih promena, ako se oseća ma kakav užitak zadovoljenjem drugih erogenih zona, mada taj efekt ostaje besciljan, to jest ništa ne doprinosi produženju seksuanlog procesa. Već u dečijim godinama, dakle, nastaje pored zadovoljenja izvesna količina seksualne napetosti, premda manje konstantna i manje izdašna, i sad možemo razumeti zašto smo pri izlaganju o izvorima seksualnosti mogli s pravom reći, da dotični proces deluje isto toliko zadovoljavajući koliko i nadražujući. Opažamo da smo na putu saznanju najpre pretstavljali, da su razlike između infantilnog i zrelog seksualnog života preterano velike, a sada to korigiramo. Ne samo otstupanja od normalnog seksualnog života, već i njegov normalan oblik određuje se infantilnim ispoljavanjima seksualnosti.

Ostaje nam potpuno nerazjašnjeno otkud potiče seksualna napetost, koja nastaje pri zadovoljenju erogenih zona istovremeno sa zadovoljstvom, i kakva je suština te napetosti.[1]) Najbliža pretpostavka, da ova napetost proizlazi nekako iz samog zadovoljstva, ne samo što je neverovatna, nego je i ništavna, pošto najveće zadovoljstvo, koje je skopčano sa ispražnjenjem polnih produkata, ne izaziva napetost nego uništava svaku napetost. Zadovoljstvo i seksualna napetost mogu biti povezani samo na indirektan način.

Uloga seks. tvari

Osim činjenice, da u normalnim slučajevima samo ispražnjenje seksualnih tvari dokrajči seksualno uzbuđenje, imamo i drugih razloga da seksualnu napetost dovedemo u vezu sa seksualnim produktima. Pri suzdržljivom životu polni se aparat obično oslobađa seksualnih tvari u promenljivim, ali ne neredovnim periodima, noću osećajem zadovoljstva i za vreme halucinacije seksualnog akta u snu; a za taj proces, noćnu poluciju, teško možemo otkloniti shvatanje da je seksualna napetost — koja kratkim halucinatornim putem može da zameni akt — funkcija nagomilavanja semena u rezervoar za polne produkte. U istom smislu govore iskustva o iscrpljivosti seksualnog mehanizma. Pri ispražnjenoj zalihi semena ne samo da je nemoguće vršenje seksualnog akta, već izneveri i nadražljivost erogenih zona, čije prikladno nadraživanje tada ne izaziva

---

[1]) Vrlo je poučno, da nemački jezik u upotrebi reči »Lust« vodi računa o ulozi pripremnih seksualnih uzbuđenja, pomenutoj u tekstu, koja ima udeo u zadovoljenju i istodobno pomaže seksualnu napetost. »Lust« ima dvostruki smisao i označava osećaj seksualne napetosti (Ich habe Lust = hteo bih, osećam želju) kao što i osećaj zadovoljenja.

zadovoljstvo. Pri tome doznajemo, da se izvesna mera seksualne napetosti iziskuje čak i za nadražljivost erogenih zona.

Tako bismo bili prisiljeni na pretpostavku koja je, ako se ne varam, dosta raširena, da nagomilavanje seksualnih tvari stvara i podržava seksualnu napetost, ukoliko pritisak tih produkata na zidove njihovog rezervoara deluje kao nadražaj na neki kičmeni centar čije stanje opažaju viši centri, i tako nastaje u svesti poznati osećaj napetosti. Ako nadraženje erogenih zona pojačava seksualnu napetost, to bi se moglo desiti samo tada, kad su erogene zone u izgrađenoj anatomskoj vezi s tim centrima i kad u njoj povećavaju tonus razdraženosti, naime kad pri dovoljnoj seksualnoj napetosti stave u pokret seksualni akt, a pri nedovoljnoj potstiču produkciju polnih tvari.

Slabost te nauke, koju nalazimo na primer u prikazivanju seksualnih procesa kod Krafft-Ebinga, jest u tome što je stvorena samo za polnu delatnost zreloga muškarca, a malo uzima u obzir tri okolnosti čije bi objašnjenje takođe morala dati. To su okolnosti kod deteta, kod žene i kastriranog muškarca. U sva tri slučaja ne može biti govora o nagomilavanju polnih produkata u istom smislu kao kod muškarca, a to otežava potpunu primenu šeme; ali bez daljeg se može dopustiti, da bi se mogao naći izlaz koji bi omogućio uvrštenje i tih slučajeva. Svakako vredi opomena, da se faktoru nagomilavanja polnih produkata ne natovare funkcije za koje on izgleda da je nesposoban.

Ocena unutrašnjih polnih delova

Da seksualno uzbuđenje može u znatnom stepenu biti nezavisno od produkcije polnih tvari, to izgleda potvrđuju zapažanja na kastriranim muškarcima, kod kojih po katkad operacija ne ide na štetu libida, premda je protivno po-

našanje pravilo, motivirano operacijom. Osim toga odavno je poznato, da bolesti, koje su uništile produkciju muških oplodnih ćelija, ne oštećuju ni libido ni potenciju sada sterilne individue. Onda nimalo nije čudnovato, kako C. Rieger izvodi, da gubitak muških oplodnih žlezda u zrelije doba može ostati bez daljeg uticaja na duševno vladanje individue. Izvršena kastracija u nežno doba pre puberteta približuje se u svom dejstvu cilju uništavanja polnih karakteristika, ali pri tome osim njihovog gubitka možda dolazi u obzir prepreka u razvitku drugih faktora u vezi sa gubitkom polnih žlezda.

Hemijska teorija

Pokusi na životinjama sa otstranjenjem oplodnih žlezda (semnika i jajnika) i shodno variranim nakalemljenjem novih takvih organa od kičmenjaka (vidi citirano delo Lipschütza, strana 13) osvetlili su delimično poreklo seksualnog uzbuđenja i pri tome još više potisnuli značaj eventualnog nagomilavanja ćelijskih polnih produkata. Eksperimentom je uspelo (E. Steinach) pretvoriti mužjaka u ženku, i obrnuto ženku u mužjaka, pri čemu se psihoseksualno ponašanje životinje promenilo prema somatičkim polnim karakteristikama i istovremeno s njima. Taj uticaj koji određuje pol ne dolazi od onog dela polne žlezde koji proizvodi specifične polne ćelije (spermatozoide i jaja), već od intersticijalnog tkiva te žlezde, koji deo autori stoga označuju kao »pubertetsku žlezdu«. Lako je moguće da će dalja istraživanja dokazati, da su pubertetne žlezde normalno dvopolne, a tim bi učenje o bioseksualnosti viših životinja dobilo anatomsku podlogu, a već je i sada verovatno, da ova žlezda nije jedini organ koji ima udela u produkciji seksualnog uzbuđenja i polnih karakteristika. Taj novi biološki nalaz svakako se priključuje onom što smo već ranije saznali o

ulozi štitne žlezde za seksualnost. Možemo dakle verovati, da se u intersticijalnom delu polnih žlezda stvaraju naročite hemijske materije, koje ulazeći u krvotok izazivaju punjenje izvesnih delova centralnog nervnog sistema sa seksualnom napetošću, kao što nam je već poznato takvo pretvaranje nekog toksičnog nadražaja u specijalni organski nadražaj kad se u telo uvedu njemu tuđe otrovne materije. Kako nastaje seksualno uzbuđenje nadraživanjem erogenih zona nakon prethodnog punjenja centralnih aparata i kakvi se zapleti čisto toksičnih i fizioloških nadražajnih dejstava stvaraju pri tim seksualnim procesima, raspravljati o tome, makar i hipotetički, ne može biti savremen zadatak. U tome shvatanju bitno nam je da se čvrsto držimo pretpostavke o specijalnim materijama, nastalim iz seksualne izmene materije. Jer to na izgled svojevoljno shvatanje podupire jedno vrlo značajno saznanje, koje se malo uzima u obzir. Neuroze koje se mogu svesti samo na poremećaje seksualnog života, pokazuju vrlo veliku kliničku sličnost sa fenomenima intoksikacije i apstinencije, koji nastaju habitualnim uzimanjem otrova koji proizvodi zadovoljstvo (alkaloidi).

TEORIJA LIBIDA

S tim nagađanjima o hemijskoj podlozi seksualnog uzbuđenja dobro se slažu pomoćne pretstave koje smo stvorili za savlađivanje psihičkih ispoljavanja seksualnog života. Ustanovili smo pojam l i b i d a kao kvantitativno promenljive sile, kojom bi se dala meriti zbivanja i promene na području seksualnog uzbuđenja. Ovaj libido razlikujemo od one energije koja je opšta osnova duševnih procesa, obzirom na njegovo naročito poreklo, a time mu dajemo i kvalitativan karakter. Razlikovanjem libidinozne i druge psihičke energije izražavamo pretpostavku, da se seksualna zbivanja organizma svojim naročitim he-

mizmom razlikuju od procesa ishrane. Analiza perverzija i psihoneuroza dovela nas je do saznanja, da to seksualno uzbuđenje ne zavisi samo od takozvanih polnih delova, već i od drugih organa tela. Tako imamo pretstavu jednog kvantuma libida, čije psihičko zastupanje nazivamo J a - l i b i d o i čija nam produkcija, povećanje ili smanjenje, podela i pomeranje mora pružiti mogućnosti objašnjenja posmatranih psihoseksualnih fenomena.

Taj Ja-libido biva vrlo lako pristupačan analitičkom studiju samo ako je našao psihičku primenu za zauzimanje seksualnog objekta, dakle kada iz njega postane o b j e k t - l i b i d o. Onda vidimo da se on koncentriše na objekte, da se na njih fiksira ili ih napušta, prelazi na druge objekte i sa tih položaja upravlja seksualnom delatnošću idividue, koja vodi do zadovoljenja, to jest do parcijalnog i privremenog gašenja libida. Psihoanaliza takozvanih neuroza prenosa (histerija i prisilna neuroza) dozvoljava nam pritom sigurnu orijentaciju.

O sudbini objekt-libida možemo još saznati da se on povlači sa objekta, drži se kolebljivo u specijalnom stanju napetosti i najzad se vraća u Ja, tako da iz njega opet postane Ja-libido. Ja-libido nazivamo nasuprot objekt-ilibidu još i n a r c i s t i č k i m libidom. Iz psihoanalize gledamo kao preko neke granice, preko koje nam nije dopušteno preći, u vrevu narcističkog libida i stvaramo sebi pretstavu o odnosu tih dvaju libida.[1]) Narcistički ili Ja-libido izgleda nam kao veliki rezervoar iz kojeg osvajanja objekta odašilju i u koji se opet povlače; to je narcističko libidinozno vladanje Ja-a kao prvobitno stanje, realizovano u najranijem detinjstvu, koje je ka-

---

[1]) To ograničenje nema više svoju raniju važnost od kada su i druge neuroze a ne samo »neuroze prenosa« postale u većoj meri pristupačne psihoanalizi.

snijim ispoljavanjima libida samo prikriveno, ali je u stvari iza njega ostalo isto.

Zadatak teorije libida o neurotičnim i psihotičnim poremećenjima bio bi, da sve opažene fenomene i otkrivene procese izrazi terminima ekonomije libida. Lako je pogoditi da će pri tome sudbina Ja-libida imati najveći značaj, naročito tamo gde se radi o objašnjenju dubljih psihotičnih poremećaja. Teškoća je u tome, da nam sretstvo naših istraživanja, psihoanaliza, zasada daje sigurno obaveštenje samo o promenama objekt-libida,[1]) dok se Ja-libido ne može bez daljega odvajati od drugih energija koje deluju unutar Ja.[2]) Produženje teorije libida moguće je stoga zasada samo putem spekulacije. Ipak se onaj ko po uzoru C. G. Junga osporava sam pojam libida, ukoliko ga identifikuje sa psihičkom pogonskom snagom uopšte, odriče svakog dobitka iz dosadašnjeg psihoanalitičkog posmatranja.

Odvajanje seksualnih nagonskih poriva od drugih, i time i ograničenje libida na prve, nalazi jakog oslonca u pre izloženoj pretpostavci o naročitom hemizmu seksualne funkcije.

DIFERENCIRANJE MUŠKARCA I ŽENE

Poznato je da se oštro odvajanje muškog i ženskog karaktera vrši tek u pubertetu; to je suprotnost koja tada utiče više nego išta na strukturu čovekovog života. Muško i žensko ustrojstvo svakako se već u dečije doba jasno razlikuju; razvitak seksualnih smetnji (stid, gađenje, sažaljenje itd.) ranije se pojavljuju kod devojčice, i

---

1) Vidi gornju napomenu.

2) Vidi »Zur Einführung des Narzissmus«, Jahrbuch der Psychoanalyse VI, 1913. (Bd. VI der Gesamtausgabe.) — Termin »narcizam« stvorio je H. Ellis, a ne Naecke, kao što je tamo pogrešno navedeno.

sa manjim otporom nego kod dečaka; sklonost seksualnom potiskivanju izgleda uopšte veća; kada se javljaju parcijalni nagoni seksualnosti, ispoljavaju se u pasivnom obliku. Autoerotična delatnost erogenih zona ista je pak kod oba pola i radi te istovetnosti za vreme detinjstva onemogućeno je razlikovanje pola koje nastaje posle puberteta. Obzirom na autoerotična i masturbatorska ispoljavanja moglo bi se reći da seksualnost malih devojčica ima skroz muški karakter. Svakako, ako bi se moglo dati pojmovima »muško i žensko« određeniji sadržaj, onda bismo mogli zastupati tvrdnju, da je libido redovno i pravilno muške prirode, pojavi li se on i kod muškarca i kod žene i bez obzira na njegov objekt, makar je taj objekt muškarac ili žena.[1])

Od kada sam se upoznao sa gledištem biseksualnosti,

---

1) Neizostavno mora se objasniti, da pojmovi »muško i žensko«, čiji sadržaj izgleda tako nedvosmislen običnom mišljenju, u nauci spadaju među najzapletenije i mogu se podeliti u najmanju ruku u tri pravca. Muško i žensko upotrebljava se čas u smislu aktivnosti i pasivnosti, čas u biološkom, a čas i u socijološkom smislu. Prvo od ta tri značenja najbitnije je i najviše primenljivo u psihoanalizi. Njemu odgovara, ako se libido gore u tekstu označi kao muško, jer je nagon uvek aktivan, pa i kad sebi postavi pasivan cilj. Drugo biološko značenje muškog i ženskog dozvoljava najraniju određenost. Za muško i žensko karakteristični su prisustvo semene odnosno jajne ćelije i funkcije koje iz njih proizlaze. Aktivnost i njene sporedne odlike, jača razvijenost mišića, agresija, veći intenzitet libida, stopljene su po pravilu s biološkom muškošću, ali nisu uvek vezane, jer ima životinjskih vrsta kod kojih te osobine više pripadaju ženki. Treće sociološko značenje dobiva svoj sadržaj posmatranjem stvarno postojećih muških i ženskih individua. Iz toga proizlazi za čoveka, da se ni u psihološkom ni u biološkom smislu ne nalazi čista muškost niti čista ženskost. Svaka pojedina osoba pokazuje mešavinu svojih bioloških polnih karakteristika sa biološkim crtama drugog pola i sjedinjenje aktivnosti i pasivnosti, ukoliko te psihološke karakteristične crte zavise od bioloških i ukoliko su nezavisne od njih.

držim da je ovaj momenat merodavan i mislim da će se teško doći do razumevanja stvarno posmatranih seksualnih ispoljavanja muškarca i žene, ako se ne vodi računa o biseksualnosti.

Vodeće zone kod muškarca i žene

Bez obzira na sve to, mogu još dodati sledeće: vodeća erogena zona je i kod ženskog deteta smeštena u klitorisu, dakle homologna je glaviću kod muške genitalne zone. Sve što sam mogao saznati o masturbaciji kod malih devojčica odnosilo se je na klitoris, a ne na one delove spoljnih genitalija koji su značajni za kasniju polnu funkciju. I sam sumnjam, da bi žensko dete pod uticajem zavođenja dospelo do nečeg drugog osim masturbacije klitorisa, možda čak ni izuzetno. Spontano ispražnjenje seksualne razdraženosti, koje je baš kod malih devojčica tako često, ispoljava se u trzajima klitorisa, a česte njegove erekcije omogućuju devojčici da tačno prosuđuje o seksualnim ispoljavanjima drugog pola i bez uputstava, na taj način što jednostavno prenosi osećaje svog seksualnog procesa na dečaka.

Ako hoćemo da razumemo kako iz male devojčice postaje žena, onda moramo slediti dalji tok razdražljivosti klitorisa. Pubertet, koji dečku donosi tako veliki zamah libida, očituje se kod devojčice u novom talasu potiskivanja, koji se baš odnosi na seksualnost klitorisa. To potiskivanje odnosi sa sobom baš jedan deo muškog seksualnog života. Pri tom pubertetskom potiskivanju stvoreno pojačanje seksualnih smetnji žene nadražuje tada libido muškarca i prisiljava ga na pojačanje njegovih funkcija: sa visinom libida pojačava se i seksualno precenjivanje, koje se u punoj meri nalazi samo kod žene koja se usteže i odriče svoje seksualnosti. Klitoris ima tada takvu ulogu, ako se on sam uzbudi pri najzad dopuštenom seksualnom

aktu, da to uzbuđenje prenese na susedne ženske delove, isto kao što komadić luča može da se upotrebi za upaljivanje tvrdog drveta. Često se zahteva izvesno vreme dok se ovaj prenos izvrši, a za to je vreme mlada žena anestezirana. Ova anestezija može postati trajna, ako se zona klitorisa opire da preda svoju razdražljivost, a to je pripremljeno njenom velikom delatnošću u dečijem životu. Poznato je, da je anestezija žene često prividna, lokalna. One su anestezirane na ulazu vagine, ali nipošto nenadražljive na klitorisu ili čak na drugim zonama. Tim erogenim uzrocima anestezije pridružuju se tada i psihički uzroci isto tako uslovljeni potiskivanjem.

Uspe li prenošenje erogene nadražljivosti od klitorisa na ulaz vagine, onda je žena promenila svoju zonu koja treba da ima vodeću ulogu u kasnijoj seksualnoj delatnosti, dok je međutim muškarac svoju zadržao od detinjstva. Ova izmena vodeće erogene zone, kao i pubertetsko potiskivanje, koje kao da otstranjuje infantilnu muškost, jesu glavni uzroci ženine sklonosti neurozi, osobito histeriji. Ti uzroci su dakle najuže povezani sa suštinom ženskosti.

NALAŽENJE OBJEKTA

Dok se pubertetskim procesima učvršćuje primat genitalnih zona i erekcija muškog uda upućuje neumoljivo na novi seksualni cilj, na prodiranje u neku udubinu na telu koja nadražuje genitalnu zonu, dotle se sa psihičke strane izvršuje pronalaženje objekta, za što su već od najranijeg detinjstva vršene predradnje. Dok je najranije seksualno zadovoljenje bilo još vezano uz hranjenje, seksualni je nagon imao svoj seksualni objekt izvan sopstvenog tela u majčinim dojkama. On je tek kasnije izgubio taj objekt možda baš u ono doba, kad je dete došlo u mogućnost da stvori pretstavu čitave osobe, kojoj pri-

pada organ koji mu je pružao zadovoljenje. Tada polni nagon redovno postaje autoerotičan i tek pošto je savladano latentno doba uspostavlja se opet prvobitni odnos. Nije bezrazložno što je sisanje deteta na majčinoj dojci postalo uzorna slika svakog ljubavnog odnosa. Nalaženje objekta je zapravo njegovo ponovno pronalaženje.[1])

Seksualni objekt u vreme dojenja

Međutim i posle odvajanja seksualne delatnosti od hranjenja preostaje jedan važan deo tog prvog i najvažnijeg seksualnog odnosa, deo koji priprema izbor objekta, koji dakle pomaže da se opet uspostavi izgubljena sreća. Kroz celo latentno doba dete uči da l j u b i druge osobe koje ga pomažu u njegovoj neumešnosti i zadovoljavaju njegove potrebe, i to potpuno po uzoru svog odnosa prema dojilji i kao nastavak tog odnosa. Možda će se neko buniti, što se nežni osećaji i poštovanje deteta prema svojim vaspitačima identificiraju sa polnom ljubavi, ali ja držim da će tačnije psihološko ispitivanje nesumnjivo moći da ustanovi taj identitet. Saobraćaj sa osobom koja ga neguje pretstavlja za dete stalni neiscrpni izvor seksualnog nadraženja i zadovoljenja erogenih zona, osobito kad ta osoba — a majka redovno — obdaruje dete sa osećajima koji potiču iz njezinog seksualnog života, miluje ga, ljubi i ljulja, i uzima ga očito kao zamenu za pravi seksualni objekt.[2]) Majka bi se verovatno zaprepastila, kad bi joj

---

[1]) Psihoanaliza nas uči, da postoje dva puta za pronalaženje objekta. Prvo je pronalaženje ono o kom se govori u tekstu, koje se vrši oslanjajući se na uzore rane infantilnosti, a drugo je n a r c i s t i č k o, koje traži svoje sopstveno Ja i nalazi ga u drugom. To poslednje ima osobito veliko značenje za patološka ispoljavanja, ali ne spada u delokrug ovog raspravljnja.

[2]) Onaj kome ovo shvatanje izgleda »bestidno«, taj neka čita obradu odnosa između majke i deteta kod H a v e l o c k E l l i s a (Das Geschlechtsgefühl, str. 16), koja ima skoro isti smisao.

se objasnilo, da ona sa svim svojim nežnostima budi seksualni nagon svog deteta i pripravlja njegov kasniji intenzitet. Ona smatra da je njezin postupak aseksualna »čista« ljubav, zato što ona, eto, brižljivo izbegava da genitalije deteta ne nadražuje više nego što je potrebno pri negovanju tela. Međutim se polni nagon ne budi samo nadraživanjem genitalne zone, kao što to mi već znamo; ono što mi nazivamo nežnošću jednog će dana neizostavno pokazati svoje dejstvo i na genitalnoj zoni. Kad bi majka nešto više razumela o velikom značenju nagona za celokupni duševni život, za sve etičke i psihičke funkcije, mogla bi uštediti sve prekore koje bi sama sebi stavljala nakon objašnjenja. Ona izvršuje samo svoju zadaću, kad uči dete da ljubi; ono svakako treba da postane valjan čovek sa energičnom seksualnom potrebom i da u svom životu učini sve ono na što čoveka sili nagon. Kad prevelika roditeljska nežnost ubrzava seksualno sazrevanje, svakako će biti štetna i zato, što to dete čini »razmaženim« i nesposobnim da se u kasnijem životu povremeno odreče ljubavi ili da se zadovolji s njom u manjoj meri. Jedan od najboljih znakova kasnije nervoze jest, ako se dete pokazuje nezasito u svojoj želji za roditeljskom nežnošću, a neumerenoj nežnosti, opet, većinom naginju baš neuropatični roditelji i svojim milovanjima najviše bude dispoziciju deteta za neurotična oboljenja. Iz ovog se primera uostalom vidi da za neurotične roditelje postoji neposredniji put da svoje poremećaje prenesu na decu, nego što je put nasleđa.

Infantilni strah

I sama se deca od ranih godina tako vladaju kao da njihova privrženost prema vaspitačima već po prirodi pripada seksualnoj ljubavi. Strah je dece prvobitno samo izraz za to, da bi mogla izgubiti ljubljene osobe; radi toga ona svakom

strancu pristupaju sa strahom; ona se plaše mraka, jer u njemu ne vide ljubljenih osoba, a mogu se umiriti ako ih u mraku drže za ruku. Precenjuje se dejstvo svih strašenja deteta i strašnih priča dadilja, kad se okrivljuju da one prave decu plašljivom. Samo na onu decu koja naginju strašljivosti deluju takve priče, koje na drugu decu nikako ne deluju; a strašljivosti naginju samo ona deca kod kojih je seksualni nagon prevelik, ili je prerano razvijen, ili radi razmaženosti ima prevelike zahteve. Tu se dete ponaša kao odrasli, ukoliko ono svoj libido pretvara u strah, zato što ga ne može zadovoljiti, a odrasli, kad postane radi nezadovoljenog libida neurotičan, ponaša se u svom strahu kao dete, počinje se plašiti, zato što je sam, to jest bez neke osobe u čiju ljubav on nije siguran, a taj svoj strah hoće da ućutka najdetinjskijim sretstvima.[1])

Ako nežnost roditelja prema detetu srećno izbegne tome, da njegov seksualni nagon pre vremena, to jest pre nego što postoje telesni uslovi puberteta, probudi u tako jakoj meri, da duševno uzbuđenje prodre očevidno u genitalni sistem, tada ona izvršuje svoju zadaću, da u do-

---

[1]) Objašnjenje porekla dečijeg straha zahvaljujem jednom trogodišnjem detetu kojeg sam jednom čuo kako viče iz mračne sobe: »Teto, razgovaraj sa mnom; ja se plašim, jer je tako mračno.« Tetka mu vikne: »Šta imaš od toga? Pa svakako me ne vidiš.« »Ne mari« odgovori dete »kad neko govori, svetlo je.« — Ono se dakle nije plašilo mraka, već se je plašilo zato što je bilo bez ljubljene osobe, i moglo je obećati da će se umiriti, čim dobije dokaz o njenom prisustvu. — Da neurotični strah nastaje iz libida, da pretstavlja njegov produkt, da se prema njemu odnosi otprilike kao ocat prema vinu, to je jedan od najznačajnijih rezultata psihoanalitičkog ispitivanja. Dalju diskusiju o tom problemu vidi u mojoj knjizi: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, 1917 (na našem jeziku: Uvod u psihoanalizu, izd. »Kosmosa«, 1933), gde takođe nije dato definitivno objašnjenje.

ba zrelosti vodi to dete pri izboru seksualnog objekta. Svakako će dete za svoj seksualni objekt najčešće izabrati one osobe koje ljubi od svog detinjstva sa jednim takoreći prigušenim libidom.[1]) Međutim sa odgodom seksualnog sazrevanja dobilo se je vremena, da se uz druge seksualne smetnje podignu ograde incesta, naime da se prime oni moralni propisi, koji ljubljene osobe iz detinjstva kao krvne srodnike izričito isključuju iz izbora objekta. Poštivanje ove ograde pre svega je kulturni zahtev društva, koje mora da se brani od toga da porodica apsorbira interese koji su njemu potrebni za uspostavljanje više socijalne celine, pa zbog toga svim sretstvima radi na tom, da kod svakog pojedinca, specijalno kod mladića, oslabi povezanost sa porodicom koja je u detinjstvu jedina merodavna.[2])

Izbor se objekta pak vrši najpre u pretstavi, i polni život mladeži koja tek sazreva nema skoro nikakvog drugog mesta nego u fantazijama, to jest u pretstavama koje nisu određene za izvršenje.[3]) U tim se fanta-

---

1) Uporedi ono što je rečeno o izboru objekta kod deteta na strani 76: »strujanje nežnosti«.

2) Ograda incesta verovatno pripada istorijskim tekovinama čovečanstva i kod mnogih individua je već fiksirana organskim nasleđem kao i drugi moralni tabu. (Uporedi moje delo: Totem und Tabu 1913, Bd. X). Psihoanalitičko ispitivanje ipak pokazuje kako se pojedinac u doba razvitka još intenzivno bori sa iskušenjem incesta i kako često on u fantazijama, pa čak i u stvarnosti, podleže tom iskušenju.

3) Fantazije pubertetskog doba priključuju se infantilnom seksualnom istraživanju koje je napušteno u detinjstvu, a svakako jedan deo dopire unazad i do latentnog doba. One mogu biti posve ili velikim delom nesvesno zadržane, i zato se često ne mogu tačno vremenski odrediti. One imaju veliko značenje za postanak različitih simptoma, time što one upravo i pretstavljaju njihov pretstepen, dakle što one stvaraju oblike u kojima potisnute komponente

zijama kod svih ljudi ponovno pojavljuju infantilne sklonosti, pojačane samo somatičkim naglaskom, a među njima u pravilnoj učestanosti i na prvom mestu, većinom već diferencirana polnom privlačnošću, seksualna sklonost deteta prema roditeljima, sina prema majci i kćerke prema ocu.[1]) Istovremeno sa svladavanjem i odbaci-

---

libida nalaze svoje zadovoljenje. One su i osnova noćnih fantazija, koje kao sni postaju svesne. Sni su često samo ponovno doživljavanje tih fantazija, pod uplivom i oslanjajući se na neki dnevni nadražaj (»ostaci dana« — »Tagesreste«), koji je preostao iz budnog života. — Od seksualnih fantazija pubertetskog doba ističu se neke koje se odlikuju najopštijim zbivanjem i najvećom nezavisnošću od doživljaja pojedinca. Tako fantazije koje nastaju iz prisluškivanja polnog snošaja roditelja, iz ranog zavađanja od ljubljenih osoba, iz pretnje kastracijom, fantazije majčine utrobe koje imaju za sadržinu boravak pa čak i doživljaje u majčinoj utrobi, i takozvani »porodični roman« u kojem onaj koji odraste reagira na razliku svog stava prema roditeljima sada i u detinjstvu. Bliske veze tih fantazija sa mitosom pokazao je za poslednji primer O. Rank u svom delu »Der Mythus von der Geburt des Helden« 1909.

S pravom se kaže da je Edip-kompleks osnovni kompleks neuroze, da je on bitni deo u sadržini neuroze. On je vrhunac infantilne seksualnosti, koja svojim dejstvom presudno utiče na seksualnost odraslog čoveka. Svaki čovek ima zadatak da savlada Edip-kompleks, a ko u tom ne uspe podleže neurozi. Napredak psihoanalitičkog rada označavao je sve jače značenje Edipkompleksa; priznanje tog kompleksa postalo je lozinka koja pristaše psihoanalize odvaja od njenih protivnika.

Rank je u jednom drugom delu (Das Trauma der Geburt, 1924) vezu sa majkom pretstavio kao posledicu embrijonalnog pradoba i tako izneo biološke osnove Edip-kompleksa. Ogradu incesta on izvodi iz traumatičkog utiska kojeg stvara strah pri rađanju, a to se sasvim razlikuje od onog što smo gore izneli.

[1]) Uporedi izvode o neminovnoj sudbini u bajci o Edipu (»Traumdeutung«, 4. Auflage, s. 198, Bd. III u. IV der Gesamtausgabe).

vanjem tih jasnih incestuoznih fantazija vrši se jedan vrlo značajan, ali i vrlo bolan, psihički posao pubertetskog doba, oslobođenje od roditeljskog autoriteta, čime se stvara suprotnost nove generacije prema staroj, što je tako važno za kulturni napredak. Na svakoj stanici razvitka, kojeg moraju individue da prođu, zaostaje neki deo tog autoriteta, i tako ima osoba koje ne mogu nikada da savladaju autoritet roditelja, i nikad se njihove nežnosti ne mogu da reše ili se rešavaju vrlo nepotpuno. Većinom devojke ostaju, na radost roditelja, pri potpunoj dečijoj ljubavi dugo vremena iza puberteta i vrlo je poučno kad se vidi, da devojke kasnije u braku ne mogu svojim muževima pružiti potrebnu ljubav. One postaju hladne bračne žene i ostaju seksualno anestezirane. Iz tog možemo da naučimo, da na izgled neseksualna ljubav prema roditeljima i polna ljubav imaju isti izvor, to jest da prva odgovara samo infantilnom fiksiranju libida.

Što se više približujemo dubljim poremećajima psihoseksualnog razvitka, to se jasnije ističe značenje incestuoznog izvora objekta. Usled seksualnog odbijanja, psihoseksualna delatnost za pronalaženje objekta ili njezin veliki deo ostaje kod psihoneurotičara u potsvesnom. Devojke sa prevelikom potrebom za nežnošću i sa isto takvim zgražanjem nad realnim zahtevima seksualnog života dolaze u neodoljivo iskušenje, da s jedne strane ostvare u životu ideal seksualne ljubavi, a s druge strane da skriju svoj libido ispod neke nežnosti koju mogu da ispolje bez sopstvenog prekora, na taj način što u životu ostaju pri infantilnoj, u pubertetu osveženoj, sklonosti prema roditeljima ili prema braći i sestrama. Psihoanaliza može vrlo lako dokazati za te osobe, da su one u svoje krvne srodnike z a l j u b l j e n e, u običnom smislu te reči, i to tako što pomoću simptoma i drugih

ispoljavanja bolesti otkriva nesvesne misli i prevodi ih u svesne. I tamo gde je iza nekog nesrećnog ljubavnog doživljaja oboleo onaj koji je pre bio zdrav, možemo sa sigurnošću pronaći da je mehanizam tog oboljenja obraćanje libida na osobe kojima infantilnost daje prvenstvo.

Posledice infantilnog izbora objekta

I onaj koji srećno izbegne incestuoznom fiksiranju libida, ne može se potpuno otkinuti njegovom uticaju. Kada se mladi čovek, kao što se često događa, prvi put ozbiljno zaljubi u zrelu ženu, a devojka u starijeg muškarca sa autoritetom, što im oživljava sliku majke i oca, to je onda jasan odraz te razvojne faze.[1]) Uopšte izbor objekta se i vrši naslanjajući se na te uzore. Muškarac pre svega traži ženu koja ga potseća na sliku majke kakvu on o njoj ima od najranijeg detinjstva; potpuno se s tim slaže, kada se majka, koja je još u životu, buni protiv tog obnavljanja i predusreće ga neprijateljski. Pri takvoj važnosti dečijih odnosa prema roditeljima za kasniji izbor seksualnog objekta lako je razumeti, da svaki poremećaj tih odnosa u detinjstvu prouzrokuje najteže posledice u zrelom seksualnom životu; i ljubomora ljubavnikâ ima uvek infantilni izvor ili bar infantilno pojačanje. Svađe među samim roditeljima, njihov nesrećni brak, stvaraju najteže predispozicije za poremećeni seksualni razvitak ili neurotično oboljenje dece.

Svakako je intantilna sklonost prema roditeljima najvažniji trag, koji, osvežen u pubertetu, pokazuje put za izbor objekta; ali to nije jedini trag. Druga svojstva istog porekla dopuštaju da muškarac razvije, oslanjaju-

---

1) Vidi moj članak »Über einen besonderen Typus der Objektwahl bei Manne«, 1910 (Bd. V der Gesamtausgabe).

ći se još uvek na svoje detinjstvo, više s e k s u a l n i h n i z o v a, a ne samo jedan, da izgradi sasvim različite uslove za izbor objekta.[1])

Sprečavanje inverzije

Jedna zadaća pri izboru objekta jest ta, da se suprotni pol ne promaši. Kao što je poznato ta se zadaća ne može da reši bez opipavanja. Prvi pokreti posle puberteta često lutaju, a da to ne donosi trajnu štetu. S pravom je D e s s o i r upozorio, koliku pravilnost pokazuju zanosna prijateljstva mladića i devojaka za one koji se u istoj situaciji nalaze. Najveća snaga koja suzbija trajnu inverziju seksualnog objekta, sigurno je privlačnost koju suprotne polne karakteristike međusobno vrše; u vezi s ovim raspravljanjem ne možemo dati objašnjenje toga.[2]) Međutim sâm taj faktor ne dostaje da otstrani inverziju; tome pridolaze još mnogi momenti koji podupiru to otstranjenje. Tu je u prvom redu prepreka društvenog autoriteta; gde se inverzija smatra samo kao zločin, tu se dolazi do iskustva da ona potpuno odgovara seksualnim sklonostima mnogih individua. Dalje možemo uzeti za muškarca, da njemu dečija sećanja na nežnost majke i ostalih ženskih osoba kojima je kao dete bio poveren, energično pomažu da svoj izbor upravi na ženu, dok ga međutim doživljeno rano seksualno zastrašivanje od oca i njegov konkurentski stav prema njemu odvraća od

---

1) Nebrojena svojstva čovekovog ljubavnog života, pa i sama slepa zaljubljenost ne mogu se uopšte drukčije razumeti nego pomoću veze sa detinjstvom i kao ostatak njegovog dejstva.

2) Ovde sad trebam ukazati na jedno svakako fantastično ali duhovito delo F e r e n c z i a (Versuch einer Genitaltheorie, 1924), u kom polni život viših životinja on izvodi iz njihove biološke razvojne istorije.

istog pola. Obadva momenta pak važe i za devojku, čija polna delatnost stoji pod osobitom zaštitom majke. Tako nastaje neprijateljski odnos prema istom polu, koji odnos presudno utiče na izbor objekta u pravcu koji važi kao normalan. Kad dečaka vaspitavaju muške osobe (robovi u antičkom svetu), izgleda da to povoljno deluje na razvitak homoseksualnosti; učestalost inverzije kod današnjeg plemstva svakako postaje razumljivija, ako uzmemo u obzir upotrebu muške posluge i manje lično staranje majke oko svog deteta. Kod mnogih histeričnih događa se, da je rani nestanak jednog člana bračnog para (smrću, rastavom braka, odlaskom), kad preostali član sebi privuče čitavu ljubav deteta, stvorio uslove za pol osobe koja je kasnije izabrana za seksualni objekt, i tako omogućio trajnu inverziju.

ZAKLJUČAK

Vreme je da pokušamo izvesti zaključak. Pošli smo od nastranosti seksualnog nagona obzirom na objekt i cilj, naišli smo na pitanje, da li one proizlaze iz prirođenog ustrojstva ili se dobijaju pod uticajem života. Odgovor na to pitanje dala nam je mogućnost proučavanja odnosa polnog nagona kod psihoneurotičara, jedne brojne grupe ljudi koja je vrlo bliska zdravima, a to nam je bilo omogućeno psihoanalitičkim ispitivanjem. Tako smo pronašli, da se kod tih osoba može dokazati da postoje sve sklonosti perverzijama kao nesvesne sile i da se ispoljavaju kao stvaraoci simptoma, a mogli smo kazati i to, da je neuroza negativ perverzije. Obzirom na sada spoznatu raširenost perverznih sklonosti nameće nam se gledište, da je sklonost za perverzije prvobitno opšta sklonost čovekovog seksualnog nagona iz kojeg se tokom sazrevanja razvija normalno seksualno ponašanje usled organskih promena i psihičkih zapreka. Nadali smo se da ćemo moći pokazati prvobitno ustrojstvo u dečijem dobu; među silama koje ograničavaju pravac seksualnog nagona istakli smo stid, gađenje, sažaljenje i socijalne konstrukcije morala i autoriteta. Tako smo u svakom fiksiranom otstupanju od normalnog seksualnog života morali da gledamo jedan deo sprečavanja razvitka i infantilizma. Značaj varijacija prvobitne sklonosti morali smo staviti u prvi plan i pretpostaviti da između njih i životnih uticaja postoji odnos kooperacije, a ne suprot-

nosti. S druge strane nam se činilo, pošto je prvobitno ustrojstvo moralo biti kompleksno, da je sam seksualni nagon sastavljen iz mnogo faktora, a da se pri perverzijama raspada u svoje komponente. Time su se perverzije pokazale kao zapreke, a i kao disocijacije normalnog razvitka. Obadva se shvatanja sjedinjuju u pretpostavci, da seksualni nagon odraslih nastaje kao sastav mnogih poriva dečijeg života u jednu celinu, u jednu težnju za jednim jedinim ciljem.

Dodali smo još i objašnjenje o pretežnosti perverznih sklonosti kod psihoneurotičara, pošto smo je upoznali kao kolateralno punjenje sporednih ogranaka pri zakrčenju glavnog korita struje »potiskivanjem«; tada smo se obratili posmatranju seksualnog života u dečijem dobu.[1]) Sa sažaljenjem smo konstatirali, da se dečijem dobu nije priznavao seksualni nagon i da su se često posmatrana seksualna ispoljavanja deteta opisivala kao izuzetni slučajevi. Nama je šta više izgledalo, da dete donosi sa sobom na svet klice seksualne delatnosti i da već pri hranjenju istovremeno uživa seksualno zadovoljenje, koje ono pokušava sebi iznova stvarati u dobro poznatoj delatnosti »sisanja prsta«. Međutim seksualna delatnost deteta ne razvija se istim korakom kao njegove ostale funkcije, već posle kratkog perioda cvetanja između druge i pete godine ulazi u takozvani period latentnosti. U tom periodu ne obustavlja se nikako produkcija seksualnih uzbuđenja, nego traje dalje i stvara zalihu

---

[1]) To važi ne samo za »negativne« perverzne sklonosti neuroze, nego isto tako za takozvane pozitivne perverzije. Te se poslednje dakle ne daju izvesti jedino iz fiksiranja infantilnih sklonosti, nego i iz regresije na njih, zbog zakrčenja drugih putanja seksualnog strujanja. Zato su i pozitivne perverzije pristupačne psihoanalitičkoj terapiji.

energije koja se većim delom primenjuje za druge neseksualne ciljeve, naime s jedne strane napuštanjem seksualnih komponenata u svrhu socijalnih osećaja, a s druge strane (pomoću potiskivanja i stvaranja reakcije) u svrhu izgradnje kasnijih seksualnih ograda. Prema tome sile, određene da održavaju seksualni nagon na izvesnim putanjama, izgrađuju se u dečije doba na račun većinom perverznih seksualnih poriva i pomoću vaspitanja. Drugi deo infantilnih seksualnih poriva izbegne ovu primenu i može da se ispoljava kao seksualna delatnost. Tada možemo videti, da seksualno nadraženje deteta potiče iz mnogih izvora. Pre svega nastaje zadovoljenje shodnim senzibilnim nadraženjem takozvanih erogenih zona, čiju funkciju može vršiti verovatno svako mesto kože i svaki čulni organ a verovatno i svaki organ; međutim postoje izvesne istaknute erogene zone, čije je nadraženje već od početka osigurano izvesnim organskim uređajima. Osim toga nastaje seksualna nadraženost kao sporedni produkt velikog niza procesâ u organizmu, čim ti procesi postignu izvestan intenzitet, a naročito pri svim jačim kretanjima raspoloženja, pa makar bili oni i bolne prirode. Nadraženja iz svih tih izvora nisu još sastavljena, već su pojedinačno išla svome cilju, koji je pretstavljao jedino postignuće nekog izvesnog zadovoljstva. Polni nagon u dečijem dobu dakle n i j e c e n t r i r a n, a najpre je i bez objekta, to jest a u t o e r o t i č a n.

Još za vreme dečijih godina počinje da se javlja erogena zona genitalija, i to ili na taj način da daje zadovoljenje na shodno senzibilno nadraživanje kao i druge erogene zone, ili ako se na donekle nerazumljiv način iz drugih izvora dobija seksualna nadraženost koja zadržava naročiti odnos prema genitalnoj zoni. Morali smo požaliti, da nije bilo moguće dovoljno objasniti odnos iz-

među seksualnog zadovoljenja i seksualne nadraženosti, kao i između delatnosti genitalne zone i ostalih izvora seksualnosti.

Pri izučavanju neurotičnih poremećaja opazili smo da se u dečijem seksualnom životu od početka može prepoznati naklonost organizacije seksualnih nagonskih komponenata. U prvoj, vrlo ranoj fazi stoji na prvom mestu o r a l n a erotika; druga od tih »p r e g e n i t a l n i h« organizacija karakterizovana je prevlašću s a d i z m a i a n a l n e erotike; a tek u trećoj fazi (koja se kod deteta razvija samo do primata falusa) određen je seksualni život udelom prave genitalne zone.

Po tome smo morali ustanoviti, kao jedno od otkrića koje najviše iznenađuje, da to rano cvetanje infantilnog seksualnog života (koje traje dve do pet godina) stvara takođe i izbor objekta sa svim bogatim duševnim funkcijama, tako da odgovarajuća faza vezana s tim izborom može da se smatra, i pored manjkavog sklopa pojedinih nagonskih komponenata i nesigurnosti seksualnog cilja, kao značajan prethodnik kasnije konačne seksualne organizacije.

Činjenica da se kod čoveka seksualni razvitak događa u d v e e t a p e, dakle prekidanje tog razvitka periodom latencije, izgleda nam vredna naročite pažnje. Ona izgleda da je jedan od uslova za sposobnost čoveka da razvija višu kulturu, ali takođe i za njegovu sklonost neurozama. Kod čovekovog srotstva sa životinjama po našem znanju ne može se dokazati ništa analogno. Izvođenje porekla te ljudske osobine morali bi tražiti u praistoriji ljudskih vrsta.

Koja se mera seksualne delatnosti sme naznačiti u dečije doba kao normalna, za kasniji razvitak neškodljiva, to nismo mogli da kažemo. Karakter seksualnih is-

poljavanja pokazao se kao pretežno masturbatorski. Iskustvom smo još ustanovili da spoljašnji uticaji zavođenja mogu izazvati prevremene prekide perioda latentnosti i čak njegovo uklanjanje, a da se pri tome polni nagon deteta zaista afirmira kao polimorfno-perverzan; osim toga takva prevremena seksualna delatnost ograničava mogućnost vaspitanja deteta.

I pored nedostataka našeg znanja o infantilnom seksualnom životu morali smo zatim učiniti pokušaj da izučavamo promene tog života pri nastupanju puberteta. Od tih promena istakli smo dve kao merodavne: podređivanje svih ostalih izvora seksualnih uzbuđenja pod primat genitalne zone i proces pronalaženja objekta. Obe promene naznačene su već u dečijem životu. Prva se vrši mehanizmom iskorišćavanja prethodnog zadovoljstva, pri čemu iz dosad samostalnih seksualnih činova, spojenih sa zadovoljstvom i uzbuđenjem, postaju pripremni činovi za novi seksualni cilj, za ispražnjenje polnih produkata, čije je postignuće, pod ogromnim zadovoljstvom, povezano sa prestankom seksualnog uzbuđenja. Pri tome smo se morali obazreti na diferenciranje polnog bića čoveka i žene i našli smo, da je za stvaranje žene potrebno novo potiskivanje koje uništuje jedan deo infantilne muškosti i priprema ženu na promenu vodeće genitalne zone. Najzad smo videli, da je izbor objekta praćen infantilnim, u pubertetu osveženim znacima seksualne sklonosti deteta prema roditeljima i vaspitačima, i zbog u međuvremenu podignute incestne ograde skreće s tih osoba na njima slične osobe. Dodajmo najzad još, da za prolazno vreme puberteta somatički i psihički razvojni procesi jedno vreme nevezano ali uporedu teku, sve dok se probijanjem nekog intenzivnog duševnog ljubavnog poriva uspostav-

lja za inervaciju genitalija normalno jedinstvo ljubavne funkcije.

Momenti koji remete razvitak

Svaki korak na tom dugom putu razvitka može postati mesto fiksiranja, svaki sklop tog zamršenog sastava povod za disocijaciju polnog nagona, kao što smo to na raznim primerima izložili. Još nam preostaje da damo pregled raznih unutrašnjih i spoljašnjih momenata koji remete razvitak i da označimo sa kojeg se mesta mehanizma vrši napad tog poremećaja koji iz njih proizlazi. Sve što tu u jednom nizu navodimo svakako da ne može biti jednake vrednosti i moramo da računamo sa poteškoćama da bismo pojedine momente ocenili prema njihovom pravom značaju.

Konstitucija i hereditarnost

Na prvom se mestu tu mora spomenuti prirođena različitost seksualne konstitucije koja ima verovatno najveću važnost, ali, kao što je razumljivo, ona se može otkriti samo iz njenih kasnijih ispoljavanja, a i tada ne sa velikom sigurnošću. Pod njom podrazumevamo pretežnost ovog ili onog od mnogobrojnih izvora seksualnog uzbuđenja i mislimo da takva različita ustrojstva svakako moraju doći do izražaja u krajnjem rezultatu, pa kad se taj rezultat može i da održi unutar normalnih granica. Svakako se mogu zamisliti i takve varijacije prvobitnog ustrojstva koje dosledno i bez ikakve pripomoći moraju da dovedu do razvijanja abnormalnog seksualnog života. Te varijacije se mogu označiti kao »degenerativne« i mogu se smatrati kao izraz nasleđenog izopačenja. U vezi s tim moramo pomenuti jednu značajnu činjenicu. Više nego kod polovine mojih psihoterapeutski lečenih teških slučajeva histerije, prisilne neuroze

itd. uspelo mi je sigurno dokazati sifilis oceva pre braka i to ili da su oni bolovali od tabesa ili od progresivne paralize ili da se njihovo luetično oboljenje dalo na drugi način ustanoviti anamnezom. Izričito napominjem da kasnije neurotična deca nisu nosila nikakav telesni znak hereditarnog luesa i tako se njihova abnormalna seksualna konstitucija morala smatrati kao poslednji izdanak luetičnog nasledstva. Daleko sam od toga da poreklo od sifilističnih roditelja pretstavljam kao pravilan i neophodan etiološki uslov neuropatične konstitucije, ali ipak taj sticaj koji sam ja primetio ne držim da je slučajan niti da je beznačajan.

Hereditarni su odnosi pozitivno perverznih manje poznati, jer je njih teško ispitati. Ipak imamo razloga da pretpostavljamo, da za perverzije važi slično što i za neuroze. Neretko se nailazi na perverziju i psihoneurozu u istim porodicama tako podeljenu na razne polove, da su muški članovi ili jedan deo njih pozitivno perverzni, a ženski su već prema sklonosti potiskivanju svoga pola negativno perverzni, histerični; to je dobar dokaz za odnose koje smo pronašli za oba poremećaja.

Dalja prerada Međutim ne možemo zastupati gledište, da bi naklonost različitih komponenata seksualne konstitucije jednostrano određivala uobličenje seksualnog života. Naprotiv uslovljenost se produžuje i nastaju nove mogućnosti prema sudbini što je dožive priticanja seksualnosti koja dolaze iz pojedinih izvora. To dalje prerađivanje ima očito konačnu odluku, dok ista konstitucija može dovesti do tri razna konačna rezultata. Ako se sve sklonosti održe u svom relativnom odnosu koji se shvata kao abnormalan i ako se sazrevanjem pojačavaju, onda konačni rezultat može da bude sa-

mo perverzni seksualni život. Analiza takvih abnormalnih sklonosti konstitucije još nije kako treba preduzeta, ali ipak mi već poznajemo slučajeve koji se mogu lako objasniti takvom pretpostavkom. Autori na primer o velikom broju fiksacionih perverzija imaju mišljenje, da je prirođena slabost seksualnog nagona njihov neophodan preduslov. Ova mi se pretpostavka u takvom obliku čini neodrživa; ali ona dobiva smisao, ako se misli na konstitucionalnu slabost jednog faktora seksualnog nagona, genitalne zone, koja zona kasnije preuzima funkciju sastavljenih pojedinačnih seksualnih delatnosti u cilju razmnažanja. To spajanje koje je izazvano pubertetom mora da ne uspe, a tad će najjača od ostalih seksualnih komponenata produžiti svoju delatnost kao perverzija.[1])

Potiskivanje Drugi izlaz može da bude, ako neke od prejakih komponenata u toku razvitka dožive proces p o t i s k i v a n j a, a o tom potiskivanju moramo znati da ono nije jednako uništenju. Odnosna uzbuđenja se pri tome stvaraju kao i inače, ali zbog psihičkih zapreka ne mogu dospeti do svog cilja i bivaju potisnuta na druge puteve sve dok najzad ne dođu kao simptomi do izražaja. Rezultat može da bude približno normalan seksualan život — većinom ograničen — ali upotpunjen psihoneurotičnom bolešću. Baš su nam ovi slučajevi postali dobro poznati psihoanalitičkim ispitivanjem neurotičara. Seksualni život takvih osoba počeo je

---

[1]) Pri tome se često vidi da se u doba puberteta prvo pojavi normalno seksualno strujanje koje međutim usled svoje unutrašnje slabosti propada pred prvim spoljašnjim preprekama, a tada ga smeni regresija na perverzno fiksiranje.

kao i kod perverznih, veliki deo detinjstva im je ispunjen perverznom seksualnom delatnošću koja se pokatkad produži i posle doba sazrevanja; tada pak sledi iz unutrašnjih razloga — većinom pre puberteta ali nekad čak mnogo kasnije — preokret potiskivanja i tada na mesto perverzije stupa neuroza, a da stari porivi ne ugasnu. To nas potseća na poslovicu »mlada bludnica, stara kaluđerica«, samo što je tu mladost ispala suviše kratka. Zamenu perverzije neurozom u životu iste osobe možemo shvatiti u vezi sa gore iznesenom podelom perverzije i neuroze među raznim osobama iste porodice, i u spoznaji da je neuroza negativ perverzije.

Sublimacija Treći izlaz kod abnormalnog ustrojstva konstitucije omogućen je procesom »sublimacije«, pri čem se prejakim uzbuđenjima iz pojedinih seksualnih izvora otvara mogućnost oticanja i primene na druga područja tako da iz ustrojstva koje je samo po sebi opasno rezultira znatno pojačanje psihičke funkcije. Tu se nalazi jedan od izvora umetničke delatnosti, a analiza karaktera jako obdarenih, osobito umetnički nastrojenih osoba pokazaće, prema tome da li je sublimacija potpuna ili nepotpuna, različite odnose između sposobnosti za rad, perverzije i neuroze. Jedna podvrsta sublimacije svakako je potlačenje stvaranjem reakcije, koje, kao što smo videli, počinje već u latentno doba deteta, da bi se u povoljnom slučaju produžilo kroz ceo život. Ono što mi nazivamo »karakter« jednog čoveka dobrim delom je izgrađeno iz materijala seksualnih uzbuđenja i sastavljeno je iz nagona fiksiranih još u detinjstvu, iz konstrukcija dobivenih sublimacijom i iz takvih koje su određene za uspešno podvrgavanje perverz-

nih, neprimenljivih poriva.[1]) Tako se opšta perverzna seksualna sklonost deteta može oceniti kao izvor jednog niza naših vrlina, ukoliko ona obrazovanjem reakcije daje povod za stvaranje tih vrlina.[2])

Akcidentalno doživljeno

Nasuprot seksualnim oslobođenjima, potiskivanju i sublimiranju gde su nam pri poslednja dva procesa unutrašnji uslovi posve nepoznati, svi drugi uticaji gube svoj značaj. Onaj ko računa potiskivanje i sublimaciju u konstitucionalna ustrojstva, taj svakako ima pravo tvrditi da je konačni oblik seksualnog života pre svega rezultat urođene konstitucije. Međutim niko razuman neće sporiti da u tom sudelovanju faktora ostaje mesta i za modificirajuće uticaje akcidentalno doživljenog u detinjstvu i u kasnijem životu. Nije lako oceniti aktivnost konstitucionalnih i akcidentalnih faktora u njihovom međusobnom odnosu. U teoriji su obično skloni precenjivanju prvog; terapeutska praksa ističe značaj poslednjeg. Ni u kom slučaju ne treba zaboraviti da između obadva postoji odnos kooperacije a ne isključenja. Konstitucionalni moment mora čekati na doživljaje koji ga dovedu do dejstva, a akcidentalnom je potreban oslonac na konstituciju da bi došao do izraza. Za veći broj slučajeva možemo pretstaviti takozva-

---

1) Kod nekih crta karaktera upoznala se je čak i njihova veza sa određenim erogenim komponentama. Tako se prkos, štedljivost i urednost izvode iz primenjivanja analne erotike. Častoljublje je određeno jakim uretralerotičkim ustrojstvom.

2) Tako dobar poznavalac čoveka kao što je E. Zola opisuje u »La joie de vivre« jednu devojku koja u veselom samozaboravu žrtvuje ljubljenim osobama bez nagrade sve što ima ili što bi mogla imati, svoje imanje i svoje životne želje. U detinjstvu te devojke vlada nezasitljiva potreba za nežnostima koja se u slučaju zapostavljanja zbog druge pretvori u svirepost.

ni »niz upotpunjavanja« u kojem se sve manji intenzitet jednog faktora izravnava sve većim intenzitetom drugog, ali nemamo nikakvog razloga da poričemo eksistenciju ekstremnih slučajeva na krajevima tog niza.

Psihoanalitičkom ispitivanju još bolje odgovara ako među akcidentalnim momentima dajemo prednost doživljajima ranog detinjstva. Tada se jedan etiološki niz rastavlja u dva, koje možemo nazvati dispozicionalnim i definitivnim. U prvom sudeluju konstitucija i akcidentalni doživljaji detinjstva, a u drugom dispozicija i kasniji traumatički doživljaji. Svi momenti koji oštećuju seksualni razvitak ispoljavaju svoje dejstvo na taj način što izazivlju regresiju, povratak na raniju fazu razvitka.

Ovde nastavljamo svoj zadatak da nabrojimo one momente što smo ih upoznali, a koji snažno utiču na seksualni razvitak, bilo da su to delujuće sile tog razvitka ili samo njegova ispoljavanja.

Prerana zrelost

Takav je momenat spontana seksualna prerana zrelost koja se sa sigurnošću može dokazati barem u etiologiji neuroze, mada i ona kao i drugi momenti sama za se nije dovoljna da izazove neurozu. Ona se ispoljava u prekidanju, skraćenju ili uništenju infantilnog latentnog doba i postaje uzrok poremećaja na taj način što vodi do seksualnih ispoljavanja koja, delom zbog nezavršenog stanja seksualnih zapreka a delom zbog nerazvijenosti genitalnog sistema, moraju da nose karakter perverzija. Te perverzione sklonosti mogu se održati kao takve, ili mogu posle pojave potiskivanja postati pogonska snaga neurotičnih simptoma; u svakom slučaju otežava prerana seksualna zrelost kasnije poželjno savlađivanje sek-

sualnog nagona pomoću viših duševnih instanca i pojačava prisilni karakter kojeg i inače zahteva psihičko zastupanje toga nagona. Seksualna prerana zrelost često ide uporedo sa prevremenim intelektualnim razvitkom; kao takva ona se nalazi u istoriji detinjstva najznačajnijih i najsposobnijih individua; izgleda da tada deluje manje patogeno nego onda kad izolovano nastupa.

Povremeni momenti

Kao seksualna prerana zrelost i drugi momenti iziskuju pažnju, koje kao »povremene« možemo uzeti zajedno sa preranom zrelošću. Izgleda da je filogenetski potvrđeno u kojem redosledu pojedini nagonski porivi bivaju aktivirani i kako dugo se oni mogu ispoljavati dok ne podlegnu uticaju novog nagonskog poriva ili tipičnom potiskivanju. Ipak u tom vremenskom sledu, kao i u njihovom trajanju, izgleda da postoje varijacije koje moraju imati određeni uticaj na konačni rezultat. Ne može biti svejedno da li izvesno strujanje nastupa ranije ili kasnije nego njegovo suprotno strujanje, jer se dejstvo potiskivanja ne da popraviti: povremeno otstupanje u sastavljanju komponenata proizvodi redovnu promenu rezultata. S druge strane naročito intenzivni nagonski porivi često uzmu iznenadno brzi tok, npr. heteroseksualno vezivanje kasnije manifestno homoseksualnih. Žudnje koje najjače nastupaju u dečijim godinama ne opravdavaju strah da će one trajno vladati karakterom odraslog; može se čak očekivati da će njih nestati, da bi učinile mesta svojoj suprotnosti. (Prestrogi gospodari ne vladaju dugo). Na što se mogu svesti takva povremena izopačenja razvojnih procesa, ne možemo ni približno da reknemo. Ovde se pruža pogled na dublju falangu bioloških, možda i istorijskih problema, kojima se nismo još ni približili.

Sposobnost fiksiranja Značaj svih prevremenih seksualnih ispoljavanja pojačava se jednim psihičkim faktorom nepoznatog porekla kojeg zasad naravno možemo pretstaviti samo kao psihološkog prethodnika. Tu mislim na pojačanu s p o s o b n o s t učvršćenja ili f i k s i r a n j a tih utisaka seksualnog života koju moramo dodati kod kasnijih neurotičara kao i kod perverznih za upotpunjenje stanja činjenica, pošto se ista prevremena seksualna ispoljavanja kod drugih osoba ne mogu tako duboko utisnuti da bi silila na njihovo ponavljanje i da bi za ceo život određivala puteve seksualnog nagona. Možda jedan deo objašnjenja te sposobnosti fiksiranja leži u drugom jednom psihičkom momentu, bez kojeg neuroza ne može biti prouzrokavana, naime u pretežnosti kojom u duševnom životu vladaju ti tragovi sećanja u poređenju sa svežim utiscima. Ovaj je momenat očevidno zavisan od intelektualnog razvitka i raste sa visinom lične kulture. Nasuprot tome divljak je karakterizovan kao »nesrećno dete trenutka«.[1]) Usled suprotnog odnosa između kulture i slobodnog razvitka seksualnnosti čije se posledice mogu slediti daleko u oblicima našeg života, na niskom stepenu kulture i društva malo je značajno za kasniji život to kakav je bio seksualni život deteta, a na višem stepenu to je jako važno.

Fiksiranje Potpomaganje pomoću sada pomenutih psihičkih momenata korisno je za akcidentalno doživljene potstreke dečije seksualnosti. Poslednji (zavađenje od druge dece a u prvom redu od odraslih)

---

[1]) Moguće da je povišenje sposobnosti fiksiranja posledica osobito intenzivnog somatičnog seksualnog ispoljavanja ranih godina.

daju materijal koji se pomoću prvih može fiksirati u trajni poremećaj. Veliki deo kasnije posmatranih otstupanja od normalnog seksualnog života utvrđen je od početka utiscima navodno neseksualnog dečijeg perioda kod neurotičara i kod perverznih. U prouzrokovanju sudeluju sklonost konstitucije, prerana zrelost, osobina pojačane sposobnosti fiksiranja i slučajni potstrek seksualnog nagona tuđim uticajem.

Ta ispitivanja poremećaja seksualnog života daju nam zaključak koji nas ne može zadovoljiti, a to je, da o biološkim procesima u kojima se nalazi suština seksualnosti znamo još suviše malo a da bismo iz našeg pojedinačnog znanja formirali teoriju koja bi bila dovoljna za razumevanje normalnog i patološkog.

SADRŽAJ

Zadružna štamparija (B. Miletić), Berislavićeva ul. 10.